

Majk és Grosbois

(Kamalduli szerzetesek,
Rákóczi és az Esterházyak)

A franciaországi
Grosbois kamal-
duli kolostorában
II. Rákóczi Ferenc
fejedelem 1714–1717 kö-
zött élt, itt írta meg franciá-
ul a szabadságharc történetét
összefoglaló művét, az Emlékira-
tokat (Mémoires).

Majkon gróf Esterházy József
horvát bán, majd országbíró, buj-
dosó testvérének, gróf Esterházy
Antalnak Rákóczi dunántúli fő-
kapitányának elkobzott birtokán
alapított kamalduli kolostort.
A kötet írásai korabeli dokumen-
tumok alapján mutatják be a két
kolostor életében a magyar tör-
ténelem egyetemes összefüggése-
it, az egyházi élet, a politikai kul-
túra, a természeti táj és az épített
környezet kapcsolatait.

Majk és Grosbois

Az 1995. szeptember 14-i majki
társadalomtörténeti konferencia tanulmányai

Farkas I.

Majk és Grosbois

1995. szeptember 14-i majki
társadalomtörténeti konferencia tanulmányai

Grosbois kan

duli kolon

II. Rákó

Majk és Grosbois

(Kamalduli szerzetesek, Rákóczi és az Esterházyak)

*Az 1995. szeptember 14-i majki
társadalomtörténeti konferencia tanulmányai*

Oroszlány
1999

Szerkesztette:

R. VÁRKONYI ÁGNES

Munkatárs:

TUSOR PÉTER

A könyv megjelenését támogatta:

Komárom-Esztergom megye Önkormányzata
Oroszlány város Önkormányzata

A borítón az Esterházy család címere látható.
Az eredeti címer a majki kamalduli remeteségben található.

© Az egyes tanulmányok szerzői, 1998

ISBN 963 03 7863 9

Kiadja: Oroszlány város Önkormányzata

Nyomda: MONTÁZS Kft., Oroszlány

Tartalom

Előszó	7. old.
Kamalduli kolostor Majkon	11. old.
TÖRÖK JÓZSEF A kamalduli rend rövid története és a megszervezett magány	13. old.
HERVAY FERENC LEVENTE A premontreiek és majki prépostságuk	19. old.
BEKE MARGIT A majki kamalduliak	25. old.
SZ. JÓNÁS ILONA Kolostorkert a barokk korban	35. old.
Rákóczi emlékezete	43. old.
KÖPECZI BÉLA Rákóczi és a Grosbois-i kamalduliak	45. old.
✠ HOPP LAJOS Rákóczi imái	51. old.
R. VÁRKONYI ÁGNES A magyar Grosbois?	65. old.
Az Esterházyak	79. old.
FÜLÖP ÉVA Az alapító gróf Esterházy József	81. old.
ZACHAR JÓZSEF A katonáskodó Esterházyak (Adattár)	87. old.
Függelék	99. old.
✠ WEISZ JÁNOS A majki kamalduli remeteség története Sajtó alá rendezte: TUSOR PÉTER	101. old.
Összefoglalások / Résumé	143. old.

Milyen szálak kötik össze a franciaországi Grosbois és a magyarországi Majk kamalduli kolostorait? Van-e valami összefüggés a spanyol örökösödési háborúba kapcsolódó II. Rákóczi Ferenc fejedelem szabadságharca (1703-1711) s III. Károly Habsburg császár és magyar király uralma alatt (1711-1740) élő Magyarország között? Vajon gróf Esterházy József országbíró, amikor tata-gesztesi uradal-mában kamalduli kolostort alapított, gondolt a Grosbois-i néma barátoknál éveken át otthonra lelt fejedelemre, és bujdosó társaira, közöttük rokonaira, a Rodostón elhalálozott Esterházy Antal tábornokra és fiára, a Franciaországban Bercsényi László huszárezredében szolgáló Bálintra? Kik és miért alapítottak cellákat Majkon? Hogyan éltek a szerzetesek? Hogyan fonódott össze a szuverén főúri döntés, és az országegység értékét őrző lelkiismeret? Hogyan ragadható meg a 18. századi barokk világban a rejtőzködő Rákóczi kultusz?

A kötet ilyen és hasonló kérdések megtárgyalására 1995. szeptember 14-én a Komárom-Esztergom megye Önkormányzata támogatásával, dr. Beke Margit és dr. Bárdos István közreműködésével és Oroszlány város Önkormányzata szervezésében megtartott társadalomtörténeti konferencia anyagát tartalmazza. A tanulmányok és esszék a konferencián elhangzott előadások kibővített változatai. A szerzők (Beke Margit, Fülöp Éva, Hervay Ferenc Levente, †Hopp Lajos, Köpeczi Béla, Sz. Jónás Ilona, Török József, R.Várkonyi Ágnes, Zachar József) különböző szakterületek ismert szakértői. Különböző látószögből, eltérő felfogásban vizsgálják Majk történetét. Szuverén művekről lévén szó, olykor tartalmi átfedések is előfordulnak. Megtisztelő kötelességünknek éreztük, hogy néhai Weisz János várgesztesi plébános Majk történetét összefoglaló kutatásait a kötetben közreadjuk. A jelentős levéltári anyagot feltáró kéziratot másolatokban ismerték a kutatók. Úgy véljük, hogy a *Majk és Grosbois* kötet ezzel emléket állít a méltatlanul elfelejtett szerzőnek. Puskely Máriának ezúton köszönjük a közzétételben nyújtott segítséget. A kéziratot Tusor Péter rendezte sajtó alá.

Összességében a kötet (a Majk egy történelmi jelenség gondolatában) ennek a kis dunántúli műemléknek egyetemes dimenzióit, és nemzeti értelemben vett sokré-tűségét mutatja be, egységében megragadva az európai és a magyar történelmet, az egyházi életet és a politikai kultúrát, a természeti tájat és az épített környezetet.

Többféle célt szolgál. Szeretné, ha rádöbbenne az idetévedt látogató, hogy mi-lyen gazdag történelmi örökség rejlik a Dunántúl múltjában, s Majk egyetemes és nemzeti értékek páratlan csomópontja. Mint cseppben a tenger őrzi a gazdasági kor-szerűsítés és a középkori hagyomány, a megosztottság és összetartozás, a magyar-orosz és európai jelenlét szétválaszthatatlan emlékeit. A változatosságában egysé-ges régi Európát. Ma már világos, hogy Grosbois lesz szegényebb, ha kiesik az

egyetemes köztudatból a majki kamalduliak alapításának története. S kevésbé érthető a majki kolostoregyüttesben a címeres cellaházak sajátos magyar történelmi jelentése, ha nem ismerjük a 18. századi európai változásokat.

Táj és történelem egymással átítatott értékeit Franciaország más országokkal együtt már a múlt században felfedezte és törvényt hozott védelmükre. A Vértes-hegység vadonának szélén a kamalduli kolostoregyüttes is kifejezi történetével és a tájban elfoglalt helyével kapcsolatát a közeli tatai várral és a távoli Grosbois-i kamalduliakkal. Védelmet nyújt, mint a kert és lelkiismeret-vizsgálatra készlet. A kolostor alapításával annak idején a világ messzi szegleteibe szétszórt magyarok és az itthonmaradottak valamiféle lelki közösségét sugározta. Századunk végén pedig van miről elgondolkoztatnia a hazai és a külföldi látogatókat. Grosbois a Fejedelem emlékével egy darab Magyarországot őriz, mintegy jelképesen tudatosítva Európa egykori egységét. Majk pedig egyik megtestesítője az európai gondolat mindenkori jelenlétének Magyarországon. Hirdetve nehéz időkben a hallgatás erejét és a némasággal őrzött értékek üzenetét.

Budapest, 1997. július 5-én

A szerkesztő

Préface

Quels sont les liens qui relient le monastère camaldulien de Grosbois en France et celui de Majk en Hongrie? Y a-t-il eu des rapports entre la guerre d'indépendance hongroise de François II Rákóczi (1703-1711), simultanée à la guerre de succession d'Espagne, et entre la Hongrie acceptant pour roi (1711-1740) l'empereur Charles III de Habsbourg? Quand le comte Joseph d'Esterházy, *judex curiae*, a fondé sur son domaine de Tata-Gesztes un monastère camaldulien, pensait-il au prince Rákóczi qui, pendant des années, trouvait un refuge chez les moines silencieux de Grosbois, et à ses compagnons d'exil, et parmi eux ses propres parents, le général Antoine d'Eszterházy, décédé en exil à Rodostó (Turquie), et à son fils Valentin, qui servait en France dans le régiment des hussards de Ladislaus Bercsényi? Qui et pour quels motifs ont fondé ces maisons à Majk? Comment vivaient là les moines? Comment peut-on détecter le culte secret de Rákóczi dans l'univers baroque du XVIIIe siècle ?

Telles sont les questions auxquelles tentent de répondre les *Actes du colloque* d'histoire sociale, organisé le 14 septembre 1995 à Majk, par Margit Beke et László Bárdos, avec le concours du Département de Komárom-Esztergom et de la Mairie d'Oroszlány. Les études et les essais qui y sont publiés sont des variantes développées des conférences prononcées au colloque. Les auteurs sont des spécialistes connus de leurs domaines. Ils examinent l'histoire de Majk de divers points de vue, suivant leurs conceptions différentes. Nous nous sommes fait un devoir de communiquer aussi, en Annexe, le manuscrit du regretté János Weisz, concernant l'histoire de Majk, de peur que ce document précieux ne soit tôt ou tard égaré. Les Actes sont publiés par les soins de Péter Tusor.

Le volume présente l'ensemble des monuments historiques de Majk dans ses multiples aspects, religieux, politiques et culturels, son environnement et son histoire particulière dans le contexte de l'histoire européenne.

Ses visées sont diverses. Montrer aux visiteurs le riche héritage historique de la région et de son centre incomparable. Il souhaite présenter l'unité des traditions médiévales et de la modernisation au XVIIIe siècle, de la division et de la solidarité, de la présence nationale et européenne. Il est certain que l'oubli du monastère camaldulien de Majk appauvrirait l'histoire de Grosbois aussi. De même, il serait difficile de comprendre le sens des armoiries sur les maisons de Majk, sans le contexte historique européen.

En France et dans plusieurs autres pays on a découvert dès le siècle dernier les rapports qui lient l'environnement et l'histoire, et on s'empresse d'assurer la protection de ce premier. A la lisière de la forêt du mont Vértes, le monastère camaldulien exprime, lui aussi, par son histoire et par sa situation géographique, ses rap-

ports avec le château voisin de Tata et avec le lointain Grosbois. Sa fondation signifiait en son temps une communauté spirituelle entre les Hongrois dispersés dans tous les coins du monde, et entre ceux restés dans le pays. A la fin de notre siècle, il invite encore à la réflexion. Grosbois, avec le souvenir du prince Rákóczi, conserve un morceau de l'histoire de la Hongrie, et ceci nous fait prendre conscience de l'unité européenne d'autrefois. Majk à son tour incarne la présence en Hongrie de la pensée européenne. Dans des temps difficile, il rappelle la force du silence et le message des valeurs conservées par ce moyen.

Kamalduli kolostor Majkon

TÖRÖK JÓZSEF

A kamalduli rend rövid története és a megszervezett magány

A hozzátvetőleg az ezredforduló táján inspirálódott és saját hagyományok szerint 1012 körül szerveződött kamalduli szerzetesrend egyéni vonásainak és rövid történetének felvázolásakor a legtermészetesebb módon adódik a kor vallási, lelkeségi, szerzetesi áramlatainak vizsgálata. Ezen belül, konkrétabb tájékozódási pontot jelent annak személye, akinek eszébe nem jutott volna ekkor, hogy őt később rendalapítóként fogják tisztelni, már csak azért sem, mert az *ordo* fogalom ekkor inkább volt használatos a társadalom főbb csoportjainak megjelölésére, mintsem az egyszerre egységes, mert benedeki hagyományokat követő és monostoroként, szerzetesközösségenként különböző, mert egyéni utaknak zöld fényt adó szerzetességen belüli, egymástól elkülönült, független csoportok-irányzatok külső formába kényszerítésére. A 952 táján, Ravenna nemesi családjainak egyikéből, az Onesti familiából született Romualdról van szó, akinek az élettörténetében három fontos, a szerzetességgel történt találkozást lehet elkülöníteni, amelyek többek, mint találkozások. Inkább meghatározó szakaszok, és befolyásuk a későbbiekben minden bizonnyal érvényesült. Romuald nagyjából húszévesen állt szerzetesnek a híres ravennai San Apollinaris in Classis monostorban. Három évvel később innen visszavonult egy Velencéhez közeli szigetre és Marinus remete tanítványa lett. Majd mesterével és a szerzetessé lett velencei dózsával, Pietro Orseoloval a híres pireneusi Sant Miguel de Cuxa mellett telepedett meg. Utazásai során még számos más szerzetesi közösséggel is megismerkedett, ám úgy tűnik, ez a három állomás döntő hatással volt későbbi alapítására, egyszerre abban, hogy milyen legyen az eszményi szerzetesi közösség és abban is, hogy az milyen ne legyen. Ez utóbbihoz magyarázatként érdemes hozzáfűzni a további félreértések elkerülése végett, hogy a középkori szerzetesi reformokat nem az előzőleg meglévő szerzetesi életforma kiüresedése miatt fellépő tagadásként kell értelmezni, hanem ellenkezőleg, azokat a nagyobb tökéletességre törekvés magasabb lépcsőfokának kell tartani.

A ravennai San Apollinaris in Classis azért jelentős kiindulópont, mert Cluny nagy apátja, Szent Maiolus (948–994) a császárnévá lett burgundiai Adelhaid jóvoltából ekkortájt hozta el Itáliába a burgundiai reformirányzatot és vezette be többek között Rómában, Páviában, Ravennában. A szerzetesi tökéletesség Maiolus tanítása szerint a következőképpen foglalható össze, előbb az egyén, majd a közösség szempontjából: a szerzetesi hivatást vállaló egyén az önmagáról való lemondással már bizonyosságot tett a *contemptus mundi* mellett. A monostorba lépés egyszerre jelentette az evangéliumi szegénység vállalását, a közösségre hagyatkozást és az

előjáróval szembeni önkéntes alárendelődést. Három erény: *humilitas*, *oboedientia* és *discretio* segítik elsődlegesen az egyéni megszentelődést. A *humilitas* a kegyelemnek való alárendelődést, mert az alázatos megérti, hogy az egésznek, mármint a közösségnek csak része. Ebből származik az engedelmesség. Az égi és egyházi hierarchiában a neoplatonikus elképzelés szerint mindennek és mindenkinek megvan a maga helye, ezért a *discretio*, vagyis a megkülönböztetés tudománya teszi lehetővé a szerzetes számára, hogy viselkedésében mértéktartó legyen, s kerülje a szélsőségeket, hiszen az angyalok és az állatok között, középpüti jelöltetett ki számára hely a teremtés során. Ezt a három, egybefonódott eszményt egészítik ki a *simplicitas* és a *virginitas* magasabb rendű, csak nagyobb küzdelmek árán elérhető tulajdonságai. A *simplicitas* nem jámbor együgyűség Maiolus szerint, hanem szellemi magatartás, ami némi túlzással a *docta ignorantia* nevet is viselheti. Ami a tisztaságot illeti, már Prudentius *Psychomachia* c. művében versbe szedte, miként szállnak szembe az erények a bűnökkel, így a hit a bálványimádással, a tisztaság a testi szenvedéllyel stb.

Az egyénileg megszentelődött tagok alkotják a monostor szent közösségét, amely mindenekelőtt apostoli, hiszen a szerzetesi közösségek kiindulópontja az Apostolok Cselekedetei 4, 32: "*Erat illis cor unum et anima una.*" Az *unanimitas* mindenekelőtt a liturgikus közösség tulajdona. Cluny liturgikus rendjének ismertetése elvinne a fő témától, ám a Romuald követőjeként számon tartott Petrus Damianus műveiben állandóan visszatérő liturgikus témák bőséges kifejtése olyan meggyőző érv a fenti állítás mellett, hogy további bizonyítás szükségtelen. A szentéletű apát egyszerre megtestesítője és záloga ennek az egylelkűségnek. A megszentelődést a közösségben nyerik el a szerzetesek, akkor is, ha a legfőbb téma: *Solus soli Deo inhaerere* és ebben már fellelhető Romuald és követőinek sajátos irányultsága. Romuald kora szerzetességének legfrissebb szellemiségű mozgalmával ismerkedhetett meg a maga választotta életút kezdetén, ez adta meg műve számára az alapokat.

Marinus, a szigorú remete, a testi fenytéket sem megvető, zord szent az előzőkhöz képest komoly változást jelentett. Az életrajz ide vonatkozó, közhelyszerű eseményei mögött, a szerzetesi folklóról túl érdemes meglátni azt a remetéskedést, azt a lelkeséget, amely az ír szigetéről került át a kontinensre a 6. század vége táján és jutott le a 7. század elején Észak-Itáliába, majd hagyományozódott remeték nemzedékein át, kis túlzással: végig, az egész középkoron a szélsőségektől meg nem riadó askézizmus. A szigorúan magányosok mellett természetesen voltak tanítványok, akik megtelepedtek a mester körül vagy követték őt. A remete ugyanis az ezredfordulókor s azt követően, Petrus Damianus szerint két csoportba oszlott: az *anachoréták* megvetették a stabilitást, az egy helyben maradást és a lakhelyet, lett legyen az barlang vagy kunyhó; az *eremiták* viszont állandó lakhellyel rendelkeztek. Romuald az ír szerzetesség kései askézisével ismerkedett meg Velence környékén. Nem tudni pontosan, mi indította helyváltoztatásra mesterével együtt, de közismert a nincstelenek, főként a nincstelen egyháziak rendkívüli mobilitása a középkorban. Nem lehetetlen, hogy az Ibér félszigeten bontakozó szerzetesi reformok híre jutott el a Velence melletti lagúnába is.

A keleti Pireneusokban lévő Sant Miguel de Cuxa apátja, Guarinus ugyancsak ekkortájt kezdett reformokba, ám kevésbé a francia, mint inkább a félszigetről származó lelki-szellemi örökség birtokában. Igaz, a világiak politikája később alaposan beleszólt a pireneusi monostorok életébe, ám Romualdék idejében még az a fajta szerzetesség indult új növekedésnek, amelyik gyökerei segítségével a vízigót kereszténység világából táplálkozott. Az Itáliából érkezett remeték nem lettek a közösség tagjai, a monostor lakói, megelégedtek a közelben lakással, a monostor lelki irányításának elfogadásával.

Ez utóbbi elem már közelebb visz a később szerveződő közösségi remetéskedő életstílushoz. Romuald, mert meghallotta időközben szerzetesnek állt apja távozási szándékát, visszatért Itáliába. Derűs epizódja Romuald életének a pireneusi hívek reakciója, akik nem akartak belenyugodni távozásába: "*öljük meg, legalább az ereklyéje itt marad közöttünk!*"

Ezt az epizódot szó szerint venni éppen annyi lenne, mint arra kérdezni, Szent Ferenc milyen nyelven beszélt a gubbiói farkashoz? A neoprimitív megközelítés helyett, amely a középkort s főként a szerzetesi életet teljes mértékben a 20. századi elképzelésekből kiindulva vizsgálja, inkább kell látni ebben számunkra elképzelhetetlen, majdhogynem szentségtörő öniróniát, hiszen egyértelműen fölötte állt az egész remetéskedésnek meg szenttiszteletnek stb. az ötödök parancsolat. Az állítás abszurditása – szerintem – többet mond a középkor emberéről, mint pszichoanalitikus visszatekintések sokasága.

Romuald az anachoréták nyugtalanságával járva Itália szerzetesi közösségeit, az eremiták életformáját ismertté és intézményessé tette számukra oly módon, ahogy ő és mestere éltek Szent Mihály arkangyal monostora közelében. Ennek lényege egy közeli remeteség alapítása, ahová a legbátrabbak-legszentebbek a közösségből ki-merészkedhettek. A remetéskedés veszélyes voltára elégséges bizonyíték a középkori szerzetesek gyanánt egyik legtöbbet olvasott epizódja Remete Szent Antal életének: a megkísértés. Mivel Romuald jelenléte átmeneti volt e közösségekben, alaposabban nem ismerhette meg a remetéskedésre vállalkozókat. A lelkesedés néha túlmént az egyéni képesség reális fölbecsülésén, ami egyszerűen azt jelentette, hogy kiderült: nem mindenki alkalmas a remeteéletre. Nem mintha ezt eddig nem tudhatta volna Romuald, hanem az elérendő cél érdekében, az emberi természet józan megítélése mellett a forma megválasztásánál szerepet játszott az egyéni tapasztalat is.

Hozzá kell tenni ehhez a túl egyszerűnek tűnő megállapításhoz azt, hogy a szerzetesi előjárók folyamatosan harcoltak a magánutakat járó szerzetesek, illetve remeték ellen, szelíd kényszerrel rendszerint visszaterelgették őket joghatóságuk alá. Romuald esetében az az újdonság, hogy ő az előjárók engedélyével, sőt támogatásával szervezte meg a remeteségeket, amelyek függőségben maradtak a monostortól. Romuald tehát tekintélyes szerzetesi múlttal rendelkezve, több irányzatot ismerte szervezte meg a rend névadó közösségét 1012 táján Toszkána tartományban, az Appenninek hegyei között, a jelenlegi Arezzo püspökség területén 1200

méter magasságban, igazi fenyő őserdő kellős közepén. Maldolo grófja volt e terület gazdája, és a Casa Maldolo - Campo Maldolo pedig a Camalduli név eredete. Mivel Romauldot túl sok zarándok kereste fel, ő kénytelen volt elhagyni a magányt és Val di Castro monostorában tartózkodni. A kezdetkor tehát már együtt volt az, ami később jellegzetességüknek számított: a völgyben egy monostor, a közelben, a hegyoldalak nyújtotta védettebb helyeken pedig néhány remetelak.

A szerveződéshez idő kellett. II. Sándor pápa bullája 1072. november 1-jén közvetlenül a Szentszék alá rendelte a kamalduliakat. A közösségi megremeteéletet harmonikusan ötvöző, belső intézményrendszer Szent Romuald negyedik utódja, Boldog Rudolf idejére alakult ki és ez lett írásba foglalva 1074-1089 között, *Liber eremiticae Regular* címen. Boldog Rudolf műve két részből áll. Az elsőben emlékeztet a kezdetekre, vagyis Camaldoli remetéinek és Fonte Buono szerzeteseinek megtelepedésére, illetve célkitűzéseire. Ez utóbbiban némi enyhítést igénybe véve követték az előbbi szokásait és az *ordo* határain belülre sorolódott monostorok valamennyien Fonte Buono előírásait követték. A második rész 44 fejezetében a remeték szokásrendje rögzítődött egyszer s mindenkorra, ugyanis a remeteségek a továbbiakban ennek segítségével rendezték életüket.

A kamalduliak életét a szigorúság és a bűnbánattartás jellemezte. Az *abstinentia* és böjt komoly erőpróbát jelentett a legedzettebb szerzetesek és remeték számára is, jóllehet az elviselhetőség határain belül volt. Az *abstinentia* abban nyilvánult meg, hogy mindössze kenyeret, sőt és vizet fogyasztottak; a böjt pedig napjában egyszeri étkezésből állt. Soha nem ehettek húst és tojást, ezek tilalmazottak voltak még a rendes, tehát két étkezéssel gazdag napokon is. A nagyböjtot kenyéren és vízen töltötték.

Ennek az a lényege, hogy az apát vezetésével a közösségi élet a völgyben fekvő monostorban zajlik. Ha azonban egyesek már olyan lelki előmenetelre tettek szert, hogy az apát előtt kétség nem fér remetéskedésre alkalmasságukhoz, akkor az apát engedélyével a hegyoldalban lévő remetelakban folytatják a szerzeteskedést teljes magányban, ám lelki kapcsolatban a közösséggel. A szerzetesek közül így csak a legkiválóbbak lettek remeték, helyesebben fogalmazva azok, akiknek sajátos hivatása erre szólt. Nyilvánvalóan, teljes értékű szerzetesnek számított az is, akit az apát nem talált erre alkalmasnak. A benedeki regulát követő közösség ezzel a sajátos, a remetéskedésre felkészítő intézménnyel egészítette ki az amúgy is eléggé változatos szerzetesi életet. Ez őrződött meg, némi változtatással napjainkig.

Érdemes megjegyezni, hogy II. Paszkál pápa privilégium-levele (1113), mely a kamalduli kongregáció létrejöttét jelzi, harminc közösséget sorol fel, közülük csak négyben volt meg a remeteség is, a többi *monasterium* csupán.

Camaldoliból 1212-ben indult el az alapítócsapat Muranóba, majd Itália számos pontján megtelepedtek. Az újkorban pedig Franciaország, Spanyolország, Lengyelország és hazánk fogadta be a remetéket. A generális káptalan 1239-től három-évente, 1271-től évente gyűlt egybe, s intézte a rend egyetemes jellegű ügyeit. Jelen-

tős változás következett be a középkor végén, amikor a kartauziaktól átvették a kápolna köré épített cellarendszert. Jelenleg Olaszországon kívül Lengyelország, Franciaország, Spanyolország, Dél-Amerika ad otthont a kamalduli remetéknek.

Az ősi, toszkánai kongregáció mellett, melynek székhelye Camaldoli, Boldog Giustiniani Pál 1523-ban megalapította a Monte Corona kongregációt, amelynek szabályzata nagyjából megegyezik Camaldoli szabályzatával. Ez az ág a remetéskedésnek biztosított elsőbbséget. A toszkán remeték egy része 1611-ben elkülönült Camaldolitól és 1935-ig külön kongregációt alkotott. Ekkor XI. Piusz pápa visszaparancsolta őket és jelenleg a két első kongregáció létezik. (Ezek a toszkánai és a Monte Corona kongregációk.)

A kamalduli szerzetesek jelszava: "*Vita vestra est abscondita cum Christo in Deo*". Ez valósul meg a *reclusus* esetében, aki celláját szinte soha nem hagyja el, ott miséz, kertjét gondozza. Egyedül a perjel és a gyóntatója keresheti fel. Kicsiny ablakon kapja meg az élethez nélkülözhetetlen élelmiszereket, eszközöket. A nagyhét három utolsó napja kivétel, amikor a *reclususok* a közösséggel együtt vesznek részt a templomi istentiszteleten. Szent Márton napján pedig, a karácsonyi böjt kezdetén, tehát évente egyszer, a többi szerzetes meglátogathatja a *reclususokat*. Mivel teljesen visszavonultak a világtól, a káptalanban sem aktív, sem passzív szavazati joguk nincs.

A kamalduli rend női ága kevésbé szigorúan, ugyanezeket a szerzetesi életelveket követi jelenleg is. A kamalduli szerzetesek és apácák száma kicsiny, ám a hegycsúcsokat sem a kirándulók tömegei látogatják.

Máig pótolhatatlan forrásgyűjtemény J. B. MITTARELLI és A. COSTADONI MŰVE, az *Annales Camaldulenses O.S.B.* ..., 9 kötetben, Velence, 1755-1773.

A premonstreiek és majki prépostságuk

A premonstre rend kezdetei és szervezete

SZent Norbert, a rend alapítója 1121-ben tett 40 paptársával együtt fogadalmat a szentágostoni szerzetesi szabályokra Laon közelében, Premontreben. Életüket az ünnepélyes istentiszteletnek és az apostoli feladatoknak szentelték. Amint a ciszterciek Szent Benedek reguláját, úgy a premonstreiek a szentágostoni regulát kívánták hűségesebben megtartani. A Premontre életformáját követő ágostonos kanonokok kilenc monostorát 1126-ben erősítette meg a pápa.

A 12. században és gyakran még később is Szent Ágoston Rendje (*Ordo Sancti Augustini*) névvel nevezik Premontre követőit. Szent Norbert megalapította a rend női ágát is. A rend élén Premontre apátja állott mint *abbas generalis* egészen a francia forradalomig, 1790-ig. Az első három alapítás apátjai (Laon: St. Martin, Floreffe és Cuissy) segítették tanácsaikkal. Kb. 1150-től kezdve a ciszterciek példájára az apátok és prépostok Premontreban évente generális káptalant tartottak. A rend területi szervezete eltért a ciszterciekétől. Egy-egy ország vagy tartomány monostorai már a 13. század első felében körzeteket (*circaria*) alkottak, élükön előbb a circatorok, később a generális apát vikáriusai állottak. Ezen belül a származási monostorok apátjainak, az atyaapátoknak feladata lett volna a vizitáció, ez azonban nem vált rendszeressé. A generális káptalan az eredettől eltekintve szükség szerint más és más atyaapátot jelölt ki. A monostorok előjáróit nyugaton, és kezdetben Magyarországon is apátoknak nevezték, Szászországban és a 13. századtól Magyarországon is prépostoknak. A premonstreiek abban is eltértek a ciszterciektől, hogy nem követelték meg a teljes konventet, vagyis az apáton kívül a tizenkettes létszámot, hanem kisebb közösségek is képezhettek házat, perjelséget vagy prépostságot, amelyeknek fejét rendszerint egy nagyobb monostor előjárója nevezte ki.

A rend különösen Franciaországban, Németországban, Angliában és Spanyolországban terjedt el a 12. és 13. században. A férfi monostorok száma kb. 380-ra, a női monostoroké 150-re emelkedett a középkor folyamán.

Magyarországi monostoraik már a tatárjárás előtt egy circariát képeztek. Ennek beosztását a legrégebb ismert premonstre kolostorjegyzék őrizte meg, a *Catalogus Ninivensis* egy 15. század végén készült másolatban. A magyarországi *circaria* leírása 1235-ből származik.¹ Ekkor ugyanis a jegyzék szerint a westfaliai Hamburn apát-

¹ Archivum Archiepiscopale Mechlinense, Cartularium Ninivense, Ms. s. XV. fol. 235–248., a magyar *circaria*: fol. 244. Közölte: BACKMUND, Norbert, *Monasticon Premonstratense*. vol. 3. Sarabing, 1949–1956, III. 397. A magyar vonatkozású részt közölte: OSZVALD Arisztid, Adatok a magyarországi premonstreiek Árpád-kori történetéhez. *Művészettörténeti Értesítő* 1957, 237.

ja vizitálta a magyarországi monastorokat, hogy megállapítsa a filiációs viszonyokat és a generális káptalannak jelentse. Ez a katalógus 20 magyarországi monostort sorol fel, amelyek közül kettő: Váradelőhegy és Lelesz Premontre filiája, 9 további monostor pedig Váradelőhegyé, közöttük Jászó (Torna), amelynek Garáb és Ócsa a filiája. Hiányzik azonban Bény és Nyúlziget Szent Mihály monostora, amelyek ekkor már biztosan fennálltak. Mind a ninivei, mind a később keletkezett katalógusok teljesen hallgatnak az alapítások évről és körülményeiről.

A váradelőhegyi prépostságnak, Majk anyamonostorának alapítása

Fontos és igen vitatott kérdés, hogy hol és mikor létesült Magyarországon az első premontrei monostor. A 12. századból csupán a lotharingiai Riéval apátságnak kiállított két pápai oklevélben találunk hiteles adatot a magyarországi premontreikre vonatkozóan. 1179-ben III. Sándor pápa megerősítette Riéval birtokait, közöttük *“locum Grabensis ecclesiae in Hungaria”* vagyis Garábot Nógrád megyében, amelyet Mendinus (helyesen Micudinus) *“Albensis ecclesie tunc prepositus”* alapított, továbbá *“locum S. Crucis in Marcia”*, vagyis egy Keresztúr nevű helyet a Szerémségben.² 1181-ben III. Lucius pápa oklevele is felsorolja Riéval birtokait, köztük: *“locum de Gravia in Hungaria”* és *“locum S. Crucis in Marchia iuxta Francam Villam”*, továbbá *“ecclesiam Sancti Stephani Regis cum omnibus pertinentiis suis.”* Az utolsó adatot Hugo,³ Pauler Gyula és Karácsonyi János *“Váradelőhegyre, Oszvald Arisztid és Györffy György”* a Szent István királyról nevezett bozóki monostorra vonatkoztatja. A váradelőhegyi monostort két katalógus így említi: *“S. Stephanus, que regia fuit, prima... ecclesia Ungarie, Waradiensis dyocesis”*,⁴ vagyis Szent István (monostora) amely királyi volt, Magyarországon az első, a váradi egyházmegyében.

² A ma már elveszettnek tekintett két pápai oklevél szövegét Charles Louis HUGO, a premontreiek történetírója közölte két folio kötetet kitevő hatalmas művében: *Ordinis Praemonstratensis Annales*. Pars Prima, vol. I–II. Nancy, 1734–1736. Vol. I. CCCCX és CCCCCXIX. Hugo műve a magyarországi könyvtárakban nem található, így az idézeteket fénymásolatról vettem.

³ HUGO, I. 751. *“S. Stephanus de Promontorio. Praepositura S. Stephani, primaria est et mater caeterorum Hungariae monasteriorum, suam Stephano II. regi originem debet et hanc Stephano I. sanctorum ascripto fassis nuncupari voluit, ut cognominem regni sui possessorem faceret ejusdem patronum, ... Ad praeposituram fundis locupletem evocavit rex Stephanus circa annum 1130 canonicos Regiae-Vallis in Lotharingia, quos Herbertus abbas ... transmisit ... sicut et Lucii III. bulla, filiales Regiae-Vallis ecclesias recensentis apertum est.”* (Mindez a jelzett lapról készített fénymásolat nyomán.)

⁴ PAULER Gyula, *A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt*. 2. javított kiadás. I–II. Budapest, 1899, I. 518., KARÁCSONYI János, *Ki építette az első premontrei monostort Magyarországon?* Turul 1927, 1–3.

⁵ OSZVALD Arisztid, *A magyarországi középkori premontrei prépostságok*. Budapest, 1939, 21; Uő., 1957, 240.; GYÖRFFY György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I–II. Budapest, 1963–1987, III. 182–183.

⁶ OSZVALD, 1957, 238.

A rend történetírója, Charles Louis Hugo 1734–1736-ban megjelent műve nyomán a történetírók hosszú sora mind a mai napig II. István királyt tartja a váradelőhegyi premontrei monostor alapítójának. Hugo azt állítja, hogy a váradi Előhegy Szent István prépostságát II. István király alapította, Istvánról, a szentről kívánta elnevezni, az 1130. év körül a lotharingiai Regia-Vallisból hívott kanonokokat benépesítésére.⁷ A kolostorjegyzékek szerint azonban Váradelőhegy nem Riéval, hanem Premontre filiája volt. II. István idejében Szent István király tiszteletére a bozóki monostort alapították. Mindebből kitűnik, hogy Hugo közlése egyáltalán nem meggyőző. 1130 mindenképpen túl korai idő ahhoz, hogy a premontreiek magyarországi megjelenését feltételezzük. Sokkal valószínűbb III. Béla uralkodásának ideje, 1172–1196, amikor a magyar–francia kapcsolatok megerősödtek.

Váradelőhegyről van még egy, valószínűleg a 12. század végére tehető adatunk. Premontre halottmegemlékezési könyvét (*obituarium*) a 12. századtól egészen a 17. századig vezették, benne feljegyezték az év napjaihoz az elhunyt apátok, rendtagok és jötevők nevét Premontre és filiái köréből, természetesen évszám nélkül.⁸ Az 1265 előtti időből hét váradelőhegyi apát nevét találjuk meg benne, a szöveg kiadója szerint ezek közül kettő, Drogo és Tóbiás apát neve 12. századi bejegyzés, három bejegyzés 12–13. századi, kettő pedig 13. századi. Drogo apát november 23-án (IX. Kalendas Decembris) halt meg.

Közvetlenül előtte van bejegyezve ugyanerre a napra Lambertus *“prepositus Gratiae Dei”*, akiről más forrásból tudjuk, hogy 1160-ban hunyt el. Drogo és Tóbiás Váradelőhegy első apátjai lehettek. Ugyanebből a forrásból kitűnik, hogy Váradelőhegy igazi védőszentje Szent István első vértanú, amit a későbbi oklevelek is bizonyítanak. Váradelőhegy korai alapítását egyrészt számos filiájával kísérelték meg valószínűsíteni, másrészt azzal, hogy II. István királyt Váradon temették el. Az 1235-ből eredő *Catalogus Ninivensis* szerint Váradelőhegynek kilenc filiája volt, később, a század végén tizenkettő. Ebből azonban nem lehet arra következtetni, hogy ezeket a filiákat mind Váradelőhegy alapította és népesítette be. A filiáción gyakran változtattak. Garáb is előbb Riéval alá tartozott, később Jászó alá, amit jóval később alapítottak. Váradelőhegy prépostja feltehetően azért lett számos kolostor atyja, mert monostora királyi alapítás volt és sokkal nagyobb jövedelemmel rendelkezett, mint a többi magyarországi prépostság. II. István a 14. századi krónikák szerint Váradon nyugszik,⁹ de azt nem írják, hogy a Szent István vértanú monostorában, ezért a várbeli székesegyházra kell gondolnunk.

⁷ L. a 3. jegyzetet.

⁸ WAEFELGHEM, Rafael, *L'obituaire de l'abbaye de Premontre*. Louvain, 1913.; OSZVALD 1939, 34.; Uő., 1957, 234.

⁹ GYÖRFFY, 1963, 682.

A magyarországi *circaria*

A 17–18. században összeállított kolostorjegyzékek felsorolása messze meghaladja a valóban létezett monostorok számát.

A hibák a következőkből eredhettek:

- a) felvettek olyan házakat, amelyek más rendekhez tartoztak vagy társaskáptalanok voltak,
- b) ugyanazt a prépostságot eltorzult névformák alapján kettőnek vélték,
- c) bekerültek tervezett vagy elkezdett, de be nem fejezett alapítások,
- d) az esetleges áthelyezéssel, átköltözéssel is növekedhetett a helynevek száma.

A *Catalogus Ninivensis* a következő monostorokat sorolja fel: Várad: Szent István, Lelesz, Meszes, Majk, Zsámbék, Csorna, Túrje, Hatvan, Torna (Jászó), Zich, Cheim, Almás, Pályi, Ábrahám, Ócsa, Garáb, Kökényes, Jánoshida, Ság és Bozók, és két női monostor: Szebenben és Brassóban. Ezt még ki kell egészítenünk Bény (Esztergom m.) és a Nyúlsziget Szent Mihály tiszteletére alapított monostorával. Közvetlenül a tatárjárás előtt alapították Rátótot (Veszprém m.), a tatárjárás után további kilencet. Ezek: Turóc, Győr megyében Mórighida és Pok, Szabolcsban Adony, Zalában Rajk, Somogyban Kaposfő, Zemplénben Darnó, Pest megyében Csút és Zsidó. Amint a bencéseknel és cisztercieknél is 1270–1280 körül megszűntek a további alapítások. Az 1294 és 1320 között készült jegyzékek még néhány prépostságot említenek, melyekről alig tudunk valamit: Sadium (csanádi egyházmegye), Gedir (kalocsai egyházmegye), Insula Lazari és S. Augustinus (pécsi egyházmegye), Juvantia monialium (zágrábi egyházmegye).

Királyaink alapították Váradelőhegyet, Jászót, a Nyúlszigeten Szent Mihályt, Turócot és Csútot; Lelesz és Ság monostorát alapítóik adták át a királynak. A legtöbb prépostság családi vagy nemzetségi alapítás volt. Néhány monostornak (Darnó, Jánoshida, Majk, Ócsa) sem alapítóját, sem kegyurait nem ismerjük.

Egy 1351. évi törvény szerint a kisebb konventek oklevéladói, hiteleshelyi működését meg kellett szüntetni, pecsétjeiket be kellett szolgáltatni. A premontrei prépostságok közül mint hiteleshely tovább működhetett Csorna, Jászó, Lelesz, Ság és Turóc. Ezek lehettek tehát a legnépesebbek, míg a többi konvent létszáma nem érte el a tizenkettőt. Néhány kisebb monostort olykor csak egyetlen szerzetes őrizett, akit a felettes nagyobb konvent prépostja jelölt ki. Ilyen lehetett Adony, Darnó, Pok és Rajk.

A 14. század közepe után a bencés és ciszterci apátságok közül is alig néhány érte el a tizenkettes létszámot. Nincs adat arról, hogy a magyarországi *circaria* prépostjai káptalanra gyűltek volna össze. Külföldi apátok vizitációja is ritka.

A majki prépostság

A középkori majki prépostság fennállásáról csupán a kolostorkatalógusok és néhány oklevél tanúskodik. Ezek alapítási körülményeiről, kegyurairól semmit sem árulnak el. Bizonyos, hogy 1235-ben már létezett, mert a *Catalogus Ninivensis*-ben megtaláljuk, mint Várad Szent István monostorának filiáját a veszprémi egyházmegyében.

A Véteserdőt Szent István király adta az Árpádokkal rokon Szabolcs unokájának, Csáknak. A Vétesben emelte a Csák nembeli Ugrin comes Véteskeresztúr monostorát, amely 1146-ban már fennállt. Erről a monostorról végrendelkezett Miklós comes 1228 és 1239 között.¹⁰ Fiai és utódaik örökölték a vétesi részeket. 1289-ben a majki prépost Oroszlánkőn foglalta írásba a Hontpázmány nembeli Szegi Iwanka comes végrendeletét Csák nembeli Miklós fia Márk özvegye és annak két fia, István és Péter jelenlétében.¹¹ Talán valamelyik ősök volt a majki prépostság alapítója. 1326-ban az előbb említett István fiai, Péter és István cserébe adták Károly királynak Gesztes és Csókakő várát tartozékaikkal, közöttük Cset vagy Oroszlánkő faluval együtt.¹² Oroszlánkő várát III. Endre idejében építhették. Csekély maradványai (Csáki-várrom), megtalálhatóak Véteskozma határának északnyugati szélén, Kőhányás pusztától nyugati irányban két kilométerre. A Csákok birtokainak közelsége alapján feltehető, hogy a nemzetség valamelyik tagja volt Majk alapítója, de ez nem bizonyítható, és különös, hogy a Csákok okleveleiben erre nem találunk utalást.

Okleveleinkben a majki prépost és egyház 1251-ben és 1252-ben fordul elő először, mégpedig a turóci prépostság adományleveleiben a birtokok és határai felsorolása alkalmával. Majk birtokos volt Sala mellett (Pozsony m.), Komárom mellett északnyugatra Gadócon és Tata mellett Szomódon. 1289-ben Esztergomban is volt telke. 1351 előtt a konvent hiteleshelyi tevékenységet is folytatott (1289, 1291, 1301.)¹³ 1281-ben vagy 1291-ben a konvent pecsétjén a Boldogságos Szűz álló alakja karján a kis Jézussal volt látható és "*Sigillum capituli de Majk*" volt olvasható.¹⁴

Az 1290 és 1320 között készült katalógusok egy Pormyik vagy Pormik nevű prépostságot egyszer mint Mórighida, másszor mint Majk filiáját tüntetik fel.¹⁵ Azonosítani szokták Pok monostorral, amely a Pok nemzetség családi monostora volt és Tét (Győr m.) északi határában a későbbi Bakovár vagy Pokvár helyén feküdt.¹⁶

¹⁰ GYÖRFFY, 1987, II. 415.

¹¹ GYÖRFFY, 1987, II. 398.

¹² GYÖRFFY, 1987, II. 357., 386., 398.

¹³ GYÖRFFY, 1987, II. 394.

¹⁴ A pecsétről: MITTARELLI, G. B. ET COSTADONI, A., *Annales Camaldulenses*. Venetiis, tom. VII. 1764, 649.

¹⁵ OSZVALD, 1957, 238.

¹⁶ GYÖRFFY, 1987, II. 619–620.

Pormik helyes olvasata talán Pok-Majk és ez a két prépostság kapcsolatára utalhat. Pok prépostja 1271-ben fordul elő először oklevélben.

A majki prépostság gazdasági helyzetére a pápai tizedszedőknek a Vatikáni Levéltárban őrzött lajstromaiból következtethetünk. Ez a tizedszedés Magyarországon 1332-től 1337-ig zajlott le. A fennmaradt jegyzékek nem teljesek. Egészen hiányzik a győri egyházmegye és nagy részben a váci egyházmegye. A birtokos monostorok felsorolása is hiányos. Ötvenhat bencés monostor közül a tizedjegyzékek harminchármat említenek, tizenhét ciszterci monostor közül tízet, az akkor fennálló huszonöt premontrei prépostságból csupán hatot. Ezek közül kiemelkedik Váradelő-hegy, amely évi tíz-tizenöt márkával adózott, amit csak Pannonhalma, Pétervárad és Somogyvár apátsága haladt meg, Pécsvárad, Széplak és Szepes apátsága megközelített. A premontrei prépostságok közül Turóc évi három, Ság kettő, Lelesz egy, Hatvan fél márkát fizetett, míg Majk csupán egytized márkát.¹⁷ 1367-ben úgy látszik, hogy a majki prépostságot a turóci prépost töltötte be konventje valamelyik tagjával, mert ekkor András pap, Majk egykori prépostja a turóci konvent tagja.¹⁸ 1388-ban Zsigmond király Majkról keltezi egyik oklevelét. Utoljára 1495-ben említik, amikor Lőrinc prépost is tanúskodik amellet, hogy II. Ulászló Gesztes várát Újlaki Lőrincnek adta.

1982–1984-ben az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa, Juan Cabello régész feltárta a középkori premontrei prépostsági templom alapfalait. A 44,8 x 22,3 méter méretű templomot öt pillérpár osztotta három hajóra, a szentély három félkörrel zárult. A templom kb. akkora lehetett, mint a bélapátfalvi ciszterci apátsági templom. A kolostor épületnek csak keleti szárnya volt és az a templom északi oldalához csatlakozott.¹⁹

A templom méretéből, a hiteleshelyi működésből arra következtethetünk, hogy Majk a 13. században egy közepes nagyságú és jelentőségű monostor lehetett, de a 14. században lehanyatlott. A 16. században a törökök előrenyomulása megpecsételte sorsát. Kőeit bizonyára felhasználták a 18. századi kamalduli remeteség építéséhez és más épületekhez.²⁰

¹⁷ Monumenta Vaticana. Vatikáni Magyar Okirattár: Budapest, 1887, I/1. Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria. Pápai tized-szedők számadásai. 46., 62., 63., 67., 85. (Váradelőhegy).- 219., (Pannonhalma).- 176., 181., (Pétervárad).- 198., (Somogyvár).- 234., 401., (Pécsvárad).- 212., 254., (Széplak).- 226., (Szepes).- 218., (Turóc).- 228., (Ság).- 328., 334., 356., (Lelesz).- 259., 356., 372., (Hatvan).- 384. (Majk).

¹⁸ OSZVALD, 1939, 28.

¹⁹ KULCSÁR Emil Miklós, *Majk története*. 1987, 3, 25.

²⁰ NITSCH Árpád János, *Majk. A Bold. Szűz majki premontrei prépostságának, majd a Nepomuki Szent Jánosról nevezett kamalduli remeteségnek története*. Győr, 1910, 4.

BEKE MARGIT

A majki kamalduliak

A kamalduliak történetét vizsgálva, az első benyomásom az volt, hogy szinte mindent lehet tudni erről a rendről a kitűnően dokumentált feldolgozások nyomán. Később egyre több kérdés merült fel és ezekre igyekeztem választ találni. Ezek a következő kérdések: Milyen középkori kapcsolata volt a kamalduli rendnek hazánkval; miért nem tudott akkor gyökeret verni; miért csak a 17-18. század alkalmas befogadásukra; hogyan éltek és mivel foglalkoztak?

A hazai források közlésében Gombos Albinnak vannak elvitathatatlan érdemei, aki Petrus Damjanus és Hieronymus de Praga szövegeiből merített.¹ Ezek alapján írt Györffy György Szent István monográfiájában Romuald látogatásáról.² Karcsu Antal a magyarországi kamalduliakról tudósítva, nem ismeri a majki alapítást.³ Nitsch Árpád János 1910-ben megjelent munkája Majkról imponálóan támaszkodott az Országos Levéltár, a Győri Püspöki Levéltár anyagára és szép fotókkal illusztrálta.⁴ Voit Pál Majk építészetről készített értékes tanulmányt.⁵ Az 1973-ig megjelent tanulmányokat kitűnően hasznosította Weisz János eredeti forrásokra is támaszkodó munkájában.⁶ Kulcsár Emil Miklós 1987-ben közöl részletes adatokat az épületről, festményeiről és a címerekről.⁷ Kisebb tanulmányok - Kubinyi, Kisbán, Rabazzi - is fontos részleteket világítanak meg.⁸ Az említetteken túl a Primási Levéltár is őriz csekély mennyiségű iratot, elsősorban a lechnici és zabori kamalduli kolostorral kapcsolatban.⁹

¹ GOMBOS, Albinus Franciscus, *Catalogus fontium historiae Hungariae*. III. Budapest, 1938, 2572-2574.

² BONANI, Filippo, *Ordinum religiosorum catalogus eorumque indumenta in iconibus expressa*. Nürnberg, 1732, 99-102.; GYÖRFFY György, *István király és műve*. Budapest, 1983, 510.

³ KARCSU Antal Arzén, *A szerzetes rendek egyetemes történelme, különös tekintettel a Magyar- és Erdélyországi szerzetességek jelen létállapotára*. Pest, 1867, I. 200-204.

⁴ NITSCH Árpád János, *Majk, a bold. Szűz Majki premontrei prépostságának, majd a Nepomuki Szent Jánosról nevezett kamalduli remeteségnek története*. Győr, 1910.

⁵ VOIT Pál, *A majki műemlékegyüttes*. Magyar Műemlékvédelem 1961-1962, 201-227.

⁶ WEISZ János, *A majki kamalduli remeteség*. Várgesztes, 1973. (Kézirat). A szerző Várgesztes plébánosaként foglalkozott Majk történetével, amelynek jegyzetapparátusa bizonyítja, hogy kitűnő munkáját eredeti források alapján állította össze, egyházi és világi levéltárakban, valamint könyvtárakban kutatva. Közlését ld. a Függelékben.

⁷ KULCSÁR Emil Miklós, *Majk története*. Tatabánya, 1987.

⁸ KUBINYI Győző, Kamaldoli. *Magyar Sion* 1897, 675-678.; KISBÁN Emil, A kamalduliak eltörlése a lechnici remeteség tükrében. *Regnum* 1942-1943, 450-454.; DEDEK CRESCENS Lajos, Az ezüsthelyi kolostorban. A kamalduliak. *Élet és Irodalom* 1914, 313-322.; RABAZZY STEPANICS Gusztáv, *Majk. Kamalduli remeteség*. Budapest, 1993. (= Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 460.)

⁹ Primási Levéltár (PL) Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV) Nr. 658.

A kamalduli rend¹⁰ alapítója a később szentté avatott ravennai származású Honesti család sarja, Romuald († 1027). Az ifjú herceg megrendülve atyja, Sergius gyilkos tettétől, a classei bencés kolostorba menekül, ahol az a gondolat érlelődik meg benne, hogy remete életmódot folytasson, amivel új szerzetesrend jött létre. A bencés szabályokat megreformálta és ezen az alapon áll minden későbbi remetesége és kongregációja.

A kamalduli elnevezést a toscanai völgyben elterülő, a tulajdonos földjéről, Capmus Maldoliból eredeztetik, amelyet Karcsu szerint campus amabilis-nek is neveznek, a részükre kiállított pápai okmány alapján.¹¹ E napfényes, hegyes vidék a rend első otthona és mai napig anyaháza a *Camaldoli*, ahol külön cellákat építettek a remeteségben élők számára. A későbbiek folyamán is mindig a hegyvidék szolgált lakóhelyül. Szent Bonifác kifejezésével élve a „*remeteség arany magányát*” az ég közelében, távol az embertől, a szép természetben könnyebben élték meg.¹² Jelszavuk a „*memento mori*”, az ideigvaló életet átmenetnek tekintő életformát jelentette. A „*némabarátok*” elnevezést hallgatásuk miatt kapták, amely alól csak nagy ünnepek alkalmával (karácsony, húsvét) kaptak felmentést. Az eredeti szabályok tiltották a húsevést, a borivást, és a szigorú böjt a vízen és kenyéren való élést jelentette.

A legenda szerint Romuald és Maldulus gróf álmukban égis éró létrát láttak a kamalduli szerzetesekkel - itt óhatatlanul Jákob álmára ismerünk (Ter. 28, 12.) - és innen vették öltözküket. Ruhájuk fehér, skapuláréval és csuklyával ellátva, saruban jártak, és hosszú szakállt viseltek. A remeteségben kétféle fogadalmas található, az egyik a felszentelt és szemlélődő életmódot folytató pap, a másik laikus, a fráter biztosította a remete ellátását és végezte a ház körüli munkát és inkább tevékeny életmódot folytatott. Vagyis, egy szerzeten belül élték meg a *vita contemplativa* és a *vita activa* életformát.

Érdekes kérdés, hogyan tudták a tudományt és e világi dolgokat összeegyeztetni a szigorú remeteségben élő szerzetesek. Pedig ezt tették, hiszen közülük került ki a kánonjog megalkotója, Gratianus († 1179), a későgót festő, Monaco Lorenzo († 1425) és Maurus fráter († 1459), a világtérkép első készítője.¹³ Ismeretes továbbá, hogy kórházakat tartottak fenn és gyógynövény termesztéssel foglalkoztak a remeteség tagjai.

¹⁰ Újabbban megjelent PUSKELY Mária, *Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz.* I-II. Budapest, 1995. c. munkája, amelyben szól a kamalduliakról is bőséges irodalommal ellátva. Vö.: I. 482-486.

¹¹ KARCSU, 1867, I. 201.

¹² Idézi PUSKELY, 1995, I. 483.

¹³ Vö.: KARCSU, 1867, I. 202.; WEISZ, 1973, 4.

A középkori források és feldolgozások kiemelik azt, hogy Szent István kortársa, a rendalapító Romuald 1010 körül pápai engedéllyel, huszonnégy rendtársa kíséretében Magyarországra indult missziós céllal.¹⁴ Az ország „végeihez”, a déli részhez érve Romuald beteg lett és néhány társával visszatért. A többi folytatta útját, de sikereket nem értek el, ugyanis egyeseket rabszolgának adtak el, másoknak sikerült Szent István udvaráig eljutni, azonban nem tudható, hogy pontosan mi történt velük. Vajon azért nem találtak szíves fogadtatásra, mert - Györffy szerint¹⁵ - nem volt megbízólevelük, ugyanis Romuald magával vitte a pápai engedélyt, vagy azért nem, mert a zsenge magyar kereszténységnek a szigorú szemlélődő életmód elérhetetlen magasságnak számított? Vagy a pogány magyarok mentalitása érvényesült velük szemben? Tény, hogy a középkorban a kamalduli rend nem tudott gyökeret verni, csak a 17-18. században.

A kamalduli rendnek több kongregációja jött létre és mindegyik önálló apátsággal, saját szabállyal rendelkezett. Az egyik kongregáció a Perugia melletti Monte Corona, Paulus Justinianus alapítása 1520 körül.¹⁶

A remeték ruházata kissé eltér az eredetitől, amennyiben rövidebb és csuklya helyett palliumot viselnek. Ha megnézzük a Bonani féle metszetet, ott a kamalduli lábán csizma látható, így a majki csizma viselet a Monte Corona kongregációhoz vezet vissza.¹⁷ Ennek a kongregációnak korai alapítása a Bécs melletti kahlenbergi, a Krakkó melletti bieloi és a turini remeteség. A turiniak 1642-ben Grosbois-ban kaptak házat, ahol később Rákóczi Ferenc tartózkodott. Mind a négy magyarországi alapítás Kahlenbergből indult ki.¹⁸

Hazánkban Zoborhegyen Jaklin Balázs nyitrai püspök és testvére, Miklós 1695-ben kezdeményezte a kamalduli rend letelepedését¹⁹, ezt követte 1701-ben a lánzséri alapítás Esterházy Pál nádor által. A lechnici vöröskolostort Mattyasovszky László nyitrai püspök alapítványa hívta létre 1710-ben. Ezen utóbbi helyen a karthauziaknak volt kolostoruk, amelyet elhagytak és ezután a kamara Thurzó Magdolnának adta el. Tőle a Thököly családhoz, majd Rákóczi Erzsébet grófnőhöz került, akitől az említett nyitrai püspök vette meg.

¹⁴ GOMBOS, 1938, 2572-2574.; GYÖRFFY, 1983, 510.; WEISZ, 1973, 2.

¹⁵ GYÖRFFY, 1983, 510.

¹⁶ *Lexikon für Theologie und Kirche.* Szerk.: BUCHBERGER, Michael. Freiburg, 1933. VI. 761-762.; BONANI, 1732, 101-102.; KARCSU, 1867, I. 202.; WEISZ, 1973, 4.

¹⁷ BONANI, 1732, 100-101.

¹⁸ KARÁCSONYI János, *Magyarország egyháztörténete 970-től 1900-ig.* Veszprém, 1928, 179., 308.; WEISZ, 1973, 5.

¹⁹ PL AEV Nr. 658.; KARCSU, 1867, I. 203-204.

Mind a törökök által hagyott pusztítást, mind a szabadságharc leverését a nemzet kataklizmaként élte meg. A katarzist a főurak és főpapok egy része a befelé fordulásban találta meg és ennek mintái a szemlélődő életmódot folytató, szigorú hallgatásba burkolózó szerzetesek lettek, akik az igazságszolgáltatást a másvilágban látták és erre adtak példát életmódjukkal. Minden elmélkedés, aszkézis, a halálra való gondolás ebben találta végső értelmét. Ezért áldoztak annyit a remeteségre a hívő főrendiek.

Kéry Ádám szerződésének néhány sorát idézve megértjük a 18. századi gondolkodást, azt a szellemiséget, amely az alapítványokat motiválta: *„nekiünk osztályrészüil jutott földi javakból az egyház kincstárába, az örök életben való visszaszolgáltatás reményében adóznunk”*.²⁰ A másik alapító, Esterházy József hasonlóan vélekedik: *„szándékjához alkalmas Majk pusztámat ... egészen szívesen föll ajánlom és oda is engedni kívánom örökösse”*.²¹ Az alapítványok fejében a remetét a családért, lelki üdvösségükért misemondásra kötelezték.

Az alapításnál kedvező tényező az, hogy az osztrák-magyar rendtartomány Szent Józsefről nevezett kahlenbergi kolostorának élén a magyar származású Radossányi László állt generális vikáriusként. Őt kereste meg Kéry Ádám gróf misealapítványi szándékával, amelynek eredményeként (Radossányi ösztönzésére) felajánlotta a Veszprém megyei somlói várát egy kamalduli remeteség céljára 1731. március 29-én.²² Az anyagi fedezet elégtelensége miatt gróf Esterházy József horvát bán Radossányinak felajánlotta a gesztesi uradalomhoz tartozó, hegyen lévő Majk pusztát a kamalduli Nepomuki Szent János tiszteletére építendő remeteségre 1733. június 27-én.²³ Az alapítólevél 1733. július 28-án kelt, amelynek értelmében a remeték megkapják a pusztával együtt a szántókat, erdőket, réteket, legelőket és halastavakat a malmokkal együtt. Az építkezéshez szükséges anyagokat a premontrei kolostor romjaiból, a tatai márványbányákból és a közeli erdőkből kaptak. Mivel nem rendelkeztek elegendő munkaskézzelel, ezért Esterházy József mint kegyúr, az orosz-lányi lutheránusokat fogta be szállításra. Ugyanis, az orosz-lányi pap elhunytával a kegyúr át akarta téríteni a lutheránusokat a katolikus vallásra és válaszütt elé állította őket, vagy áttérnek vagy dolgoznak a kolostor építkezésénél. Az orosz-lányiak ez utóbbit választották.

Az építkezésre szánt Kéry-féle alapítvány átkerült a majki alapítványhoz. Ezután kerülhetett sor a jogi engedélyezések megszerzésére. A területileg illetékes győri egyházmegye püspöke, Groll Adolf 1734. április 17-én, néhány hónappal később, június 5-én a Monte Corona nagykáptalanja hagyta jóvá, a Szentszék 1736. április 9-én és végül a király 1738. május 31-én erősítette meg az alapítást.²⁴

²⁰ NITSCH, 1910, 16.

²¹ NITSCH, 1910, 19.

²² NITSCH, 1910, 10.; KULCSÁR 1987, 4.; VOIT, 1961-1962, 202.; WEISZ, 1973, 5.

²³ NITSCH, 1910, 24.; WEISZ 1973, 28.

²⁴ NITSCH, 1910, 25.; WEISZ, 1973, 9.; RABAZZI 1993, 4.

Az eredeti tervezés Franz Anton Pilgramot, az osztrák rokokó mesterét dicséri.²⁵ Radossányi és Balogh Ferenc uradalmi építész azonban sokallta a kiadásokat, ezért változást eszközöltek rajta. A tervező halála után, 1761-től Fellner Jakab folytatta az építkezést. Pilgramot, Voit Pál véleménye szerint Esterházy Imre esztergomi érsek (1725-1745) ajánlotta, akit Pozsonyban az Erzsébet apácánál foglalkoztattott.²⁶ Sőt, a remeteség alapításának ösztönzőjeként tünteti fel.

S itt szóljunk néhány szót az esztergomi érsekek és a kamalduliak kapcsolatáról. Tény, hogy a Szent Romuald tiszteletére készített cella hirdeti a primás adakozó kedvét. A másik cella Esterházy Imre nyitrai püspök (1740-1763) bőkezűségéből jött létre, aki előzőleg esztergomi kanonokként az érsek segédpüspöke volt.²⁷ Ebből az időből származhat a majki kamalduli ismeretség. És nyitrai püspöksége határain belül szintén voltak remeték. Esterházy Imre hercegprimás adományozását a Nepomuki Szent János kolostor névadója iránti tisztelete is sugallhatta. Ugyanis Keresztély Ágost hercegprimás (1707-1725) Pozsonyban, az érseki palota előtt felállíttatta a szent szobrát, amelyet Esterházy Donnerrel restauráltatott, majd ráccsal bekerítette, kovácsoltvas lámpákkal díszítette, amelyeknek állandóan égniük kellett.²⁸ Keresztély Ágost pedig látogatást rendelt el a lechnici és zabori kolostorokban, amelyet a szepesi káptalanra bízott.²⁹ A lechnici kolostorban vendégszobát tartottak fenn Csáky Miklós (1751-1757) és Barkóczy Ferenc (1761-1765) esztergomi érsekek számára.³⁰ Egyébként feljegyzik, hogy ebben a kolostorban őrizték az akkori magyar kolostorok képeit, köztük a majkiét.

Milyen volt az egykori majki remeteség? Ezt a bielői kolostorban fennmaradt, ismeretlen festőtől származó kép ábrázolja,³¹ de a 20. századi maradványok is tanúai az egykori nagyszabású építkezésnek, amely a zaboritól vette mintáját. Az együttes imponáló a maga tizenhét cellájával, a foresteriával, gazdasági épületekkel, a kertetel, amelyet fal vett körül. A hely a szerzeteseknek eszményi *hortus clausus* volt.

Az építkezés első lendülete 1742-ig tartott, amíg az első hat cella-ház felépült. A cella-ház tulajdonképpen *quadrum*, egy bejárattal és öt ablakkal, ahol háló, dolgozó, kamra és főképpen kápolna állt márványoltárral freskó, illetve stukkódíszítéssel, mindezt pici kert övezte. A cella-házak elnevezésénél a védőszentek tisztelete érvényesült.

Elsőként kezdték építeni 1737-ben Esterházy József cella-házát, amelynek patrónusa Szent József. Cziráky József és neje Barkóczi Borbála költségén épült a

²⁵ VOIT, 1961-1962, 201.; RABAZZI 1993, 11.

²⁶ VOIT, 1961-1962, 221.; RABAZZI, 1993, 11.

²⁷ Vö.: KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonok 1100-1900*. Esztergom, 1900, 340-341.

²⁸ MESZLÉNYI Antal, *A magyar hercegprimások arcképsorozata*. Budapest, 1970, 72.

²⁹ PL AEV Nr. 658.

³⁰ KISBÁN, 1942-1943, 453.

³¹ Közli VOIT, 1961-1962, 223.

Szent Borbála cella. Gyulay Ferenc és neje, Falusi Borbála Mindenszentek oltalmába ajánlották a kicsi épületet. Baranyai János és Imre testvérek Szent Pálról nevezték el. 1738-ban az ötödik Esterházy Imre érseknek köszönhető, amelyet a rendalapítónak szenteltek. A hatodik cella-házat Berényi Zsigmond pécsi püspök alapította Szent Zsigmond tiszteletére, ő előzőleg Esterházy Imre felszentelt segédpüspöke volt.³²

Ezek után kissé leállt az első lendület és csak 1746-ban folytatódott a cella-házak építése. A hetediket szintén Esterházy József emeltette első felesége Eck és Hungersbach Mária Franciska emlékére és Szent Franciskának nevezte. 1747 körül második neje, Saurer Antóniára emlékezve készült a Szent Antal cella. Az unokaöcs, Esterházy Ferenc kancellár 1746-ban Assisi Szent Ferencről nevezett házikóra tett alapítványt. Ugyanebben az évben Szörényi László szerémi püspök emelte a tizedik cella-házat és Szent László oltalmába ajánlotta. Lengyel Lajos nevéhez három alapítvány is fűződik. 1753-ban Szent Lajos király tiszteletére, 1754-ben Szent Imre és 1755-ben Szűz Mária tiszteletére. Ez utóbbi évben készült Hatrvig József által az egész remetesség védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak cella-háza. Esterházy Imre nyitrai püspök Szent Benedek tiszteletére állított cellát 1756-ban. Ugyanekkor épült Erdődi Józsefné, született Berényi Erzsébet grófnő cella-háza, aki a pécsi püspök testvére volt. Hunyadi János költségén 1756-1757-ben emeltek Szent István tiszteletére cella-házat. Más források szerint Szent Magdolna tiszteletére ajánlották.

Nagyszabású építkezés folyt, ha meggondoljuk, hogy húsz év leforgása alatt tizenhét cellát készítettek, közben pedig az istentisztelet céljára szolgáló kápolnáknál, a főtemplomnál és a foresteriánál folytak a munkálatok. Két kápolnát is említenek a források, a Celli Mária és a Szeplőtelen Fogantatását.³³

A templom építésének kezdetét Voit Pál 1743-1746 közé helyezi,³⁴ így érthető, hogy a cella-ház sor építése miért ebben az időben állt le. Esterházy József nem érhetette meg az alapkövetételt, 1748. május 10-én Pozsonyban meghalt, azt József fia, a testőrparancsnok végezte 1753. április 29-én. A templom kizárólag a szerzetesek használatára készült, amit az is bizonyít, hogy stallumok voltak székek helyett, és ezekre Franz Xaver Seegen Szent Romuald legendáját faragta rá. Kultúrtörténeti ritkaság is fűződik Voit Pál szerint a templomhoz. Radossányi László ugyanis arról rendelkezik levélben, hogy *„a Templom falaiba is temetődjön egy hal”*,³⁵ amely a hallgatás szimbóluma. Eredetileg kilenc oltárt terveztek a templomba, ezekből csak hat valósult meg. A freskókat Maulbertsch készítette, a Nepomuki Szent János oltárképet pedig az említett Seegen. Nehéz elképzelni, hogy a remetesség védőszentjének képe nem a főoltáron nyert elhelyezést.³⁶ A főoltár 177-ben még nem volt kész, csak a két mellékoltára - Szűz Mária és Keresztelő Szent János - és két - Szent

Miklós és Nepomuki Szent János - oratóriuma. A templomnak magas tornya máig kibírta a viharokat, eredetileg három harang szolgált benne és toronyórája volt. A kriptába nyughelyül szolgált az elhunyt rendtagok számára. A leltárban található istentiszteleti edények egyszerűek, ezüstözött, de nem aranytárgyak voltak. Az ereklyék között - Nepomuki Szent János, Bernát, Balázs, Romuald, Bertalan, Szentkereszt - feltűnik Csodatévő Gergely ereklyéje, akinek tisztelete a keleti egyházban terjedt el. A rendtagok között P. Vazul neve olvasható, valószínű vele kapcsolatos az ereklye. A képek közül csupán Szűz Mária és Romualdét nevezték meg, a többit sajnos nem.³⁷

A remetelakok lezárásaként szolgált az emeletes épület, az U alakú foresteria, amely 1746-tól épült és több funkciót töltött be. A fráterek számára a lakóhely, az érkező vendégeknek hospicium, a kegyúrnak, József öccsének, Ferencnek az emeleten külön traktus, *„cavezni való szobával”* együtt.

Az első szinten könyvtár, gyógyszerár, káptalanterem és két ebédlő állt.³⁸ Az egyik nagyobb, elegáns és festményekkel díszített. A huszonhét festmény természetesen a rendalapító Romuald élettörténetét jelenítette meg, illetve hat kép a magyar állammal kapcsolatos festmények - István, Imre, Gellért, Árpád-házi Margit - azt jelezték, hogy a nemzeti szentek tisztelete bevonult az itáliai eredetű szerzetesközösség házába.³⁹ A fényes ebédlőben csak ritkán étkeztek a remeték. Az 1782-es összeírásban szerepel olyan felvétel, amelyen az összes kamalduli remetesség megtalálható, továbbá tizenhat rézmetszet és három kép, de az összeírás csupán a Romualdról készültet nevezte meg. A kisebb ebédlőben egy katedra arra szolgált, hogy onnan felolvasást végezzenek.

A könyvtárban képeket és hatszáznegyvennégy könyvet találtak a feloszláskor, olyan kézirat anyagot, mint a majki kamalduliak története 1734-ből,⁴⁰ számadások, misékről elszámolás, Kissomló szőlőhegy szabályzata. Szentírások, aszketikus művek, lelkikönyvek mellett sorakoznak jogi, történelmi és halászlátai könyvek.

A gyógyszerár 1770-ben még nem volt kialakítva. Konyhák, különféle műhelyek, raktárak mellett feltűnik a fürdőház elnevezés. Ezek mellett pince található. Az istálló nyolc ló számára, a kocsiszin három kocsit elhelyezésére szolgált.

Az épülethez két kert tartozott, az egyik konyhakert, a másikban citrusok és más fák, itáliai gyümölcsfák találhatók, továbbá méhes harminc kaptárral.⁴¹ A foresteria előtti márvány kutat 1746-ban kezdték építeni, amelyet később velencei márvánnyal cseréltek fel. Szintén 1746-ban készült el az épületegyüttest körülölelő, szobrokkal díszített külső fal.

³² WEISZ, 1973, 44.

³³ NITSCH, 1910, 45.; VOIT, 1961-1962, 218.; WEISZ 1973, 27-28., 34., 47-48.; RABAZZI 1993, 9.

³⁴ KULCSÁR, 1987, 16(18).

³⁵ Vö.: WEISZ, 1973, 40.

³⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL) Helytartótanácsi Levéltár C 103. Inventarien Kamalduliner Klöster Majk.

A remeteség benépesítése és élete

A kamalduli remeteség benépesítése párhuzamosan folyt az építkezéssel és az engedélyek megszerzésével. Radossányi László sokáig bábáskodott az alapítás körül és felülmúlhatatlan érdemeket szerzett a majki letelepedésben, és több ízben volt a remeteség priorja.⁴² A kolostor helyét személyesen jelölte ki, igaz, pénzsűkére hivatkozással Pilgram terveit nem teljes pompájában valósította meg. Az eredetileg hús cella-ház helyett csak tizenhét készült el, de tizenöt lakónál egyszerre nem volt több.

Az első rendtagok között volt Kornossy Demeter és Ádám felszentelt pap, valamint Dániel testvér, akik 1736. május 5-én Kahlenbergből érkeztek Tatára, a Naimon házba.⁴³ Azonban rövid időt tölthettek Oroszlányban a rend házában, de még ezen évben Somlón is laktak, és valószínűleg a cella-házak elkészültével egy időben költöztek végleg Majkra. Demeter két alkalommal volt perjel. Balogh Ferenc kormányzó szavai szerint 1742-ben elhelyezték Demeter pátert Radossányi Lászlóval együtt Lánzsérre, Fridrichet Zoborra, Márton atyát Lechnicre.⁴⁴ Gábor fráter viszont Majkon maradt, mivel ácsmester volt. Valószínű, hogy az említett atyák egy része később visszatért. Szaniszló Jeromos gondnokként, Miklós Apollinár könyvtárosként tevékenykedett. Frank Tádét sekrestyésként tüntetik fel a források. A fráterek tevékenységéről könnyebb számot adni, ugyanis Langer Gáspár pincemester, Lehner Egyed szakács, és Tarra Sebestyén kertész megjelöléssel szerepel. A feloszlátás utáni időből ismeretes, hogy Tádé Itáliába távozott, a harmincnyolc éves szlovák származású Zovinec Onofriusszal Tatára kerültek papi szolgálatra. Höbling Tamás 1797-ben Rauhenkirchenben található.

A remeteségben 1742-ben P. Kelemen generális főnök végzett rendi látogatást. Az itt látottak nagy lelki vigasztalására szolgáltak, olyannyira, hogy *“Paradicsom”*-nak nevezi és reméli, hogy *“hasonlója ma holnap nem leszen”*.⁴⁵

A különböző nemzetiségek együttélése azonban nehézségekbe ütközött. A Monte Corona olasz alapítás, a kahlenbergi tartományközpont osztrák. Ez utóbbiban ezért a tartományfőnök hol osztrák, hol magyar rendtagokból került ki. További nehézségek elkerülése végett rendelte el Mária Terézia 1747-ben, hogy a majki remeteségbe ezután csak magyar nemzetiségűt lehetett felvenni, és ezt a rendelkezést erősítette meg a Monte Corona kongregáció 1761-ben.⁴⁶ Kétségtelen az is, hogy a magyar főurak - különösen a Rákóczi szabadságharc leverése után - szívesebben ál-doztak magyar szerzetesekre.

⁴² RADOSSÁNYI, Ladislaus, *Epitome antiquarii tripartiti Sacri ordinis Eremitico-Camaldulensis*.... Neostadii, 1726.

⁴³ WEISZ, 1973, 11.

⁴⁴ NITSCH, 1910, 62.; WEISZ, 1973, 45.

⁴⁵ Idézi WEISZ, 1973, 15.

⁴⁶ NITSCH, 1910, 58.; WEISZ 1973, 27.

A remeteség 1770-ben már rendelkezett önálló templommal és miután újabb vizitációt végeztek Majkon, ugyanezen évben önálló perjelség rangjára emelték. Nem sokáig örvendezhetett a remeteség e megtiszteltetésnek, ugyanis 1782. február 21-én felszámolták a rendet, ezzel évszázadokra megpecsételődött mind a kamalduliak, mind az egész kolostornak a sorsa.

Életmódjuk

A remeték szigorú szabályok szerint előírt imádsággal, böjttel töltötték napjaikat. Az 1781-es egyházlátogatás⁴⁷ ír a napirendről, amely valószínű megegyezik az eredeti kamalduli remeteség rendjével.⁴⁸ Éjjel egy óraker a remeték a templomba mennek és közösen végzik a zsolozsmát és elmélkedést egészen a fél hét órai zsolozsmáig, azután három szentmisét mondanak. Azután cella-ház takarítás, tanulmányok, tíz óraker zsolozsmával töltik idejüket, majd vásár- és ünnepnapokon csendes szentmisét hallgatnak a falakon kívüli Szűz Mária kápolnában, amelyen nők is részt vehettek. A remeték templomában ugyanis nők csak két alkalommal jelenhettek meg istentiszteleten, február 7-én, Szent Romuald, és május 16-án, Nepomuki Szent János ünnepein. Délután két óraker a vesperást, hat óraker a kompletóriumot végezték el.

Étkezésük pontosan tizenkét óraker volt, amikor a remeték a cellaház ablakán át kapták meg az ebédet. Itáliában két tál, ünnepen három tál ételt kaptak kis korsó bor kíséretében és kenyeret. Vacsora gyümölcs, kenyér és bor. Bizonyára így volt ez a majki kolostorban is. Böjtjük a Szentkereszt felmagasztalásától (szeptember 14.) húsvétig tartott és csak két tál ételt vehettek magukhoz. Húsvétól szeptember 14-ig mindennap kaptak tejes ételt. Adventben hétfőn, szerdán, pénteken kenyéren és vízen böjtöltek. A szép, tágas refektóriumban ritkán, nagy ünnepek alkalmával étkezhetek. Étkezésükhöz hozzátartoztak a gabonafélék, hüvelyesek - bab, borsó -, a hal, mint böjti eledel, amely számára külön konyhájuk is volt. 1782-ben a táti birtokosoknak halért, virágért, sajtért és tejért fizettek.⁴⁹ Ha Camaldoliban bort ittak, a majki remeték is kaphattak. Télikertjükben citromfát és be nem oltott, nemesítésre váró fácskákat találtak, de olasz gyümölcsfákból is voltak.⁵⁰ Kamrájukat hűtésre, fagyasztásra is használták. Cukortartó és kávéőrlő, kávézásra alkalmas porcelánok kerültek összeírásra. Mindez arra enged következtetni, hogy nemcsak a kegyúr és vendégei, hanem a remeték is kávézhattak. A kenyeret külön sütőkamrában készítették. A fűszernövények közül külön megemlítenek huszonkét rozmaringfácskát, amelyre nagy gondot fordítottak. Az ebédlő előszobájában ércscsappal ellátott márványlavort említenek a források.

⁴⁷ WEISZ, 1973, 31. Ő idézi a kecskédi vizitációs jegyzőkönyvet, amelyet a Győri Püspöki Levéltárban olvasott.

⁴⁸ KUBINYI, 1897, 686-687.

⁴⁹ MOL Inventarien Kamalduliner Kloster Majk. Helytartótanácsi Levéltár C 103.

⁵⁰ WEISZ, 1973, 49.

A majki remeték tevékenységére vonatkozó adatok rendkívül szegényesek. Ha a napirendet figyelembe vesszük, bizony az imádság mellett - imázsármoly minden cellában volt - kevés idejük maradt másra. Mégis a saját picit kertjüket megművelték, hiszen öntözőkanna, gereblye, kis kapa szerepel a leltárban. Írásos munkát is végezhettek - huszonnégy pulpitus maradt utánuk. Budaváry Adalbert perjel szobájában könyvvállvány, pulpitus, bádog irattartó, írótaála, s a magyar királyság régi térképe szellemi munkára utal. Az atyák és testvérek könyvespolcain saját használatú könyvek álltak, négy és negyvenegy közötti kötetszám található az egyes cellákban. Feltűnő, hogy több cellában megtalálható Rákóczi Officiuma.

Az ostyavágó vasak nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy maguk a szerzetesek sütötték a konszekrálásra váró ostyákat. A fráterek tevékenysége jobban tetten érhető, hiszen kertész, restaurátor, szakács, ács mesterséget űztek. A kolostor zökkenőmentes életéhez hozzátartoztak a világi kocsisok, vincellérek, majorosok, kertészek, akik a környező gazdaságban dolgoztak. Plébániai feladatoknak nem tudtak eleget tenni a remeték. Ugyanis Majk Kecskéd filiájaként a Szűz Mária kápolnába járó híveit sem pasztorálta kellőképpen, hiszen a misézésen kívül sem szentbeszédet, sem hitoktatást nem tartottak, s a hívek emiatt panaszt is tettek a kamalduli atyákra.⁵¹

A kamalduliakról végezetül megállapíthatjuk, hogy hallgatásuk éppen a 18. századi magyar szerzetesrendek történetében jelzés értékű, amely a társadalom figyelmét egy tisztultabb világ felé irányította. Tevékenységük és gyógyításuk egyaránt az ember testi és lelki megújulását szolgálták.

SZ. JÓNÁS ILONA

Kolostorkert a barokk korban

A múlt építészeti emlékei - még ha nem is maradtak fenn teljes épségükben - nem tűntek el nyomtalanul. Romjaikból, vagy legalább alaprajzuktól képet alkothatunk róluk. A kertek azonban nehezen rekonstruálhatók, hacsak nem rendelkezünk róluk szóló részletes leírásokkal, rajzokkal, ábrákkal. A kert ugyanis, ha évszokról évszakra nem ápolják, halálra ítéltetett. Pedig minden kor civilizációjában fontos szerepet töltött be. Az épülethez - lett legyen az egyházi, vagy világi - rendszerint hozzátartozott a kert. Az építészet és a kertművészet szerves kapcsolata okán is beszélhetünk ókori, bizánci, középkori, reneszánsz, barokk stb. kertekről.

A növények, a víz, a fény, a kertek alapelemei, magát a természetet jelentik. A kert a természetnek az ember által birtokba vett része, amelyet ízlése, alkotó fantáziája szerint alakít, formál. Egy adott kor kertművészete éppúgy tükrözi a kor ízlését, szellemiségét, mint a szobrászat, a festészet, vagy az irodalom.

Tanulmányom címe: kolostorkert a barokk korban, mivel a majki kolostoregyüttes a barokk évszázadában épült. A barokk kertek jellegzetességeiről a viszonylag jelentős mennyiségű ikonográfiai anyag és írott szöveg alapján megfelelő ismereteket szerezhethünk. Szerencsénkre fontos hazai forrásokkal is rendelkezünk. Lippay György érsek pozsonyi nyári palotájának kertjéről nemcsak leírások, metszetek is készültek. A primás unokaöccsének, ifj. Lippay Györgynek a rajzai alapján írta le Bél Mátyás a pozsonyi kertet.¹ Lippay János pedig a kert növényeiről írt értekezést. A híres kert sok látogatót vonzott. Többek között 1656-ban a szász-weimari herceg bécsi küldöttsége is ellátogatott Pozsonyba, s a küldöttség egyik tagja, Müller, naplójában beszámolt a látottakról. A kertről szóló részt egyéb írásaival együtt fia tette közzé. A szöveget Pigler Andor fordításában olvashatjuk.² Rapaics Raimund több tanulmányt szentelt a pozsonyi kertnek és forrásainak.³

A pozsonyi kert példáján nézzük meg, melyek voltak a barokk kert jellegzetességei! Elsősorban szabályos, megkonstruált elrendezése és díszítő elemei, azaz berendezése: a virágokkal, bokrokkal, gyümölcsfákkal beültetett táblák, a fedett sétányok, vízmedence, szökőkút, a lugasok közt elhelyezett pavilonok, az útvesztő (labirintus), a remetelak, barlangok, kápolna, bibliai és antik témájú szobrok, festmények.

¹ BÉL Mátyás, *Notitia Hungariae* I. 1735, 639-642.

² PIGLER Andor, A pozsonyi primási kert. *Napkelet*, III. 1925, 29-34.

³ RAPAICS Raimund, A "Pozsoni kert" virágai. *Kertészeti Szemle* 1931, 5. 160-165.; A pozsonyi kert. *Természettudományi Közöny* 1938. november, 1-12.; *Magyar kertek*, Budapest, 1940. Ld. még: S. LAUTER Éva, Főúri kertek és reprezentáció a 17. században. *Európa híres kertjei*. Szerk. R. VÁRKONYI Á.-KÓSA L. Budapest, 1993. 87-104.

⁵¹ NITSCH, 1910, 59.; WEISZ 1973, 31.

A palota mögött elterülő kertbe szép egyenes sétautak, szőlővel befuttatott lugasok vezettek. A bejáratától jobbra kapott helyet a halastó vadkacsákkal és hattyúkkal. A tó közepén emelkedett Sárkányölő Szent György, az érsek védőszentjének szobra. A tó mellett volt a *“hortus italicus”*, hatalmas díszes edényekben délszaki, citrom-, narancs-, gránátalma- stb. fakkal. A különféle gyümölcsfák és virágos táblák között alakították ki az útvesztőt. A lugasok falát antik hősök (Amphion, Orpheus) képei és magyar-török küzdelmeket ábrázoló festmények díszítették. A kert felső bal sarkában emelkedett a Parnasszus, tetején Pegazussal, körülötte múzsák, erdei istenek sípokkal és zeneszerszámokkal, amelyeket vízzel működtettek. A jobb felső részt a remeteség foglalta el. A mesterséges sziklák és barlangok előtt a nagy remete szentek szobrai álltak: Szent Jeromos, Szent Antal, Szent Pál, Onophrius, Paphnutius, Mária-Magdolna, Egyiptomi Mária. Az egyik barlangban Salamon király remétkedett, egy másikban oltár állt feszülettel, két oldalán Mária és Szent János.

A remeteségben állították fel Albertus Magnus szobrát is, kezében egy könyvvel. A 13. századi tudós bizonyára híres enciklopédiája, a *“De vegetabilibus et plantis libri VII”* miatt került ide. De ezen túl Albertus Magnushoz fűződött még az a kerttel kapcsolatos legenda is, amely az Ezeregyéjszaka egyik meséjének motívumát idézi. A történet szerint 1249-ben Hollandiai Vilmost német királlyá koronázták Kölnben. Az új király kíséretével fölkereste a híres tudós magisztert, aki egy kerti lakomára invitálta vendégeit. Valamennyien megrémültek, mivel hideg január volt. Albertus Magnus azonban kinyitott egy ajtót s virágokkal, gyümölcsfákkal teli zöld kert tárult ámuló vendégei elé, a fákon madarak énekeltek, s kellemes májusi meleg töltötte be a teret.⁴

A pozsonyi kert csodái közé tartozott még a Grotta, a *“hűtőző lak”* ahol a barlangszerű fülkébe egy-egy erdei isten szobrát helyezték. A körben lévő torzító tükrök az alakokat különböző formákban mutatták. Középen egy szökőkút magasra törő vízugarát a tükrök megsokszorozva adták vissza. Végül a palota közelében állt egy gyönyörű kis kápolna is (*Sacellum*).

A pozsonyi kert berendezése és felépítése az antik római kerteket idézi. A római arisztokrácia város-környéki és vidéki birtokain lévő villáihoz a természet isteneinek szentelt s egyúttal saját élvezeteiket is szolgáló kerteket építettek, melyeket a hellén művészet inspirált. A kerteket mesterséges barlangokkal, a görög mondavilág epizódjait megelevenítő szobrokkal népesítették be. A modell Cicero barátjának, Attivusnak Amalatheuma volt. A kertben elhelyezett Zeust tápláló nimfa szentélye egy mesterséges barlang, annak mintájára épült, amilyenben a hagyomány szerint az isten első éveit töltötte. A barlang bejáratánál állt a nimfa (Amalatheia) szobra, amint a gyermek Zeust nektárral táplálja. A mitológiai jelenet ábrázolása bizonyos szakrális jelleget adott a kert e helyének, ahová friss folyóvízű patak szegélyezte platán-sor vezetett. A *“nymfa barlangok”* kedvelt motívumai lettek a római kerteknek, amit még megsokszoroztak a görög mondavilág jeleneinek szoborba formálásával.

⁴HENNEBO, Dieter, *Garten des Mittelalters*. Hamburg, 1962, 48-49.

(Méléagrosz vadászata, Niobé gyermekeinek megölése stb.) A természet isteneinek, a nimfáknak szentelt barlangokkal, szobrokkal benépesített kertek egyúttal a kellemes időtöltést, a pihenést, a lakomázást, a művelt társalgás ideális keretét is szolgáltatották. Pavilonok, lugasok, vízmedencék a világi és a szakrális együttesét alkották. A római kertépítés az épületek architektúrájához igazodott. Oszlopcsarnokok vezettek a lugassal ellátott pavilonokhoz (*dieta*). Gyakran medence vette körül a pavilont, a vendégek a márványkút körül foglaltak helyet. Megtalálható volt itt mindaz ami evéshez, pihenéshez, beszélgetéshez, vagy tanuláshoz, olvasáshoz kellett. Az épület falait gyakran freskók borították.

A római kertművészet adta a növények formázását is. Nem mindenki volt ugyanis elég gazdag, hogy kő és márványszobrokat készíttessen. A kertészek a növényzet alakításával nemcsak dísz tudtak adni a kertnek, de egyes fafajták, a puszpáng, tiszafa, babérfa, a borostyán alkalmas volt arra, hogy különböző formákra nyesve szobrokat, sőt jeleneteket alkossanak belőlük.⁵

Az irodalom a barokk kert eredetét az itáliai reneszánsz kertekben jelöli. Kétségkívül a fellelt antik szobrokat elsőként az itáliai kertekben állították fel, majd ezek mintájára készítettékkel ékesítették a nemesek, főpapok, gazdag városi kereskedők és bankárok nyári villáik kertjét. A 14. századtól ismertek az itáliai városok körül épült kertek, közülük is leghíresebbek a Róma és Firenze környéki dombokon lévő. Boccaccio Dekameronjának harmadik napi elbeszélését egy gyönyörű kert leírásával kezdi.⁶ Ennek a kertnek sokkal több rokonsága volt a középkori kerttel, mint az antikéval. Hiányos lenne tehát, ha a barokk kertben csak a római mintát keresnénk. Mit adott a középkor kertje az antik örökséghez?

A kolostorkertek mentették át a kertművelés antik hagyományát a középkori Európába. Természetesen ezekben a kertekben nem volt helyük többé a pogány isteneknek, szobroknak. De átkerültek a kertek növényei, a szőlő, a gyümölcsfák, a vetemények, a fűszer- és gyógynövények, virágok.

A középkori szerzetesek kertekről írt munkái Plinius, Palladius, Columella és Vergilius inspirációjúak.⁷ Mégsem voltak a középkori kertek sem csupán haszonkertek, megfosztva minden mitikus jellegtől. Éppen a középkor gazdagította meg a kertet rendkívül sokrétű és összetett szimbolikával. S mindez kiegészült a kelta mondavilág hagyományával, a varázskert motívumával. Nemcsak a kolostorban, a várak körül is voltak kertek. A kereszteshadjáratok során a lovagok megismerkedtek a keleti (bizánci, arab) kertművészettel. Igyekeztek ezeket birtokaikon is utánozni. A 13. századtól találunk utalásokat a főúri kertekben épített - Dédalosz palotájának nevezett - labirintusokról. A szökőkutak, automaták, vízzel hajtott szerkezetek és torzító tükrök a varázslat légkörét hozták a kertbe. A lovagi irodalom

⁵ GRIMAL, Pierre, *Les jardins romains*. Paris, 1968.

⁶ BOCCACCIO, *Dekameron*. A harmadik nap. Fordította: Vay József. Budapest, 225-227.

⁷ VOGELLEHNER, Dieter, *Les jardins du haut moyen age. (VIIIe-XIIe siècles) Jardins et vergers en Europe occidentale (VIIIe-XVIIIe siècles)* Auch, 1989, 11-40.

különösen bőséges varázslatos kertek leírásában.⁸ A viszonylag ritkaságszámba menő világi kertekkel szemben a kolostorkertek voltak a kert-szimbolika forrásai. A görög és latin egyházatyák biblia kommentárjai bőséges adatokat szolgáltatnak a Bibliában szereplő növények, fák, virágok szimbolikus értelmezéséhez, amiket a középkori szerzők tovább gyarapítottak. Magának a kertnek a szimbolikus értelmezéséhez elsősorban a Teremtés könyve és az Énekek éneke kínálkozott leginkább. Már az 1. századi nagy neoplatonista filozófus és exegeta, Philon magyarázata szerint is *“nagy naivitás lenne azt hinni, hogy a kert növényei, a szőlők, az olajfák, almáfák, gránátalmák alatt a mi kertjeink fáit kell érteni ... kert fái egyáltalán nem hasonlók a miénkhöz: ezek az élet, a halhatatlanság, a tudás, az értelem fái, a jó és a rossz képviselői. Nem lehet földi világunk növényeinek tekinteni, de az értelemmel bíró lélekéinek, amelyek két utat ismer; azt, amelyik az erényekhez vezet és az út végén a halhatatlansághoz, és egy másikat amely a bűnhöz vezet, melynek vége a száműzetés és a halál. Hinnünk kell, hogy Isten, aki szeret adni, elülteti a lélekbe, mint egy kertbe az erényeket és tetteket, amelyek jóakarattal társulva elvezetnek a tökéletes boldogsághoz... A kert, amit Édennek nevezünk, a legtökéletesebb hely, ami a boldogságot jelöli. A lélek szimbóluma, ahol az erények nagy számán elámul a szem és a boldogság hatalmasságán mely élvezetesebb minden örömnél amit az ember elképzelhet és csak egyetlen dolgot kíván, az egyetlen Bölcsesség szolgálatát.”*⁹

A legmélyebb szimbólum a Paradicsomkert. *“Az Úr kertet telepített az Édenben és oda helyezte az embert, akit teremtett. És az Úr a földből mindenféle fát sarjasztott, ami tekintetre szép és táplálkozásra alkalmas, azután kisarjasztotta az élet fáját, a kert közepén meg a jó és a rossz tudásának fáját...”*¹⁰ Majd a bűnbeesés után, mivel megszegte az Úr parancsát, kiűzetett a kertből arra a földre, amely *“töviset és bojtorjánt terem”*. A keresztények számára a kert Ádám és Éva tartózkodási helyét jelentette, az öröm, a boldogság helyét, az elveszett Édent, amelynek a feltalálására törekedtek. A kert építése pedig azt, hogy a tövis és a bojtorján világában egy védett, egy zárt részen megkísérelje visszaállítani a paradicsom mását, ahol táplálkozásra alkalmas és tekintetre szép helyet tud kialakítani, ahol béke, nyugalom és öröm tölti el a lelket. A középkori szerzetes számára a kert és a kert művelése egyszerre bírt konkrét és elvont értelmezést, fizikai és lelki feladatot, jelentőséget. A kert megmunkálása és gondozása szorgos és fárasztó munkálkodást jelentett - ez az emberi sors a bűnbeesés óta -, de ugyanakkor az alkotás képességét és örömét is, amit munkájának gyümölcse hozott számára. A kert művelése alkalom arra, hogy megismerje a növények természetét, hogy bepillantást nyerhessen a természet - azaz az isteni törvények világába. Szent Ágoston írja Genezis kommentárjában *“a leg-*

*nagyobb és legméltóbb az ember számára, midőn a legbensőségesebb párbeszédet folytatja a természettel: midőn vet, plántázza a fiatal hajtásokat, ágot olt, fát ültet és kutatja mi az, ami a gyökér ereje, a rügyé, a mag sajátja és mi az, amit az ember ad hozzá a gondozás segítségével.”*¹¹

A kolostorkertekben az ételmezést szolgáló veteményesen és gyümölcsösön kívül a főhelyet a fűszer- és gyógynövények foglalták el. A gyógynövény a test egészségének visszaadását szolgálta. Cassiodorus arra biztatja Vivariuma szerzeteseit, hogy kutassák fel a növények gyógyító hatását, hogy új fajták nemesítésével nagyobb hatást érthessenek el, de egyúttal arra is figyelmeztet, hogy ne helyezzenek túl nagy bizalmat a növényekbe, mert bár azok erejüket Istentől nyerték, de a beteg teljes gyógyulását csak az Úr adhatja meg.¹²

A kert művelése a szerzetes számára átvitt értelemben a lélek művelését jelentette. A gyomnövények irtása a bűn elleni harcot, a hasznos növények az erények virágzását szimbolizálták. Talán nem véletlen, hogy a mai kertek legszebb virágai gyógynövényekként említetnek a kolostorkertben, s egyúttal erkölcsi szimbólumok tárházai. A zsálya, a menta, izsópfű, a ruta stb. mellett a lilium, rózsza, viola, írisz, gyöngyvirág, körömfű, sasfű stb. a főszereplők a gyógynövénykertekben.¹³ Albertus Magnus említett Enciklopédiájának a díszkertet tárgyaló fejezetében ezeket a növényeket nemcsak gyógyításra ajánlja, hanem *“ad delectationem”* is. Ugyanis nemcsak illatukkal gyönyörködtetnek, hanem virágaik sokféle színével, változatos formáikkal vonzzák a tekintetet. Miként a gyümölcsfák, amelyeknek kellemes árnyéka, illatos virága felüdít és megpihentet, mert *“delectatio enim quaeritur in viridario et non fructus”*.¹⁴ A kert fái az emberi élet szimbólumai a születéstől a halálig, az elmúlás és a feltámadás jelképei. Nem véletlenül került gyakran a kolostori gyümölcsösök a temetőbe. A föld fái között a legszebb és legszentebb a keresztfák, amelyek gyümölcse az örök üdvösség. Nem térhetünk itt ki részletesen a fa allegorikus értelmezésére a középkori szövegekben az életfától a keresztfáig, Jákob letráig, vagy Jessze fáig számos értekezés tárgya, s ezeket részben átvette később a világi irodalom és a folklór. A virágok közül különösen a lilium és a rózsza, a tisztaság és a szenvedés, a szeretet legfőbb szimbólumaival számtalan gyönyörű szöveg értekezik.

Különösen nagy karriert ért el a rózsza. Ez, már a római kerteknek is oly kedvelt virága a legszebb jelentések hordozója lett a századok folyamán a későbbi századokban is. Piros színe a mártírok véré, később magának Krisztusnak véré, sebeit jelképezte. (Kereszt 5 rózsával a megváltást szimbolizálta, a rózsakereszt Krisztus

⁸ HAGOPIAN VAN BURE, Anne, Reality and Literary Romance in the Park of Hesdin. *Medieval Gardens*. Washington, 1989, 115-134.

⁹ POILLOUX, Jean, *De plantatione*, Paris, 1963, 39-41.; BRÉHIER, Emile, *Études de philosophie antique*. Paris, 1955.

¹⁰ Teremtés, 2, 3.

¹¹ De Genesi ad litteram lib. 8. cap. VIII. 16. Augustini Hipponensis episcopi, Opera omnia. *Patrologia Latina* Tom. 34. 379.

¹² MYNORS, Rogers, A. B. *Cassiodori Senatoris Institutiones, De medicis*. Oxford, 1937, 78-79.

¹³ LECLERC Henri, *Le petit jardin (Hortulus) de Walafrid Strabo*, Paris, 1933, 249-259. L. még: OPSOMER-HALLEUX, Camelia. The Medieval Garden and Its Role in Medicine. *Medieval Gardens*, 93-114.

¹⁴ ALBERTUS Magnus, *De vegetabilibus libri VII. De viridario*. Kiadta: Jessen, Carl. Berlin, 1867, 636-637.

szívét stb.) A szeretet erényének jele, gyakran Mária szimbóluma.¹⁵ A világi irodalomban a szerelem jelképe már a 13. századi Rózsaregényben.¹⁶ Nemcsak a középkor, a későbbi századok is bőven éltek a virágszimbolikával. A 17. század elején Káldi György például az erényekről szóló prédikációjában *“az alázatosságnak izsópjá”, “a mértékletességnek és józanságnak rutája”, “Krisztus szeretetinek és abból származó atyafiúi szeretetnek rózsája”, “e világ megutálásának és minden emberi dicsőség megvetésének ciprusa”, “a mennyei gondolatoknak és kívánságoknak szép rozmaringja”, “a hálaadásnak sok színű szegfűje”* metaforák találhatók.¹⁷

A kert növényein kívül a víz, az élet forrásának jelképe, a kerítés, ami a kertet elválasztotta és védte, de maga a kert is fontos szimbolikus értelmet hordozott. A bibliai kertet, a Paradicsom allegóriáját a keresztény egyházatyák az Egyház jelképeként, mint Isten spirituális kertjét kommentálták. *“A kert, mely az Édenben volt, a képe és bizonyos értelemben az igazi kert modellje. Mert a földi kertről az égi felé kell emelnünk tekintetünket, elhagyni a testit, hogy megértsük a lelket.”*¹⁸ A Paradicsomkert a keresztény közösség, az Egyház jelképe, melynek gyümölcsfái az erények és a tettek. Az Énekek éneke a zárt kertje (hortus conclusus) pedig maga a lélek, Isten képe az emberben. A ritka illatú virágok, az édes gyümölcsök az Istennek tetsző cselekedetek, s az illatos liliomok, rózsák, violák pedig az erények, melyeket a hívő lélek felajánl a Vőlegénynek.¹⁹ Jelképe a zárt kert Szűz Máriának, ugyancsak gazdag irodalmi és ikonográfiai emlékeivel külön tanulmány tárgyát képezné.²⁰

A kert jelképezte magát a kolostort is, mint a Paradicsom előképét. A kolostor fala, a kerítés, amely elzárja a benne élőket a bűnös világtól, a gyümölcsöt termő fákat a könyvek jelentették, amelyek a szerzetesek lelki táplálékát adták, a kert virágai pedig a szerzetesek erényeit.²¹ Petrus Damianus a remeteséget *“a boldogság kertje”*-nek nevezi, ahol a paradicsom békéje honol, ahol a szeretet forrása fakad, műhely, ahol a lélek művelése folyik, a lélek fürdője, Jákob létrája, melyen az igazi lélek eljuthat az égi Paradicsomba.²²

¹⁵ A középkori Mária szimbólumok gazdag anyagából csupán példák Mária a rózsakertben a 14-15. századi ikonográfiában. HENNEBO, 1962, 57-58.

¹⁶ MÉNARD, Philippe, Jardins et vergers dans la littérature médiévale. *Jardins et vergers...* 41-70. JORET, Charles, *La rose dans l'antiquité et au Moyen Age*. Paris, 1892.; HENNEBO, 1962, 91-98.

¹⁷ Válogatott beszédei II. 276-280. Idézi: BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világlép.* Pázmány Péter prédikációi. Budapest, 1979, 27.

¹⁸ Hyppolites de Rome, *Commentarius in Daniel prophetam*. Kiadta: LEFEVRE, Maurice. Sources Cretiennes 14. Paris, 1947, 85-87.

¹⁹ A görög és latin egyházi írók mintájára számos középkori szerző az Énekek Énekéhez írt kommentárjában azonosítja a zárt keret a lélekkel, az Egyházzal, a keresztények közösségével. Fontosabbak Auxerres-i Haimon, Laoni Anzelmus, Saint-Cher-i Hugo, Honorius Augustodiensis, Aquinoi Szent Tamás, Kölni Walberon.

²⁰ Az előzőkön kívül még Rupert von Deutz, Philippus Harvengt. Ikonográfiai vonatkozásban lásd DALEY, Brian, E., The “Closed Garden” and the “Sealed Fountain” Song of Song 4, 12 in the Late Medieval Iconographie of Mary. *Medieval Gardens*. 253-278.

²¹ Mathieu de Rielvaux levelének szövegét idézi LECLERCQ, Jean, *Le désir de Dieu*, 178-179.

²² LECLERCQ, Dom Jean, *Saint Pierre Damien ermite et homme d'Église*. Rome, 1960, 61.

Miként maga a szerzetesi közösség, a kolostor zárt világa bizonyos értelemben az égi Paradicsom előképe, a kert, mint magának a kolostornak a szimbóluma, ugyanilyen értelemben lett meghatározó része a szerzetesi életnek. A kolostorkert a béke helye, a meditációé, ahol a lélek felemelkedhet a természet és az ember Alkotójához, mert a természet szépsége és hasznossága Isten jóságának, gondviselő szeretetének megnyilatkozása, egyidejűleg fejezte ki a természet iránti tiszteletet és azt a lelki tartalmat, amit az elvesztett Éden újbóli fellelésének vágya jelentett.

A karthauzi rend alapítója, Szent Brúnó egyik levelében írta barátjának calabriai remeteségéből: *“a remeteség meglehetősen távol esik az emberek lakhelyétől. Nagyon nehéz lenne leírni a hely szépségét (amoenitas); a szelíd és egészséges éghajlatú hegyek között elnyúló tágas és kellemes térségeket, a zöld mezőkkel és virágos legelőkkel. Hogy tudnám leírni a lágyan emelkedő dombok látványát, a mély és árnyas völgyeket, bővizű folyóival, patakjaival, forrásaival? Nem hiányoznak a különféle fákkal teli, jól öntözött kertek sem. De miért időzöm ily sokáig ezeken a dolgokon? A bölcs ember nagy örömét leli az isteni természetben, mely hasznos számára. De a gyengébb lélek is, ha kimerül az askétikus fegyelemben, a spirituális gyakorlatokban, vigasztalást talál ilyen látványban és új erőt nyerhet. Mert a lélek is, miképp az új, ha megfeszítve tartják hamar elernyed s kevésbé képes feladatát betölteni. Csak aki tapasztalta, az ismerheti fel, mekkora örömet nyújt az ég segítségével a vadon magánya azoknak, akik szeretik Alkotóját. Csak itt tudnak az erős lelkek magukba fordulni és belső békéjükben szüntelenül törekedni az erények magjainak gyűjtésére, hogy boldogan táplálkozhassanak a Paradicsom gyümölcseivel.”*²³

A karthauzi kolostorok gyakran nevezték magukat kertnek. 1341-ben a Prága mellett települt karthauziak kolostorukat *“Szűz Mária kertje”*-nek, az 1437-ben Würzburgban alapított kolostor az *“Angyalok kertje”* nevet kapta.²⁴ A kamalduliak rendje, amely rokonságot mutat a karthauziakéval, hasonlóan a vadont választotta. Épületeinek, berendezésének struktúrája is hasonló volt.

Mint ismeretes, a híres Vörös kolostort a karthauziaktól örökölték a kamalduliak, s a majki együttes is a lechnici mintája szerint épült. A kolostoregyüttes két része két eltérő jellegű kertet is magába foglalt. A főépülethez tartozó kert, a barokk kertépítés - természetesen szerényebb változatát - valósította meg a díszkúttal, ciprus és díszbokraival, fáival s feltehetően kis szentéllyel. Az egyes cella-házakat körülvevő kertek viszont a szerzetes remeték számára a munka és az elmélkedés színhelyei, a középkori kolostorkertekkel maradtak rokonságban, annak folytatói szimbolikus értelmezésükkel együtt.

A középkor és az újkor határán ennek a gazdag hagyománynak a továbbadását jelzi Temesvári Pelbárt nagyszombati prédikációjának egyik gyönyörű passzusa: *“Krisztus azt akarta, hogy sirja egy kert kellős közepén legyen. Azon a helyen, ahol*

²³ WILMART, André, Deux lettres concernant Raoul le Verd, ami de Saint Bruno. *Revue Benedictine* 1939, 265-266.

²⁴ DEDEK CRESCENS Lajos, *A karthausiak Magyarországon*. Budapest, 1889, 67-68.

keresztre feszítették volt egy kert, s a kertben egy új sírbolt... Ez ugyanis annak jelzésére történt, hogy amint a paradicsomkertben estünk a bűnbe, amely annak elvesztésével és a halállal járt, úgy Krisztus eltemetésének és feltámadásának a kertjében támadunk fel abból a halálból az örök életre.

Ezzel pedig Krisztus arra tanít minket kegyesen, hogy készítsünk számára a szívünkben kertet, amelybe a hitnek, s a különféle erények virágainak magvát ültetjük, hogy Krisztussal együtt a mennybe nőjünk fel. Aranyszájú mondja: »A bennünk lévő jóakaratok olyanok Isten előtt, mint az illatozó virágok, a cselekedetek pedig, mint az édes gyümölcsök.«²⁵

Rákóczi emlékezete

²⁵ Temesvári Pelbárt Válogatott írásai. Fordította: VIDA Tivadar, szerkesztette: V. KOVÁCS Sándor. Budapest, 1982, 122.

Rákóczi és a Grosbois-i kamalduliak

A kamalduli szerzetesrendet az ezredforduló táján alapította Itáliában egy Romuald nevű szerzetes, mint a bencések egyik ágát, s szabályzatukat 1072-ben a pápa megerősítette. A francia kongregáció 1634-ben jött létre, és 1642-ben Charles de Valois-nak, Angoulême hercegének udvari papja hozza létre Párizstól délre a sénarti erdőben fekvő Yerres melletti Grosbois-i kolostort. A szerzetesek 1683-ban engedélyt kapnak olyan házak építésére, amelyeket világiak bérelhetnek s többen az előkelőségek közül szívesen vonulnak ide vissza, legalábbis ideiglenesen. A kolostornak jó híre van az udvarban is. Noailles párizsi érsek és La Chaise páter, XIV. Lajos gyóntatója egyaránt támogatják.

A Grosbois-i kamalduliak - mint maga a rend - jelszavukat Pál apostolnak a Kolosszeusokhoz írott leveléből vették, amely így szól: *“A ti életetek el van rejtve a Krisztussal együtt az Istenben.”* A kontextusból az derül ki, hogy az apostol ezzel a túlvilági életre hívja fel a figyelmet: *“Az oda fenn valóra törekedjete, ne földiekre.”* Feltételezi, hogy az igazi élet csak a halál után a Krisztussal és végső fokon az Istennel való egyesülésben lehetséges.

A kamalduliaknál a kegyesség fő forrása a Biblia, különösen a zsoltárok, az elmélkedés fő tárgya pedig Krisztus élete és halála, akinek útján Istenhez lehet eljutni. A magatartást az egyszerűség jellemzi, a külsőségek mellőzése. Naponta hétszer imádkoznak, ezen belül harminchárom Miatyánkot mondanak Krisztus tiszteletére, szombaton Máriához fohászkodnak (de gyakran elmondják ezenkívül is a Mária tiszteletét zengő kis officiumot). A nap hátralévő részeiben fizikai munkát végeznek s maguk látják el önmagukat. A francia kamalduliak miszticizmusa és puritanizmusa alkalmas volt arra, hogy közel érezzék magukat a janzenizmushoz, még ha nem is vallották magukat Port-Royal híveinek.

A Grosbois-i kamalduliakra Rákóczi figyelmét egy francia tiszt keltette fel, aki szolgálatában állt Magyarországon s aki szerzetessé lett. A fejedelem már Magyarországon is ismerte a kamalduliakat, mégpedig Bercsényi 1705. május 2-i levele alapján. Ebben a tábornok saját önzetlenségét bizonyítja ekképpen: *“Privatumra sem adtam senkinek, hanem az szegény zobri barátok három celláival valának az fundatióban. Nagyságod nevére adtam kettőre, a magaméra egyre, in toto 1000 kongó forintot, az ott való barátoknak 300 forintot.”* Bercsényi tájékoztatása szerint a Lengyelországból akkor a Nyitra melletti Zoborba áttelepedett kamalduliak cellájára adta az említett pénzt, s erről értesítette Rákóczit. A fejedelem ekkor a trinitáriusokat támogatta, akik a török fogságba esett hadifoglyokat próbálták kimenteni.

Tudott a fejedelem a janzenistákról folytatott vitákról is, így 1708. április 29-én, XI. Kelemen pápa brevéjére utalva, írta Des Alleurs francia követnek, mint elítélendő jelenséget, *“a jezsuiták és a janzenisták közötti querelle-t”*, amelyet a maga részéről a diplomáciában elítélt.

Emile Pillias Seine-et-Oise levéltárában megtalálta azt a szerződést, amelyet *“Sáros gróf”* kötött a kamalduli szerzetesekkel, első helyen Jean-Baptiste Carbonnier-val, aki a *“majeur et prieur”* címet viselte. A megállapodás 1716. május 30-án kelt, és több szobára, konyhára, udvarra, istállóra, magtára, kocsiszínre, kertre terjedt ki. A bérleti díjat évi hatszáz livre-ben állapítják meg és ennek fizetését 1715 húsvétjától számítják, tehát a fejedelem itteni letelepedését ettől a dátumtól kell keltezni.

Az említett terület és az épületek, amelyeket előbb d'Andrezel vicomte, a későbbi, Rákóczi jó barátságot tartó, konstantinápolyi francia követ bérelt, a kolostoron kívül helyezkedtek el. Később Rákóczi a kolostoron belül is bérelt egy kis házat. Erre külön megállapodás kötött, melyben kimondták, hogy oda nem lehet a kolostoron keresztül bejárni, asszonyokat nem szabad beengedni, a *“gróf”* és akik vele étkeznek, használhatják, más szolgák nem, sőt azt is kikötik, hogy a ház konyhájának használatát a szerzetesek maguknak tartják fenn, mert nagyon szűkösen laknak. Ezért a házért évi négyszáz livre-et fizetett a fejedelem, de csak 1716 májusától, tehát csak akkortól kezdve bérelte.

A fejedelem természetesen tudta, hogy a kamalduliak közel állnak a janzenistákhoz, de ez nem tartotta vissza attól, hogy Grosbois-t válassza magánya helyéül, sőt, szigorú vallásosságuk vonzotta is. Rákóczi *“megtérését”* 1715 karácsonytól számítja, amikor egész életét mérlegre téve megvallotta bűneit, s ezek közül is a számára legborzalmasabbat, a házasságtörést, a Sieniawskával való kapcsolatát. Ez a karácsony - hite szerint - sorsdöntő számára: *“itt kezdődött - írja a Vallomásokban - a magánynak az az igazi édessége, melyben az emberi dolgokat megvető ember a jámbor élet és az Isten színe elé kerülés vágyától felhevül.”*

Napjait most már rendszeresen vallásos olvasmányokkal, imákkal és lelkigyakorlatokkal tölti. Főleg a kamalduliak által ajánlott *Az üdvösség fontossága* című művet olvassa, amely *“sugallta és megmutatta nekem azokat a nehézségeket, amelyeket a világi társaság és az élet okoz, és ezek érzékelhetővé váltak számomra.”* Itt René Rapin jezsuita először 1675-ben megjelent könyvéről, a *L'importance du salut*-ról van szó, amely a belső vallásosságot állította előtérbe.

Rákóczi a szerzetesek közül főleg a rendfőnökkel, Jean-Baptiste Carbonnier-val állott kapcsolatban, akiről a kamalduli évkönyvek mint kiemelkedő tehetségű férfiról beszélnek, mert járatos volt a tudományokban, így különösen az egyháziakban, s kéziratban maradt munkái közül a Szentírásról írottakat emelik ki.

A troyesi könyvtár - amely a fejedelem kéziratainak egy részét tartotta fenn - megőrzött egy feljegyzést, amely a *Notes sur la vie du prince Ragotzi* címet viseli s amelyet Zolnai Béla publikált. Eszerint a fejedelem ugyanazt az életmódot folytat-

ta, mint a szerzetesek: éjjel után egy órakor kelt fel, és velük együtt énekelte a zsoltárokat, imádkozott, olvasott és medítált reggel öt óráig nyáron, hat óráig télen. Részt vett a Tertián, majd a misén és a Sextán, amennyire ezt más irányú elfoglaltságai engedték.

Fizikai munkát végzett a szerzetesekkel együtt teljes némaságban, hogy kifárasssa magát. Bőjt idején, hétfőn és szerdán csak kenyeret és vizet fogyasztott, és ezt tette pénteken is, a bécsújhelyi szökés után tett fogadalma alapján. A szerzetesek ezt a magatartást *“nemes és keresztény egyszerűségként”* jellemezték.

Ebből a feljegyzésből tudjuk meg azt is, hogy nagyon kevés látogatója volt, de ezek között feljegyezték a cárt, aki - a szerzetesek szerint - *“nagyon sokat épült a látottakon és alkalma volt csodálni ezt a nagy embert”* (tudniillik Rákóczit). A feljegyzés megemlíti azt is, hogy Fleury, Fréjus püspöke, XV. Lajos későbbi minisztere, találkozott Rákóczival, és csodálkozott francia nyelvtudásán, mire a házfőnök ezt válaszolta... *“merthogy olvasta Nicole urat”* (*“Il a bien lu Mr Nicole”*). A püspök megkérdezte: *“Megérti-e az árnyalatokat?”* (*“Y entend-il finesse”*). A válasz így szólt: *“Igen, kegyelmes uram, mert ő bizony janzenista.”* (*“Oui, Monseigneur, car il est bien janséniste.”*) Erre a püspök elnevette magát. A rendfőnök arra utal, hogy Rákóczi akkor már olvasta a janzenista Pierre Nicole *Essais de morale et des instructions théologiques* című munkáját s ebből vonja le a következtetést, hogy ismeri az *“árnyalatokat”* és hogy *“janzenista”*.

A feljegyzés dicséri azt a szigorúságot, amellyel Rákóczi környezetét az isteni és emberi törvények tiszteletére szoktatta. Ezzel kapcsolatban külön megemlíti, hogy lemondott évi huszonöt-harmincezer livre jövedelméről, amikor megtiltotta a Hôtel de Transylvanie-ben a kártyajátékot, amire akkor került sor, amikor értesült a *“rossz szokásról”* (*“du mauvais usage”*). Jellemző az Hôtel de Transylvanie-vel kapcsolatos fogalmazás: *“ayant renoncé au droit qu'il avoit comme prince d'avoir un Hôtel a Paris a son nom ou il y avoit un jeu public”* - tehát *“lemondott egy jogról”*, amelyet mint fejedelem gyakorolhatott s amely lehetővé tette a *“jeu public”* megszervezését. Az e forrásból származó pénzről való lemondását annál is inkább magasztalják, mert nem élt bőségben, és ugyanakkor szívesen adott alamizsnát.

A Grosbois-i életet a kegyesség gyakorlása, a vallásos könyvek olvasása, a szerzetesekkel végzett közös munka mellett az épületek rendbehozása, a kertészkedés, a rajzolás és festés teszik kellemessé, amit a fejedelem később a *Vallomásai*ban kifogásol, mert ezek a dolgok szerinte elvették az időt a vallásos elmélkedéstől, és a világi dolgok iránti érdeklődést keltették fel benne.

Van azonban más foglalatossága is, amely egyszerre vallásos és politikai is. Itt írja meg az *Emlékiratait*, amelyeket később Rodostóban is javítgat, vallásos elmélkedéseit és imáinak egy részét, és itt kezdte meg, 1716 karácsonykor *Vallomásainak* fogalmazását. Ilyen módon Grosbois irodalmi műhelye lesz, és sok szempontból Rodostó előképe.

Mint politikus - aki hetente egyszer Párizsban járván és részt véve a Toulouse grófja és Bourbon herceg vadászatain- figyeli a "változásokat", amelyek Franciaországban és a világban történnek, s erről ír a danckai francia követnek, Besenval-nek, akit barátjának tart. 1717. december 9-én szól megváltozott életmódjáról s örömmel a "retraite"-ről, amelyet hajdanában Danckában maga is kívánt s most megvalósult. A következtetése ez: "Élni kell mindenütt, ahová vettetett az ember; lezáróm szememet s előrelátásaimat mindarról, amit jövőnek neveznek s arra igyekezem, hogy megerősítem magam az isteni reményben, amin kívül semmi sem állandó."

Gualterio bíborosnak, akivel ekkor veszi fel újból a kapcsolatokat, 1716. október 10-én írja: "Úgy tekintettem magam, mikor ezt az életmódot választottam, mint egy olyan tábornok, aki miután befejezte hadjáratát, visszatér az udvarba. Kész szolgálni a királyt anélkül, hogy bármit is kérne s elégedett azzal, hogy élvezheti jelenlétét és várja türelemmel sorsát, készen arra, hogy kövesse parancsait, amint megismeri azokat." Egyik 1717. január 30-i levelében utal a pápa *Unigenitus* bullájára, amely elítéli a janzenizmust s az a véleménye, hogy "40 000 császári katona Itáliában sokkal több kárt okozhat a Szentszék tekintélyének, mint százezer sorbonnei doktor". Ezek a levelek arról tanúskodnak, hogy tudja, mi történik Franciaországban és érdeklődik a lengyel és az itáliai helyzet iránt, sőt, figyelemmel kíséri a velencei-török háború eseményeit is. Ez a politikai érdeklődés készteti arra, hogy a "magányt" feladja és a szultán hívására a régens és külön is a kamalduliak egyetértésével Törökországba menjen.

A janzenizmus körüli vita 1717 márciusában mérgesedik el, amikor Soanen, Senez püspöke és még három más püspök azt kéri, hogy országos zsinatot hívjanak össze az *Unigenitus* bulla elfogadásának vagy el nem fogadásának ügyében. A püspökhöz csatlakozó ún. "apellant"-ok száma nőttön nő, s csatlakozik hozzájuk Noailles bíboros és a Sorbonne is. Rákóczi értesül az idevezető fejleményekről, így a Sorbonne várható állásfoglalásáról és a kamalduli szerzetesek véleményéről, akik az "apellant"-okhoz csatlakoztak.

1717 augusztusa, tehát Törökországba való elutazása után is tartja a kapcsolatokat a kamalduliakkal. "Élete végéig és még a hitetlenek között is - írja a Notes szerzője - kamalduli maradt." A szerzetesek elküldik a minden évre rendeltetett szertartási rendet és a kongregáció más szabályait. Erre utal d'Audrezel konstantinápolyi francia követ is 1726. május 9-i levelében: "A jó házfőnök atya (ti. a Grosbois-i) nekem címezte azt a küldeményt Fenséged számára, amit tisztelettel megküldök. Ehhez csatolta számomra az Ön egyik emlékérmét, amelynek hátlapja kartonra van nyomva és aranyozással díszítve igen szép két kis guayafa keretben. Bruno atya munkája és olyan ajándék, amely nagy örömet okozott nekem." Az említett Bruno atya feltehetően Bruno Rousseau, akinek neve szerepel Rákóczi és a Grosbois-i kamalduliak között 1716 májusában megkötött szerződésen: azt nem tudjuk, hogy melyik érméről van szó.

A janzenista vita Rákóczi törökországi évei alatt is folytatódik. 1725-ben a pápa az *Unigenitus* bullát vallási szabálynak nyilvánítja, amelynek elfogadása kiközösítés terhe mellett kötelező. Az ez ellen protestálók között találunk tizenennyolc kamaldulit s néhányat Grosbois-ból is. A protestáló kamalduliak kiadnak egy iratot is: *Te-moignage des RR. PP. Camaldules de la Congregation de France contre la constitution Unigenitus* ("A franciaországi kamalduli kongregáció tiszteletre méltó atyjainak tanúságtétele az *Unigenitus* bulla ellen") címen, amelyet a rendfőnök nem írt alá, de nyilvánvalóan rokonszenvezett vele. A Tanúbizonyosság szerzői a pápa szemére vetik, hogy meg akarja fosztani a híveket a Szentírás olvasásától és általában a belső vallásosság gyakorlásától.

Feltehető, hogy Rákóczi már 1719-ben e viták hatására nyújtotta be cenzúrázásra egyes kéziratait, s a cenzorok janzenizmussal vádolták, ami ellen a szerző élénken tiltakozott a *Vallomások*-ban. Erre *A bujdosó Rákóczi* című könyvemben külön is felhívtam a figyelmet, annál is inkább, mert eddig nem vették tekintetbe ezt a választ.

Rákóczi rodostói könyvtárában egyébként szép számmal találunk janzenista munkákat, amelyek bizonyítják a Grosbois-i kamalduliakkal való összeköttetését s ezek hatását elmélkedéseire és más írásaira. A janzenizmus vádjával szemben a fejedelem elfogadja az egyház tanításait, még ha - mint mondja - ilyenekre utalni lehet kárhoztatott írásában, amelyekben azonban az "értelmet" kell megvizsgálni.

1726-ban szívét a *Vallomások*-kal együtt elküldi a kamalduliaknak s kéri, hogy Grosbois-ban temessék el s itt jelzi azt is, hogy elfogadja a katolikus vallás hittételeit. Végredelelte 1732. október 27-én kelt s ebben adományt hagy, ötezer livre-t a kamalduliaknak. Halála után szívét Molitard és Zay vitték Grosbois-ba, ahol a kolostor kertjében temették el. A templomban Macaire Pen, a kamalduliak házfőnöke emléktáblát helyeztetett el a következő felirattal: "E temető hamvedrében nyugszik a Felséges II. Rákóczy Ferencnek, Isten kegyelméből római birodalmi és erdélyi fejedelemmek, a magyar királyság részei urának, a székelyek grófjának stb. szíve, aki az isteni kegyelem csodálatos rendjében az élet változatos viszontagságaitól vezetve, a Propontidis partján fekvő Rodostóban Istenben megnyugodott, a világ megváltásának 1735-ik évében, április hó 8-ik napján, életének 59. évében. Halála után hálás lélekkel emlékül annak, aki, míg élt, szerénységből a felséges fejedelem címet elutasította. Macarius Pen tisztelendő atya, a kamalduliak házfőnöke és ezeknek a remetéknek az előljárója ezt a követ helyezte el az 1737-ik évben."

A kamalduliak foglalkoztak Rákóczi náluk lévő kézirataival és Chrysostome Jourdain atya lefordította a *Vallomások* szövegét franciára. Ennek egy részét franciául megjelenttettem a *L'autobiographie d'un prince rebelle* című kiadványban.

A kolostort 1768-ban megszüntették, miután kiderült, hogy összesen hét szerzetes élt benne, és jövedelem évente mindössze háromezer kilencszáz livre volt. A kamalduliak javait felosztásuk után a különböző szemináriumoknak adták, a kéziratok egy részét a Saint-Germain-des-Près-i apátság kapta meg. A kolostort, amely

1777-ben a trappisták birtokába került, a forradalom alatt, mint nemzeti tulajdont eladták, majd rövid ideig megint a trappistáké lett, hogy azután véglegesen magántulajdonba kerüljön. Többen kutattak az urna után, amelyben Rákóczi szíve pihent, de eredménytelenül.

Ez volt Rákóczi kapcsolata a Grosbois-i kamalduliakkal, amelyek megtávozták vallásosságát és közel vitték belső kényszerből és a külső körülmények hatása alatt az eretnekségnek tartott janzenizmusoz.

† HOPP LAJOS

Rákóczi imái

Magyarországon, a késő barokk évtizedeiben a vallásos könyörgés, a szubjektív hangulatú imádság gyakran telítődött hazafias érzelemmel, s alkalmassá vált a nemzeti közösségi sorskérdések irodalmi megörökítésére.

A személyes vallásos imádságműfaj a 17. és 18. század fordulója körül népszerűvé vált formájának, a hazafias szellemű imádságirodalomnak Rákóczi fejedelem főúri és nemesi kortársai között számos jeles világi művelője akadt. Udvari környezetében katolikus imaszerző volt gróf Forgách Simon tábornok. A protestáns imairók közé tartozott kancellára, a református Ráday Pál latin és magyar prózai s énekelt, a misztikus kegyességre is jellemző imádságaival, valamint udvari marsalljának hitvese, Vay Ádámné báró Zay Anna kéziratos imádságoskönyvével, az evangélikus báró Pekry Lőrincné Petrőczy Kata Szidónia pietista érzelmű verses fohászaival és imádságaival.¹

A protestáns imairó hagyomány előzményeiként említhetők ifj. Apafi Mihály *“magános könyörgései”* és felesége, idősebb Bethlen Kata fejedelemasszony *“titkon kesergő”* imái; ifj. Petrőcziné Révay Erzsébet kéziratos imádságoskönyve és Thököly Imre s Zrínyi Ilona udvari szekretáriusa, Komáromi János kegyességi irodalmi tevékenysége.² A családi, egyéni sors és a nemzeti sorskérdések összeszövődése az erdélyi kancellár, gróf Bethlen Miklós *“hosszú imádság”*-ában, hazájáért aggodó őszinte foháskodásokkal teleírt imádságoskönyvében figyelhető meg.³ A hazai felekezeti imádságíró hagyományt ismerő Rákóczi közösségi imaszerző célzatával új imádságszerző feladatra vállalkozott. Amikor az erdélyi fejedelmi sarj, az ifjú Rákóczi Ferenc herceg a fellobbanó kuruc küzdelem élére állt, a gondviselés szerű elrendelés megvallása hivatástudatának egyik legfőbb forrásává vált. Az Úr kiválasztottjaként ebből is erőt merít hősi elhatározásának véghezvitelére, harcának megharcolására. Az egyik legszebb, s legkorábbi buzdító ének, az *“oh fölséges Is-*

¹ RÁDAY Pál, *Lelki hódulás, avagy az igaz keresztyénhez illő buzgó imádságok ...* Kassa, 1710, Debrecen 1713.; gróf FORGÁCH Simon, *Gyűzhetetlen és minden testi és lelki ellenséget meggyűző fegyver* (é. n.); VAYNÉ ZAY Anna, *Nyomoruság Oskolája*. Dancka, 1721 (kézirat).

² APAFYNÉ idősebb BETHLEN Kata, *Bujdosásnak emlékeztetője*. Lőcse, 1726.; *Erdélyi fejedelem Apafy Mihály magános könyörgései* (h. n.) 1690 (kézirat). Vö.: *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Szerkesztette: KLANICZAY Tibor. Budapest, 1964, II. 278., 333., 335., 339., 345-346., 351-358., 376., 424.

³ GYENIS Vilmos, Bethlen Miklós Imádságoskönyve. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1957, 63-78. Vö.: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Szerkesztette és a jegyzeteket írta: V. WINDISCH Éva. Budapest, 1980, 983-1080., 1216-1229.

ten, ki lakozol mennyben...” kezdetű, személyes vallomástételtől hevített, imádságos hangulatú adhortatio a hagyomány szerint Rákóczi nevéhez fűződik.⁴ Rákóczi Ferenc buzgó éneke (1703), a Rákóczinak tulajdonított, az imádság tónusával induló költemény vallásos és hazafias célzata, egész gondolatvilága a már érlelődő fejedelmi imákra emlékeztet. Az *“Isten Felkentje”* a *“Gladium tuum, potentissime”* bibliai motívum, a karddal felövezés zsoldáros mozzanat beleszővésével indul harcba.

*Kardom fölöttem, Uram, szent nevedben,
Népemet vezetem szép rendelt seregben,
Indulásom vagy te dicsőségemben,
Segélj Jézus! segélj, szép Szűzzel mentemben.*

Az Isten anyjához való esdeklése - írja Esze Tamás - a magyar Mária-kultusz legszebb revelációja, csak a *Boldog-Asszony Anyánk, Régi nagy Patrónánk* vetekedhetik vele:

*Oh, te angyaloknak ragyogó csillaga,
Édes Jézusomnak szerelmes anyja,
Édes nemzetemnek ki vagy pátrónája,
Hívlak segítségül népem oltalmára!*

Az imádságszerzés gondolati előzményei szemszögéből fontos a történész meg látása: szerinte a Mária ének először a magyar Mária-kultusz történetében, kuruc táborból hangzott föl, egy Habsburg-ellenes népi-nemzeti fölkelés katolikus vezérének ajkán, aki a vers keletkezésekor egy túlnyomórészt protestánsokból álló hadsereget vezet a császár ellen. Rákóczi tudott arról, hogy Lipót császár, mint Magyarország felkent királya, a szentistváni hagyomány politikai kiaknázásával az iszlám rabságból *“visszakapott”* (1697) *“fölséges magyar királyságot”* a *“Szentséges Szűz anyának, ég és föld királynéjának, a magyarok Nagyasszonyának”* azzal a nagylelkű fogadalommal ajánlotta ismét föl, hogy kiirtja belőle az eretnekeket.⁵ A bécsi ellenreformációs jezsuita Mária-kultusszal szemben Rákóczi buzgó éneke azt jelképezi, hogy a felekezeti ellentéteken felülemelkedő, nemzeti egységre törekvő kuruc fejedlem az egész nemzettel indul harcba az ország felszabadításáért, s hogy a vallási különbség nem verhet éket a haza szabadságáért küzdő társadalmi rétegek közé. Rákóczi Máriája a kuruc fölkelők oldalán áll, a buzgó ének Patrónája Habsburg-ellenes. A belső ellentéteket a függetlenségi háborúnak alárendelő, az ország társadalmi erőinek és felekezeteinek összefogását célzó politikai program a buzdító ének legfőbb mondanivalója. Ügyeinek segítségét kérve fohászkodik újra az ének

⁴ BADICS Ferenc, Két kuruckori költemény. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1927, 87-90.; *Kuruc küzdelmek költészete. II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára*. Válogatta, sajtó alá rendezte: VARGA Imre, szerkesztette: HOPP Lajos. Budapest, 1977, 420., 807.

⁵ ESZE Tamás, II. Rákóczi Ferenc imádságai. *Református Egyház*, 1953, 12. sz.

szerző a verskezdetre rezonálva: *“Dicsértessél, Uram, az magas mennyiségben...”* imádságos tónust kölcsönözve a bizakodást sugárzó strófának. A verses imádságnak is beillő ének bizonyos tartalmi rokonságot mutat Rákóczi imádságaival. Az imáíró fejedlem is nemzeti egységet akart teremteni a szerinte *“csak névre, de nem lényegre nézve különböző keresztény vallások között”*; midőn a magyar nép ügyét fölkarolta, *“szívén semmi sem feküdt inkább, mint az, hogy a vallások viszályát, melynek magvát a Gonosz vetette el, kiegyenlítse, és hogy közös szeretetre bírja azokat, akik az igazi kereszténységről megfélekedve, egymás iránt határtalan gyűlölettel viseltetnek...”*⁶ A bécsi udvari körök által szított valláspolitikai ellentétek azzal is összefüggtek, hogy a fölkelés kitörésekor érvényben volt a protestáns vallásgyakorlat tilalma a töröktől visszafoglalt területeken. A császári udvar és a klérus bizalmatlanul figyelte az *“eretnekséggel”* gyanúsított, rebellisnek bélyegzett katolikus fejedlem uniós valláspolitikáját. Az imádságíró és valláspolitikus Rákóczi a vallásgyakorlat kérdésében tanúsított toleranciájával az elmérgesedett vallásellentéteket a haza ügyének kívánta alárendelni s feloldani.

Rákóczi fejedelemsége kezdetétől fogva élt a személyes vallásos kegyesség irodalmi kifejezési lehetőségével, s a politikai szükségszerűség következtében hatáson kapcsolta össze a kuruc politikai publicisztika célkitűzéseivel. Jó példa erre a fejedlem udvarmesterének utódaitól, a Sibrik család levéltárából a Rákóczi buzgó éneke kéziratának társaságában előkerült egyik korai, Florián Mihály másolatában fennmaradt, ún. *“ütközet előtt mondott beszédé”*-hez tartozó imádsága.

A harcok kezdetén zászlai alá gyűlt vitézeihez intézett rövid buzdító beszédét folytatva, a buzgó ének egyik szépen ívelő gondolatával kezdi serege előtt elmondott táborigi imádságát: *“Tégedet pedig jó és legnagyobb Istenünk, teremtetője és megtartó Istene Magyar Országunk, alázatossággal tisztelünk és könyörgünk, hogy légy kegyelmes megfogadkozott nyomorult magyar Nemzetnek, és ne adjad Szülő Szent-séges Anyád nemzetségét az veszedelemben, melyet azon Szülő Anyád keze közül Leopold császár hatalmasan és igazságtalanul kivont és zsarolt...”* A magyarok Pátrónáját idéző hazafias könyörgést zsoldáros hangú segélykérése követi: *“... semmit mindazonáltal nem tehetünk, ha csak jelen nem vagy, és segédelmet nem hozsz ... Tiéd az hatalom, az Ország Birodalma...”* Az óhajtó és felszólító, kérő igealakok sora a győzelembe vetett hit megerősítését szolgálja: *“Segélj meg azért bennünket ... Mutass nékünk jelt a jóra, és küldj nékünk segítséget ... fáznak az mi mellyeink, öncsed abban melegségedet, öncsed lángjaidat, égessd szíveinket és veséinket, hogy az te tüzeddel meggyullttatva lévén, az mi néked tetszendő, cselekedjünk, és ...”* tér rá az ima harcra célzatra *“az kegyetlen s fölöttéb fölfuvalkodott, kevély német Nemzetet (ha úgy vagyon hozzá akarod) Országunk határibul hányjuk ki az te hatalmaddal”*. Ennek jegyében ismétli a segélykérő fohászt: *“Segélj meg bennünket Idvözítő Istenünk, és az te Szent Nevednek nagy dicséretiért Uram oltalmazd meg*

⁶ ESZE, 1953, 6-9., 24.; Uő., Újvári Tamás versei. Katolikus hang a Rákóczi-szabadságharc költészetében. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1965, 359.

Nemzetségiünket, és légy kegyelmes bűneinknek megbocsátására ... adj szerencsés folyást kezdett dolgainkban, adj erőt, hozz segédelmet, bosszútétele ez szegény Hazánknak Nemzetségebeli szolgálóidnak (mely kiontott az hitetlen Német által), térjen és menjen az te színed eleiben, hallgassad meg gyakorizbéli sohajtásit nyomorult népeidnek, tekétsed könnyhullatásit Magyar népednek, és térétsed meg hét annyival ellenséginek ezt, melyet bosszúképpen azon német Nemzet ellenünk cselekedett. Tekénts irgalmas szemeiddel az te népedhez, és adj győzedelmet, hogy már végre azon ellenséginknek győzelme után illendő dicséretet néked énekelhessünk, és örökkén néked szolgálhassunk.”⁷ Az “ütközet előtti imádság” tábori nyilvánosság előtt elmondott fejedelmi könyörgésként hat, első jeleként Rákóczi közösségi imaszerző irodalmi szándékának.

Rákóczi imái közül legnevezetesebb a hivatalos tábori imává fejlesztett, a kuruc hadseregnek előírt Alázatos imádság (Debrecen, 1703), amely “nyomtatás által közönségessé tétetett avégre, hogy a birodalom alatt lévő vitézllő magyar nép is az ő kegyelmes jó urát s fejedelmét a buzgó imádkozásban követni megtanulja”⁸ Számos magyar kiadásán kívül németül (*Das Demüthige Gebeth*) és latinul (*Precatio supplex*) is megjelent (Lőcse, 1703). Szlovák vitézeinek készült cseh irodalmi nyelvű lőcsei kiadását a fejedelem arcképe s egy köszöntővers ékesítette. Történelmi jelentőségű a tábori könyörgés felekezeti jellege, a keresztény felekezetek egyesítését célzó vallási türelmi politika gyakorlati megnyilvánulása. Az imádságkeretbe foglalt politikai és hazafias buzdítás felolvasását Rákóczi kötelezővé tette a kuruc ezredekben.

Az Alázatos imádságból, akárcsak a fejedelem buzgó énekéből sugárzik az igazságtudat, az isteni kegyelem és segítség bizonyossága. “Uram Isten! Igazságnak kútfeje...” megszólítást követő “megvalljuk Uram ... esmérjük ...” bűnbánati beismerő vallomás nemzeti méretű csapásként érzi Isten ostorát. “Megérdemlettük Uram, hogy a mi nemzetünk dücsősége idegenekre szálljon, és a mi fiaink idegen nemzetnek igája alá vétessenek, méltók vagyunk, hogy eltöröltetted magunkkal együtt, vesszen a mi nemzetünknek neve, mert te tőled Istenünktől, királyunktól és Urunktól eltávoztunk.” Ez a protestáns és katolikus hitű katonákat egyaránt kielégítő, felekezeti kötöttségektől mentes okfejtés közös fájdalmat tükröző könyörgésbe csap át: “...oh Kegyes Urunk! tekétsed meg e nyomorúságoknak tengerében esett siránczó népedet, hallgasd meg a sok szegényeknek kiáltásokat, lássod az ártatlanoknak is tőled bosszúállást kérőknek ontatott véreket és el ne felejtse irgalmasságodat, melyeket régenten váloztott, de fogságban tartott népednek méltóztatott megmutatni, és mivel hogy elménket szabadulásunknak igyekezetire méltóztatad megmozdítani, cselekedetinket igazgassad, karjainkat erősítsed, fegyvereinket éle-

sítsed, hogy kegyes akaratodat teljes erőnkől követhessük.” A “választott nép” kiválasztott vezéreire is szól az imádság: “Adj Uram azoknak, kiket vezéreinkké akartál tenni, rendölésekben bölcseséget, az ellenkező dolgokban erősséget, a szerencsés állapotokban tartózkodást, a hadakozásban bátorságot, álomban vigyázást, hogy a te akaratodnak útjain járjonak.” A felkelők közösségi tudatát erősítő gondolatok vallásos és politikai meggyőződés összefonódásával, kegyességre s még inkább harcra buzdítanak, jobban illenek a publicisztikai irodalomba, mint valamely korabeli imádságoskönyvbe.

Különösen szépen s szemléletesen jelenítik meg ezt a következő sorok: “Környékezd meg Uram táborinkat és azokat a te irgalmasságotnak palástjával környül vévén, a mi ellenséginknek leselkedésektől óltalmazd, kergesd el strázsáloinknak álmokat, hogy készületlen ne találóssunk. Légyen a te angyalod őrizőnk és kalauzunk a harcolásban, ki az álgyúknak és puskáknak golobresait elszélessze, és miképpen Israel nemzetségét a tengeren szároz lábbal, úgy bennünket a mi ellenségeinknek rendölt seregi között boldogul vezessen...”⁹ A kuruc tábor védelmét kérő ima az isteni gondviselés bizodalmaival “amen”-os hanglejtéssel zárul.

Hasonló szellemű Rákóczi későbbi, a Nemes Ifjak Társasága különböző egyházakhoz tartozó tagjainak napkezdetre készített felekezeti szín nélküli *Az Isteni Szent Gondviselőség nevezeti alatt gyarapodó rend imádsága*. A rövid reggeli könyörgést a fejedelem három zsolnárfordításával együtt saját kezűleg írta be egy kis “pergamenből való díszes kiállítású, Rákóczi koronás monogrammjával díszített füzetbe”-innen adta ki Esze Tamás¹⁰ A nemes ifjaknak írt imádság Rákóczi egyéni fohászainak udvari istentiszteletre alkalmassá tett irodalmi változata, mint a vitézeknek rendelt Alázatos imádság, “mellyel az ő Urának Istenének orcáját minden napon engesztelni szokta”. Beniczky Gáspár naplójában följegyezte, tehát említésre méltónak tartotta az udvari rendelkezést: “minden nap Misse előtt, maga ő Felsege által fundált bizonyos imádságot a strázsamesterek mondják el ott a Palotán, az kik ordinántián vannak, és hasonlóképpen estve is -akik pedig kinn vannak a mezőn vagy quártélyban, együvé concurrálván strázsamester szállására, hasonló kövessenek el”.¹¹ Az “estvéli imádság” szövege nem maradt fenn a fejedelem “áhitatos könyvecské”-jében.

A Vulgátából fordított három zsolnáris tartalmaz a kegyességi célzattal egybeszótt képletes harci buzdítást: “Emberkedjete és erősödjék meg a szívetek, mindnyájon, ki az Úrban bíztok” (XXX), “Mert az angyaloknak parancsolt felőled, hogy megőrizzenek téged minden utaidban... Az aszison és basilicuson jársz és az orosz-lánt és a sárkánt tapodod” (XC), “Fordíts ellenségemre a gonoszokat és a te igaz mondásod szerint veszed el őket... Mert minden háborúságombul megmentettél engem és ellenségimre alá nézett az én szemem” (LIV).

⁷ BADICS, 1927, 87-90.

⁸ Felső-Vadászi Rákóczi Ferenc Fejedelem és Saáros-Vármegyei Örökös-Főispán Magátul a Kegyelem szerént formáltatott alázatos Imádság Debreczenben 1703. Esztendőben. *Rákóczi Tár* I. Szerkesztette: THALY Kálmán. Pest, 1866, VIII-IX.; SZABÓ Károly, *Régi Magyar Könyvtár* 1531-1711. Budapest, 1879, I. 1667., 1684., 1698., 1709. II. 1885, 2151., 2197.

⁹ THALY, 1866, XII-XXIV.; DÉZSI Lajos, Rákóczi imádsága. *Századok*, 1904, 721-722.

¹⁰ ESZE, 1953, 6-9., 24.

¹¹ THALY, 1866, 63.; Tolvaj Ferenc verses ediktumában ír a tábori imádkozásról: VARGA-HOPP, 1977, 448-450., 812.

Több más imádságának csak a híre maradt fenn korabeli írásokban. A szécsényi országgyűlés fejedelmi eskütételén, 1705. szeptember 20-án, Pethes András püspök „fennszóval mondá el az a könyörgést, amelyet maga a felette vallásos fejedelem dolgozott vala (kinek kedves foglalatossága volt az imádságírás) ...” olvassuk Csécsi János latin naplójának Kazinczy Ferenc által készített fordításában.¹² A „Nemes Compánia” kolozsvári avatásán, 1707. április 26-án „Ő Felsége által fundált bizonyos imádságot” olvastak föl.¹³ A pataki öregtemplomban lezajlott udvari ceremónián, az 1709. május 26-i zászlószentelésen maga Rákóczi mondta el imáját: „... a Nemes Compánia gazdagon arannyal varrott kék szép Standárát, avagyis Koronáját, az kin három-szögletű arany varrás [közt] mind a kétfelől közében Isten gondviselésének szemi ki volt varrva, cum Inscriptione: “Eadem et aequalis ubique”... ő Felsége a maga kezében vevén s az ég felé felemelvén, mindenestül megértő szóval maga csinált Imádságot elmondotta és a Seregek Isteninek zokogva és sírással ajánlotta, Nemzetünkre kiontott méltó haragjának elengesztelését, a győzedelmét implorálta...”¹⁴

Rákóczi imádságíró, elmélkedő, fohászokodó gyakorlata a jelek szerint később, az emigrációs években is folytatódott. A vallomásíró néhány sora tanúsítja, hogy 1714 húsvétja előtt a magányba vágyódó fejedelem imádságírással töltötte idejét: „In Claniensi arce me ultra solitum continens orationum compositioni et lecturis vacabam, Sacrae Scripturae...” - „A szokottnál tovább időzve Clagny várában, imádságok alkotásával és a Szentírás olvasásával foglalkoztam...”¹⁵ De ezek jellegéről és kéziratuk sorsáról nincs tudomásunk.¹⁶ Köpeczi Béla észrevétele szerint a „Valomásokból tudjuk, hogy 1714-től kezdve foglalkozott az imák írásával, amelyek esetében feltételezésünk szerint a tárgy a bűnöktől való szabadulás. Itt Rapin könyvének hatását lehet felfedezni.”¹⁷ Az udvartól való visszavonulás gondolatával foglalkozó Rákóczi a francia emigráció második évében újította fel az imádságírás gyakorlatát. Az imádságműfaj felújulásának és átalakulásának jelei a fohászíró törökországi bujdosása éveinek elején követhetők nyomon.

¹² Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. Szerkesztette: KÖPECZI Béla és R. VÁRKONYI Ágnes. Budapest, 1973, II. 152., 490.

¹³ Ráday Pál iratai. II. 1707-708. Sajtó alá rendezte: BENDA Kálmán és MAKSAY Ferenc. Budapest, 1961. 166.; ÉSZE 1953, 6-9.

¹⁴ THALY, 1866, 200.

¹⁵ Principis Francisci II. Rákóczi Confessiones et Aspiraciones - II. Rákóczi Ferenc Önéletrajza és Egy keresztény fejedelem áhításai című munkája.

A párizsi Nemzeti Könyvtárban őrzött eredeti kéziratból kiadja az MTA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA Budapest, 1876, 232.; Rákóczi Ferenc Vallomások és Emlékiratok. Fordította: SZEPES Erika és VAS István, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: HOPP Lajos. Budapest, 1979, 526.

¹⁶ HOPP Lajos, Egy keresztény fejedelem fohászai. Irodalomtörténeti Közlemények, 1990, 281-314.

¹⁷ Aspiraciones principis Christiani - Aspirations d'un prince chrétien - II. Rákóczi Ferenc Fohászai. A latin szöveget DÉRI Balázs, a franciát KOVÁCS Ilona gondozta. Tanulmány: HOPP Lajos, fordította: CSÓKA Gáspár és DÉRI Balázs. Budapest, 1994, 316.

A francia partoktól történt elhajózás után a török földön magukra maradt, Rákóczi és a kíséretéhez tartozók keresztény hitükhöz és vallásos gyakorlatukhoz való ragaszkodása az ismeretlen pogány környezetben az isteni gondviselésbe vetett reménységük forrása is volt. A lehetséges politikai és diplomáciai szálakat megragadó bujdosó fejedelem 1719 végéig sokat próbálkozott, de kísérletei kudarcba fulladtak: a keresztény világba való visszatérés reményei megghiúsultak.¹⁸ Válságos helyzetét lelki válsággá mélyítette az 1718 végén írt adventi elmélkedései ellenséges indulatúnak tartott galatai egyházi cenzúrázása. Ebben az összetett folyamatban sajátos funkciót töltött be a lelkierő megőrzését tápláló vallásos érzelmű irodalmi megnyilatkozás lehetősége. A vallomásíró és az elmélkedés személyes gondolati áramlását engedő műfaja találkozott a fohászíró belső feszültséget enyhítő, lelki szükségletét kielégítő vallásos irodalmi igényével. A valláserkölcsei célzat fölerősödésével az írói szándék az isteni segítséget kereső ember befelé fordulásával és üdvkereső önvizsgálatával párosult. Rákóczi emigrációban írt imafohászai már nem magyarul, hanem latinul és franciául fogalmazódtak meg.

Az *Aspirationes principis Christiani - Aspirations d'un prince chrétien* imafohászok és szemlélődő fohászimák gyűjteménye.¹⁹ Az első kisebb részben rövidebbre fogott fohászimák, áhítatos fohászokodások, egy eszményi keresztény fejedelem világi, udvari teendőihez kapcsolódnak. A folytatódó s külön címmel ellátott, harminckét fejezetre tagolt terjedelmesebb részben megkülönböztető jelzővel ellátott, ún. kontemplatív, szemlélődő fohászok, *Aspirationes contemplativae ante et post communionem* következnek, a szentáldozás előtti és utáni alkalomra. Ezek többségükben a liturgiába épített vasárnapi evangéliumi passzusokhoz fűződnek. Tematikai s szerkezeti elkülönítésük és keletkezésük szorosan összefügg a bujdosó fejedelem új s különleges életkörülményeivel, a versailles-i és a grosbois-i évek életrajzi eseményeivel és lelki történéseivel, rodostói írói tevékenységének alakulásával.

Az *Egy keresztény fejedelem fohászai* minden külön bevezető nélkül kezdődnek. A fohászíró nem tartotta szükségesnek, hogy előszót írjon hozzá, mint az 1722-re keltezett, a kéziratköteggben utána következő *Reflexions sur le principes de la vie civile et de la plitese d'un chrétien* munkájában. Fohászai szintén valláserkölcsei természetűek, de a keresztény fejedelem lelki magatartásával kapcsolatosak. Bensőségesebb és személyesebb jellegűek, mintsem másoknak ajánlaná őket, de célzatukban s az udvari morál szemszögéből másoknak is például szolgálhatnak. Fiai éppúgy tanulhatnak belőle, mint a rászoruló fejedelmek. Ily módon Rákóczi *Fohászai* vallásos életének hazai és külföldi tapasztalatai s olvasmányélményei alapján érlelődtek; lelki tanácsokat és általános keresztényi elveket foglalnak össze fejedelmi használatra.

¹⁸ KÖPECZI Béla, *A bujdosó Rákóczi*. Budapest, 1991, 281-314.

¹⁹ HOPP, 1979, 313. A *Fohászok* párhuzamos latin és francia szövege az 1719 végén befejezett *Confessio peccatoris...* szövegével kezdődő kéziratban folytatólag (fol. 673.) következik, ezen a kéziratoldalon valószínűleg grosbois-i kéztől származó bejegyzés áll: „Ouvrage du Prince Ragotski paraphé de sa propre main”. Bibliothèque Nationale Fonds fr. 13628. fol. 673-914.

A keresztényi rendtartás és a barokk kori valláserkölcsei irodalom tartalmaz különféle alkalmakra imádságokat és elmélkedéseket, rövidebb-hosszabb imákat, fohászokat. Például reggeli és esti imát a nap, a keresztény ember életkörülményeinek megszentelésére, asztali áldást, munka előtti és utáni imádságot, a hit, remény, szeretet fölkeltésére szolgáló imafohászokat. Az egyházi évre és ünnepeire, például fohászok az adventi hétköznapiakra, karácsonyi fohászok, nagyböjti és húsvéti időre való elmélkedések és fohászok, valamint egyéb ünnepekre ajánlott fohász-ímák és elmélkedések. A vallásos kegyesség ismer szavakba foglalt vagy szótlán fohászokat, fohász-ímákat.

Rákóczi *Fohászai* ennek a katolikus vallásos gyakorlatnak és erre vonatkozó olvasmányainak egyéni irodalmi hajtása; a „magános beszélgetések” kedvelt műfajában és elmélkedő írásos gyakorlatában jártas imádkozó sajátos imafohászai. Részben a fejedelmi udvari élet ceremóniáihoz kötődnek, másrészt az udvarban leselkedő veszélyek, mint a hét főbűn kísértései között alkalmazandók, végül a háború viszonyai között használhatók. A keresztényi életmódnak az udvari életre és a fejedelmi feladatkörre transzponált alkalmi a moralista irodalomban jórészt adva voltak. A „*princeps Christianus*” sokszínű gondolati anyagból szötte elmélkedő fohászainak vallásos irodalmi szötteését. A szentáldozás előtti és utáni szemlélődő *Fohászok* írását inspiráló források szűkebb köre összefüggésbe hozható a rodostói könyvtárból való,²⁰ Grosbois-ból származó olvasmányokkal.

A *Fohászok* előzményei szemszögéből különösen érdekesek egy kamalduli barát korabeli följegyzései a fejedelem akkori életmódjáról. A *Meditációk* kéziratai között talált néhány oldalas „*Notes sur la vie du Prince Ragotzi*” szerzője személyes megfigyeléseit fogalmazza meg a nemrég köztük élt magyar fejedelem baráti életéről, amiről így írt a levélíró Rákóczi: „*En remetéik között élek, akiket csak akkor hallok beszélni, amikor dicséretét zengik. Igyekszem csatlakozni hozzájuk, amennyire tudok, és amennyire lehet, kerülöm a vitatkozást olyan dolgokról, amelyeket véleményem szerint hinni és nem tudni kell.*”²¹ Erről tanúskodik az ismeretlen szerzetes tolla is. Rákóczi velük együtt böjtölt, dolgozott, imádkozott, megtartva a kamalduliak szigorú életmódjának előírásait.

Elsőként jelent meg az éjfél után egy órakor kezdődő közös imádkozáson és zsolozsmázáson, mindig kitarított a hajnali ájtatosságig, részt vett a napi miseáldozaton, az imádság, olvasás és elmélkedés mindennapi kenyerévé vált.

Arról is hitelesen tudósít, ami az „*áldott magány*” elhagyása után a pogány földön rekedt Rákóczi vallásos életével kapcsolatos: „*Törökországba érkezve, nem hagyott el semmit jámborsági gyakorlataiból, sem önsanyargató, böjtölő, önmegtartóztató életmódjából. Életében, a hitetlenek között is, kamalduli volt Törökországban, mint Franciaországban; mindig megőrizte szoros kötelékét ezekkel a*

²⁰ ZOLNAI Béla, *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*. Különlenyomat a Magyar Bibliophil Szemléből. Budapest, 1926. 5-9., 12., 21-27.

²¹ Grosbois, 1717. január 30. Filippo Antonio Gualterio bíborosnak Rómába. *II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: KÖPECZI Béla. Budapest, 1958, 312.

szerzetesekkel, akik minden évben elküldték neki officiumaikat és a kongregáció más könyveit...”²²

A szentáldozás lelki élményéhez fűződő szemlélődő *Fohászok* keletkezése szemszögéből figyelmet érdemel egy olyan mozzanat, amely Rákóczi törökországi bujdosásának korai szakaszára emlékeztet. „*A minap a fejedelem arról beszélgetett - írja Mikes Kelemen - hogy micsoda nagy buzgósággal kell bévenni a communiót, és hogy csak arról kell akkoron gondolkodni. Forgács elfokad nevetve, mondván, hogy neki lehetetlen, hogy holmi nevetséges dolgok ne jussanak eszébe. Mert a minap cummunicálni akarván, amikor a pap hozzája közelített, az a gondolat jött eszébe, hogy mi jó volna a papon lévő casula cafrangnak. Ilyen nevetséges gondolatink nekünk is elég vagyon...*”²³ Az 1719 őszén a Rákóczi kamarása által följegyzett esemény előadása valódi emberi háttérrel ad az áldozási fohászok megszületésének körülményeihez. Az 1720 tavaszára kialakult rodostói rendtartások is befolyásolhatták keletkezésük folyamatát. „*Hat órakor dobolnak, és akkor a fejedelem felöltözik, azután a kápolnában megyen, és misét hallgat; mise után az ebédlőházban megyen, ott kávét iszunk és dohányozunk. Amikor az óra három fertály nyolcra, akkor első dobolnak misére, nyolc órakor másodikat, és egy kis idő múlva harmadikat dobolnak. Akkor a fejedelem misére megyen, mise után maga házában megyen, és ki-ki oda megyen, ahová tetszik. Tizenegyfél órakor megütik a dobot ebédre, és tizenkét órakor asztalhoz ülünk ... Harmadfél órakor a fejedelem csak magánosan a kápolnában megyen, és ott vagyon három óráig. Mikor az óra három fertály ötre, akkor első dobolnak estvéli imádságra, öt órakor másodikat, és egy kevés idő múlva harmadikat. Akkor a fejedelem a kápolnában megyen, és azután ki-ki eloszlik. Vacsorára hetedfél órakor dobolnak. A vacsora nem tartván sokáig, nyolc órakor a fejedelem levetkezik, de leggyakorább le nem fekszik még akkor, és reggel, ha szinte hat órakor öltözik is fel, de éjfele után két órakor felkél. Azt pedig ne gondolja kéd, hogy legkisebb változás is legyen mindezekben, ha szinte fejedelem beteg volna is, akkor is mind egyaránt folynak rendek ... Ezek tehát a klastromunkbéli rendtartásaink ... Ami pedig a mulatságot és időtöltést illeti, a' sokféle, és ki-ki a maga hajlandóságát követi ... mikor pedig vadászni nem megyen a fejedelem, akkor csak a sok írásban tölti az időt ...*”²⁴

Rákóczi svájci származású rodostói udvari nemese később így emlékezik vissza: „*A fejedelem Rodostóban csöndes, rendes és visszavonult életet folytatott, kedvező alkalomra várva, hogy onnan kikerülhessen ... Naponként három-négy órát latin vagy francia nyelvű munkák írásával töltött. Bizonyos órákat az áhítatosságának szentelt, másokat olvasásra, volt ideje pihenésre, felfrissülésre...*” - „*Jóságos, nagylelkű, szeretetre méltó, vallásos és rendkívül áhítatos ember volt, napjában öt*

²² ZOLNAI Béla, *A janzenista Rákóczi*. Széphalom, 1927, 267-271.

²³ Békós, 7 octobris 1719. 31. levél. Mikes Kelemen Törökországi Levelek és Misszilis levelek. Sajtó alá rendezte: HOPP Lajos. Budapest, 1966, 45., 476.

²⁴ Rodostó, 28. május 1720. HOPP, 1966, 57-5., 491.

különböző jámborsági gyakorlatot végzett.”²⁵ A jelek szerint Rákóczi *Fohásza* a kápolna csendjében érlelődtek, s a fejedelem „íróházában” öltöttek kéziratossá irodalmi formát.

A *Fohások* írásáról Rákóczi életrajzírója a *Confessio* kapcsán úgy véli, hogy „a fejedelem ehhez a kéziratához csatolta »*Aspirationes Principis Christiani*» (Egy keresztény fejedelem áhításai) című munkáját. ... Műve, legalább annak nagyobb része, még Grosbois-ban készült, s Rodostóban most csak az utolsó simítást adta meg neki...”²⁶ Márki ezt a föltevést nem támasztotta alá. Az imafohások szöveg-hagyományának összegezésében mérlegelendő Kovács Ilona föltételezése, hogy az ún. troyes-i kézirat utalhat a keletkezés első fázisára és időpontjára.²⁷ Erről többen is kifejtették véleményüket. „Ezeket a fohásokat időközönként írta, amikor ájtatoskodásában valamely gondolat termékenyítően hatott lelkére ... Ezek az elmélkedő fohások forma tekintetében eltérnek azoktól, amelyeket Vallomásai tartalmaznak. Rákóczi az utóbbiakban összefüggő fejtegetéseket nyújt, az előbbieken pedig rövid szentenciák sorozatából alakulnak, úgy, amint például Kempis Tamás szerkesztette az ő elmélkedéseit ... Rokont természetű ... A keresztény fejedelem fohásza című imádságoskönyv ... Az áhítat érzelmek ... arra készítették, hogy fejedelmek használatára szolgáló imádságok rendszeres gyűjteményét állítsa össze ...”²⁸ Fraknoi nézete a fohászirás mindkét változatára kiterjed. Az általa említett „időközök” nem csak egy esztendő, hanem évek távlatában is fölmerülnek. Rákóczi szemlélődő *Fohásza*inak alanyisága magában hordja végső szövegezésük előtti keletkezésük folyamatos voltát. (Az *Aspirationes soliloquium* jellegű, a lélek önmagával és Istenével beszélgetéseinek könyve, s nagyjában végigkíséri az évet úgy, hogy a fohásokat és elmélkedéseket a Karácsony napjára valóval végzi. Nem zárt gondolatmenetű, szerves munka, hanem töredékes jellegű így, de annál közvetlenebb és megindítóbb. S így is azért egy központi tengelye, mely körül a gondolatok, érzelmnyilvánulások úgy lerakódnak, mint a vasreszelék a mágnespatkóra. Ez a legjobban vezetőül kiépített gondolat pedig: Istennek nem önzően, még csak nem is hálából, jótéteményeiért, hanem önmagáért, tökéletességéért, tehát Isten voltáért, vagy önzetlenül szeretése, mindenestre az erre való lelkesült törekvés ... “²⁹ - foglalja össze nézeteit a szöveggel sokat foglalkozó fordító, Várdai Béla.

A fohászirás lírai s szubjektív vonásait tekintve, Zolnai Béla a Rákóczi rodostói könyvtárában meglévő Bona kardinális keresztény életideálról írt misztikus fejtegetéseinek olvasásával hozza összefüggésbe, különös tekintettel a szívből fakadó fohászimát („*orationes iaculatoriae*”) tartalmazó *Aspirationes ad Deum* példa-

²⁵ De Saussure Czézárnak II. Rákóczi Ferencz fejedelem udvari nemesének Törökországi Levelei 1730-39-ből és Följegyzései 1740-ből. Kiadta: THALY Kálmán. Budapest, 1909, 297., 302., 326., 332.

²⁶ MÁRKI Sándor, II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1910, III. 642.

²⁷ HOPP, 1979, 339-341.

²⁸ FRAKNOI Vilmos, II. Rákóczi Ferenc vallásos élete és munkái. *Katholikus Szemle*, 1904, 423.

²⁹ II. Rákóczi Ferenc elmélkedései és fohásza. A latin és francia szövegből fordította és a bevezető tanulmányt írta: VÁRDAI Béla. Budapest, 1946, 4.

tárát.³⁰ Rogács Ferenc megerősíti, hogy Rákóczi *Fohásza*hoz Bona *Via compendii ad Deum* c. művének második részében részletes foházmintákat találhatott az áldozási fohások írásához. A könyv végén olvasható „*Diarium seu sylvula aspirationum*” (caput 19.) pedig az *Aspirationes principis Christiani* beosztását és gondolatmenetét mutatja, „egyes fohásoknak még a szövegrészletei is” egyeznek. Az adaptációs folyamat azonban az önálló alkotás és egyéni kifejezés megvalósulásával járt.³¹ Az imafohások és szemlélődő fohások műfaji árnyalataiban rejlő vallásos érzelmnyilvánítás kötetlensége - a szubjektív irodalmiság jegyében - Rákóczi sajátos önkifejezési formájává vált. „Rákóczi imádságos ember volt. Éjjel is rendszeresen fölkelte imádkozni. Nemcsak szóbeli imában gyakorolta magát, hanem az elmélkedésben is jártasságra tett szert. Elmélkedési készség nélkül aligha tudta volna megírni vallásos műveit. Azóta, hogy lelki életet kezdett, hetenkint áldozott és áldozásaira mindig buzgón készült. Ennek az áhítatnak gyümölcse egyik hitbuzgalmi műve: »*Aspirationes contemplativae ante et post communionem*»”³² Rogács az „eucharisztikus imakönyv”-nek tartott írásmű erős személyes jellegét hangsúlyozza, a teljesség igénye nélkül készült alkotásnak: „Szemlélődéseit csak a maga részére és alkalmilag vetette papírra. Erős alanyi vonatkozásai is amellet tanúskodnak. Azért nincs is a műben előre kitervezett rendszeresség, vagy egyetemes igényt felölelő keret, annál kevésbé kimerítő tárgykör. Többi között például a nagybőjti időszak eszmeköre teljesen hiányzik a sorozatból...” A hiányok megállapításában nem siklik át a nagy hézagokon, mint a fordító Várdai, de az „alanyiság” kidomborításában és Rákóczi imaszerzői egyéniségének megítélésében felfogásuk közelinek mondható. „Áldozási fohásza

inak anyagát lényegében önmagából merítette. Zárkózott lelke Isten előtt mindig kinyílik... Friss, közvetlen hangja mutatja, hogy fohásza egyéni átélések, amelyeket lelki olvasmányai, lelkiismeret-vizsgálata, imádságai, egyes vasárnapi evangéliumi részletek, az Úrnak és néhány szentnek ünnepei keltenek életre... Feltűnő jelenség azonban, hogy Szűz Máriának egyetlen ünnepe sem ihlette meg, amint hogy imáiban és elmélkedéseiben sem foglalkozik vele ...” Rogács Ferenc nem csupán tárgyköri hiánynak, hanem a fohásziró áhítatában észlelhető fogyatékoságnak tartja, s a Mária-tisztelet „különös hiányát” látja benne.³³

Van még egy kritikai mozzanat, amelyet az értekező Rogács Ferenc összefüggésbe hoz a fohásziró egyéniségével, egyéni írói hajlamainak megnyilvánulásával. Azt állítja, hogy Rákóczi a hitigazságokba nem tudott mélyebben belemerülni, talán mert hiányzott az alapos teológiai szakismerete. „Önmaga azonban annál inkább bele tudott temetkezni. Imái alapján hajlandók volnánk azt a megállapítást tenni, hogy többet foglalkozik magával, mint az Úristennel, akit inkább saját lelkében és a hozzá való viszonyában szemlél. A teológiai elmerülés hiányából érthető, hogy az

³⁰ ZOLNAI, 1926, 8-(9., 21., 25.

³¹ ROGÁCS Ferenc, II. Rákóczi Ferenc áldozási imái. *Theologia* II. 346-347.

³² ROGÁCS, 344.

³³ ROGÁCS, 345-347.

áldozási fohászokban gyakori a témaváltoztatás, hogy a kitűzött vezérgondolatot nem tudja mindig következetesen keresztülvinni.” Mivel nem egy rendszeres és lezárt műről van szó, s nem egyházi, hanem világi ember egyéni vallásos megnyilatkozásáról, további vizsgálatokra vár az írói szándék s fohászírói célzat és a befejezetlenség látszatát keltő munka hiányainak megítélése, illetve elemzése és értékelése.

Rogács Ferenc meglátása szerint Rákóczi lassan dolgozott aszketikus művein. *“Áldozási fohászaik sem készültek egyfolytában, hanem időközönként, amint hangulata volt. Előzőleg áldozásaiban átélte őket s csak azután foglalta írásba. A egyes fejezetek összeállítása és szerves kapcsolata arra a feltevésre jogosít, hogy egy éven belül készültek. Hogy életének melyik időszakában, arra csak belső érvek alapján lehet némileg következtetni ... ilyen lelkiállapota pedig Rákóczinak csak a rodostói magányban volt...”*³⁴ Ez reális megközelítésnek tűnik, s a formába öntés egy évre gondolt ideje nem zárja ki a huzamosabb keletkezés, illetve a folytatás igényét.

A kéziratból a fohászíró *“keresztény fejedelem”*-ről csupán annyi derül ki, hogy külső és belső ellenségei környékezték meg, testi és lelki üldözői támadtak, s hogy kis nyájával elűzött pásztorként bolyong idegen földi legelőkön.

Imafohászait egyébként minden jámbor keresztény fejedelem elmondhatná, mert hiányoznak belőlük a vallomás- és emlékiró által hangsúlyozott nemzeti motívumok, amelyek a *Gondolatok* és az *Értekezés* írójára is jellemzőek. Az új tematika szinte teljesen kiszorította a fohászírás gondolköréből a korábban elsődleges, hazafias szellemi imádságműfajra jellemző politikai publicisztikai célzatot.

Az áldozási *Fohászok* visszatérő témája a végtelen isteni szeretet és kegyelem áhítása az önszeretet rombolásával szemben; jellegzetes motívuma az Istennel való egyesülés óhaja, a gondviselésbe vetett remény az isteni elrendelés teljesülésében, a lelki béke és az üdvösség elnyerésében.

Rákóczi fordulatokban gazdag élete során zárkózott s kifinomult imádságos lelkülete nyert bennük írói kifejezést, a megpróbált ember legbensőbb világát föltáró, lelki feszültségeit, vívódásait megörökítő irodalmi formát. Szekfű Gyula úgy látta, hogy a politikus, hadvezér és diplomata Rákóczi mindig a külső világot nézte, s *“csak Grosbois-ban fedezte föl, hogy belső élete is érdemes a megfigyelésre.”*³⁵ Az önfeltárás és önmegfigyelés folytatódó szakaszában mindez kiterjedt az érzelmi hullámokat keltő, a lélekelemzés szféráját érintő elmélkedő fohászaira is.³⁶

Ugyanakkor a keresztény fejedelem *Fohászainak* kis gyűjteménye egy uralkodó békés udvari és háborús állapotok közötti helyzetére vonatkozik. Rákóczi első személyben, de mintegy inkognitóban fogalmazza meg őket. Ebben közrejátszhattak hazai fejedelmi s francia királyi udvari élményei, egyéni jámborsági gyakorlatai és

udvari szokásai, illetve az a sokrétű olvasmányanyag, amely részben vagy egészben összefüggött ezzel a tematikával. A jámbor óhajok azt sugallják, hogy nem annyira hivatalos imafrázisok megfogalmazását kívánta elvégezni a fohászíró, hanem saját fejedelmi gyakorlatára is érvényesnek tartotta azokat.³⁷

³⁴ ROGÁCS, 348-349.

³⁵ SZEKFŰ Gyula, *A száműzött Rákóczi*. Budapest, 1913. 226.

³⁶ HOPP, 1979, 327-334.

³⁷ SZEKFŰ, 1913, 233-234.; KÖPECZI 1991, 514.; HOPP, 1979, 321.

R. VÁRKONYI ÁGNES

A magyar Grosbois?

Majkon először járva természetszerűen fogalmazódott meg bennem a különös elnevezés: "a magyar Grosbois." Hiszen ilyenek voltak a Párizs melletti Grosbois kamalduli kolostor udvarán a különálló szerzetes-házak sorai is, amikor II. Rákóczi Ferenc (1676-1735), a magyar konföderáció és Erdély bujdosó fejedelme három évet töltött (1714-1717) az ottani néma barátok között. Grosbois-ban írta meg a magyarországi háború történetét, a *Mémoires-t* (*Emlékiratok*), itt alakult ki újabb politikai stratégiája, s itt töltött idejéről a *Confessio peccatoris* (*Vallomások*) lapjain számol be.

Grosbois-t lerombolták, de ha korabeli metszet sem maradt volna róla, akkor sem kételkedhetünk, hogy hasonló volt, mint a majki kolostoregyüttes. A kamalduli szerzetesek rendházai az olaszországi anyakolostor vezérterve szerint mindenütt csaknem egyformán épültek. Majkon és Grosbois-ban egyforma volt az egymás mellett sorakozó cella-házak belső elrendezése és hasonlóak a fallal elzárt cella-kertjeik.

Mégis eddig soha nem merült fel, hogy Grosbois-t és Majkot Rákóczi személye is összekapcsolta volna. Ez nagyon is természetes. Rákóczi a spanyol örökösödési háborúba (1700-1714) Franciaország oldalán bekapcsolódva szabadságharcot vezetett (1703-1711) Magyarország és Erdély állami önrendelkezéséért a magyar királyi koronát is viselő Habsburg császár uralma ellen. A majki kolostor alapítója, gróf Esterházy József (1682-1748) viszont a szabadságharc ideje alatt mindvégig megmaradt a császár hűségében, s a háborút lezáró szatmári béke (1711) után a Habsburg-birodalomba tagolódó Magyarországon mint horvát bán, majd országbíró a királyság harmadik és második főméltóságát töltötte be.

Mégis annyira különös az egybeesés Rákóczi bujdosása és a majki kamalduli kolostor alapítási ideje között, hogy meg kell vizsgálnunk a tudomány szigorú módszereivel az alapítás eszmei indítékait. Vajon lehetséges egykorú, tartalmi kapcsolat Grosbois és Majk között? Történelmi összefüggés, hiteles érték?

S ilyen jellegű kérdésekkel szólásra bírható egyáltalán a máig csaknem néma múlt? Széleskörű, mélyreható kutatás alapján adhatunk kimerítő választ. Addig csupán a lehetőségeket vázolhatjuk.

Grosbois és Majk három közös kulcsszava: a hallgatás, a magány, a múlt. Mindhárom külön-külön is egész világ.

A hallgatás, mint a személyiség önvédelmi reflexe és belső kiteljesedése. A magány, mint létállapot, ahol a megújulás genezise zajlik. Lezáratlan múlt pedig az élő jelen. Ha végigfutunk ezeken az egymással is összefüggő kérdéskörökön, talán

érzékelhetjük egy majdani válasz dimenzióit az eredeti kérdésre. Vajon pillanatnyi ötlet, vagy valóság, hogy Grosbois-t és Majkot nemcsak a kamalduli rend, hanem a megélt történelem is összeköti?

A hallgatás

Rákóczi anyai ágon különös örökségként kapta a hallgatás erejét. Zrínyi Péter (1622-1671) letartóztatása után leányát, a tizenhárom éves Zrínyi Aurórárt anyjától elszakították és a klagenfurti kolostorban helyezték el. A kolostor krónikájában feljegyezték, hogy a gyerek egy álló évig egy árva szót sem szólt, gyóntatóját kivéve senkivel nem beszélt. Vizsgálva a 17. század gyermekeit ért különleges megpróbáltatásokat, tekinthetnénk ezt a pszichés állapotból következő elektív mutizmus jelenségének. Közel harminc év múlva azonban Auróra bátyja, a gyermekkorában Rákóczi Ferencre is nagy hatással volt unokabáty, Zrínyi János császári ezredes is hasonlóan viselkedett. Felkeltette az angol követ figyelmét is. Zrínyi Jánost a törököt kiűző háború idején másodszor is letartóztatták.¹ Börtönről börtönre hurcolták, s rabtartóihoz egyetlen szót sem szólt. Feltétlen kívánságait írásban közölte. Visszavonult énjének legbelsőbb sáncai közé, és az elemi cselekvésről, a szólásról is lemondott. George Stepney, Anglia bécsi követe rokonszenvvel és részletesen írt róla, s kiváló férfiúnak nevezte.²

Zrínyi János némasága más, mint lelki görcs, zavar, kétségbeesés. Végső kiszolgáltatottságában a személyiség sajátos védekezése. Nagy lelkierőt kívánó magatartás. A nem cselekvés álláspontja. Magyarországon két évszázad alatt a török fogságban vasba vertek, a gályarabok, a rendkívüli bíróságok megkínzottjai, de még a boszorkányperek vádlottai között is vannak, akik a némasággal tiltakoznak, vagy védik magukat. A megsebzett önérzet védekezik, lemond a szólásról, a legelemibb cselekvésről is. Ez a *“passzív rezisztencia”* legelemibb megnyilvánulása. Babits Mihály (1883-1941) elvi szinten *“igazi magyar életformá”*-nak mondja.³ A hallgatás azonban nem magyar sajátosság. Hallgatásba burkolózva védik igazukat, önérzetüket, didergő kis világukat a legkülönbözőbb népek gyermekei, ha kiszolgáltatottak, megaláztak és meghurcoltak lesznek. Vagy magukra veszik a világ bűneit, mint a kamalduli szerzetesek.

¹ Első letartóztatásáról: Bevil Skelton Leoline Jenkinsnek és Robert Spencernek. 1680. április 24., május 4. London Public Record Office (PRO) SP 80/16.

² *“I told you the unhappy Count Serini, who had been Prisoner near 20 years in the Castle of Rottenberg, would be transported to some other Confinement, and now I hear he was putt into te Castle of Gratz in Stiria. Formerly He was known here to be a Gentleman of very good Conversation, but by reason of his long Detention is grown stupid, and for several years has affected to be dumb: In a fortnight's time that his Journey lasted from Rottenberg to Gratz he never spoke to the Officer who conducted him.”* George Stepney Sir Charles Hedges miniszternek, Vienna 1703. július 12. PRO SP 80/21.

³ BABITS Mihály, A magyar jellemről. *Mi a magyar?* Szerkesztette: SZEKFÜ Gyula. Budapest, 1939. 76.

A 16-17. század szörnyű büntetéseinek forгатókönyvében a hatalom igazolásának egyik fontos mozzanata, hogy a vádlott *“megszólal”*, beismerő vallomást tesz, dicséri a hatalom igazságát, méltóságát, és elítéli önmagát. Ha nem beszél, az a hatalom egyfajta kudarca, a rabtartók, vallatók, bírák számláját terheli.⁴

A hallgatás súlya, a beszélő csend Kosztolányi Dezső (1885-1936) Nero regényében pedig akár a 20. század kiszolgáltatottjainak üzenete is lehet. A császár szóra akarja bírni féltestvérét, Britannicust, hogy ismerje el nagy költőnek őt, a dilettánst. És Britannicus, az igazi költő hallgat, bár tudja, hogy ez a hallgatás életébe kerül.

Talán ennyi is érzékeltetheti, hogy a *“hallgatás”* országa a történelem hatalmas területe. Minket most ennek a világnak egyetlen szeglete, a megszervezett csend érdekel. Bár az egyéni magatartás és a közösségben vállalt nem-szólás természetesen nem választható el mereven egymástól. A közösségben vállalt némasághoz, vagy egy néma közösség elfogadásához személyes döntések sorozatán vezet az út.

Hosszú ideig ezeket a személyes döntéseket, magatartásokat a történelmi jelentéktelenség, sőt a nemlétezés temetőjébe utalta több történetírói irányzat is. A régi magyar történetírásban a romantikus historikusok csak a harcos kiállást, a csataterék hőseit és elesettjeit, a hangos *“odamondogatókat”* tekintették méltónak, hogy a múlt színpadán rájuk irányítsák jelenük rivaldafényeit. Nem jártak jobban a történelem személyiségei a bizonyos törvényszerűségeket egyoldalúan túlhajtó historikusok tollán sem. Eltűntek az egyéniségek sajátosságai. A személyiség sémákká egyszerűsödött. A nagy emberekről kialakultak a forгатókönyvek, hogy milyennek kell lenniük. A történelem közszereplői, a pusztá létükkel és hétköznapi cselekedeteikkel *“történelemcsinálók”*, számsorok lettek, még legszemélyesebb döntéseik tulajdonát is elvesztették. Hadjáratok, a jó vagy a rossz termés, a nagyhatalmak erőviszonyai között cselekvési terük semmivé vált. Újabban éppen a kvantitatív módszereket mesteri színvonalon alkalmazó francia történetírói műhelyből, az Annales köréből indult el az irányzat, amely az embert szubjektív döntéseinek, kapcsolatainak összességében, tehát életének teljességében teszi újra vizsgálat tárgyává.⁵

A *“hallgatás”*, a legkülönbözőbb megjelenési formájában végső soron a mentalitás fogalmával összefoglalt jelenségegyüttes, ma már könyvtárnyi irodalom tárgya. Vizsgálata nem nélkülözheti a társadalomtudományok szakágazatainak eredményeit, a politikatörténettől az egyháztörténetig és a szokásrendektől a filozófiatörténet kérdéseiig. Válaszát azonban a különböző megfigyeléseket mintegy szintetizálva kell hogy megadja.

Magyarország politikai kultúrája a 17-18. században rendkívül széles skálán mozgott. Változatos volt, sokszínű, messziről tekintve szeszélyes, sokféleségében

⁴ Összefoglalóan: FOUCAULT, Michel, *Surveiller et punir*. Párizs, 1975 / *Felügyelet és büntetés*. Fordította: FÁZSY Anikó, CSÜRÖS Klára. Budapest, 1990.; DÜLMEN, Richard van, *Theater des Schreckens Gerichtspraxis und Strafrituale in der frühen Neuzeit*. München, 1985. / *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntető rituálék a kora újkorban*. Fordította: BÉRCZES Tibor. Budapest, 1990.

⁵ Az indulásában Jacques Le Goff nevével fémjelzett irányzatról informatív átfogó ismertetés: BÓDY Zsombor - CZOCH Gábor - SONKOLY Gábor, Paradigmaváltás a francia társadalomtörténet-írásban. *Aetas* 1995, 4, 131-141.

kiszámíthatatlan. Ahogy a súlyos viszonyok között, a túlélésért, megújulásért folyó szakadatlan küzdelemben kialakult. Anélkül, hogy ezt a politikai kultúrát behatóan ismertethetném, jelzésszerűen néhány sajátosságát említem. Sokkal többértébb, mint hogy egyedül a fegyveres harcokkal, vagy külsőségekkel jellemezhető lenne. Tájékozódásával behálózza egész Európát. A 19. századvég leegyszerűsített sémái, a Habsburg-ellenesség és Habsburg-barátság, a kölcsönösen kirekesztő és kisajátító értelemben használt kuruc-labanc fogalmak, vagy a politikai játékkeret a Habsburg-birodalom, az Erdélyi Fejedelemség, esetleg Rákóczi államának határai közé zártnak feltüntető fogalmi készlet nem alkalmas, hogy a maga eredeti egységében írja le ezt a politikai kultúrát. Az Erdélyi Fejedelemség 16-17. századi története például azt mutatja, hogy fejedelmeinek és államférfiainak politikája és a korabeli Európa szűkebb és tágabb régiói között állandó nemcsak a kapcsolat, hanem a szerves egységét jelző együttmozgás is. Rákóczi sokrétű diplomáciája például jól kifejezi, hogy a fejedelem és kormányzóköre nagyon is tisztában volt a válságos és változó idő történelmi jelentőségével. Azzal, hogy a westfáliai béke körül elindult az európai hatalmi átrendeződés folyamata, ez a magyarországi török uralom megdöntésével új kihívásokat kapott, és a spanyol örökösödési háborúval végkifejletéhez érkezett. Magyarország jövőjére nézve meghatározó jelentőségű lett, hogy ebben az új Európában hol helyezkedik el. Célját, a tartós nemzetközi hatalmi egyensúly megteremtését szolgáló politika csakis a térség és benne a magyar királyság és az erdélyi fejedelemség megnyugtatóásával teremtheti meg. A "megnyugtató" sem egytényezős, a részleges vagy teljes, a formális, vagy lényegi állami szuverenitás biztosításának különböző változata lehetett.

A magyar politikai kultúrára többek között egy érdekes kettős folyamat jellemző. Röviden talán így fogalmazható meg: a kiáltás és a csend. Rendszeres áttekintés helyett néhány példa. A magyar politika a hallgatások és kiáltások történelmeként is leírható. Brodarics István (1470?-1539), a mohácsi csatából megmenekült kancellár azonnal szól, hogy a világ és az olmtüzi tanácskozás számára tájékoztatást nyújtson. Frangepán Ferenc kalocsai érsek (?-1543), magyar diplomata, 1541 kora nyarán a német fejedelmi gyűlésen hangos és kíméletlen szavakkal ostorozza a keresztény Európa tehetetlenségét, mert hagyják elveszni Budát. Zrínyi Miklós (1620-1664), "Az Török Áfium ellen való orvosság" lapjain az ország lakóihoz szól: "íme kiáltok, íme üvöltök". A Ráday Pál tollal kikerült Rákóczi-Manifestum köztudománytétel, a "Kiáltvány a világ népeihez".

Több más példával együtt a kiáltás nem más, mint nyilvánossá tétel a "hallgatás" után. A csendet váltja fel a szólás. A kettősséget a némaság után, a kimondás, a szólás felelősségét Babits Mihály "Jónás könyvé"-ben fogalmazza századokat átfogva újra: Jónás imájának kezdő sora: "Hozzám már hűtlen lettek a szavak, / ... bátran / szólhassak ... és ne fáradjak bele estelig / vagy míg az égi és ninivei hatalmak / engedik hogy beszéljek ..."⁶

⁶ Minderről részletesebben: R. VÁRKONYI Ágnes: "Ideje vagy az szólásnak" Liget, 1996. április.

Mai ismereteink szerint Rákóczi előtt először Dunántúl mártír fia, Béri Balogh Ádám brigadéros fogalmazta meg a különös választ, hogy kolostorba vonul és hallgat. 1710 nyarán járunk. Rákóczi már megvívta utolsó csatáját, a romhányi csatát (1710. január 22.), vesztesége kisebb volt, mint a császáriaké, de csapatai elhagyták a harcmezőt. Érsekújvárt, a magyar konföderáció államának legnyugatibb bástyáját már az elszigetelődés és a végveszély fenyegette. A Dunántúl csaknem már teljesen elveszett. Heister generális feltartóztathatatlan erővel foglalja el a helységeket. Mintegy kétezer katona, többsége Rákóczi generálisának, gróf Esterházy Antal (1676-1722) dunántúli főkapitány⁷ ezredeiből a Bakony és a Somogyság erdőségeibe szorult. "Még egy elterelő hadjáratot akartam megkísérteni, hogy felbátorítsam a Dunántúl népét, mert Balogh brigadéros - ez a bátor és igen jó magaviseletű tiszt, - és még többen arról a vidékről, akik Esterházy tábornokkal együtt átjöttek a Dunán, nagy reménnyel biztattak", írta már Grosbois-ban a fejedelem Emlékiratai lapjain még élesen emlékezve a vakmerő vállalkozás jelentőségére.⁸ A hadjárat vezetésére Béri Balogh Ádám brigadéros hivatott. Dunántúli származék, többek között az egervári, körmendi harcok győztese.⁹ Esterházy sokat dicsérte. Parancsára 1709 januárjában még Bécs alatt portyázott, megugrasztotta a vadászó József császárt, több testőrt elfogta és - amint Bottyán János generális írta - a tél végén ismét "Balogh Ádám már kétszer Bécsig volt."¹⁰ Bátor, gyors, elkötelezett és - ami a legfőbb - ismerte jól a dunántúli viszonyokat. Mégsem Béri Balogh Ádám lett az utolsó dunántúli hadjárat parancsnoka. Rákóczi báró Palocsay György generálist nevezte ki dunántúli főparancsnoknak 1710. július 9-én. A mellőzés oka máig nincs kellően tisztázva. Esterházy Antal július 19-én is dicsérően nyilatkozott Béri Baloghról, és Rákóczi is elismeréssel emlékezik vissza rá.¹¹ Számunkra most az a fontos, hogy Balogh Ádámot nagyon bántotta a döntés. Már az átkelés sem ment zavartalanul. Rákóczi maga is levonult a homokos síkságon erőltetett menetben a Dunához. De nincs elegendő hajó, nagy a hőség, és a budai császári sajkások zavarják az átkelést. Balogh Ádám Rákóczi parancsának megfelelően nagynehezen átkel a Dunán, de a türelmetlen fejedelem valami miatt "felettéb való neheztelését, üzenetét" küldi. Közben Balogh Ádám maga is látja a súlyos mulasztásokat, a tisztek

⁷ HECKENAST Gusztáv, *A Rákóczi szabadságharc tábornokai*. A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerkesztette: GLATZ Ferenc. Budapest, 1993, 167-168.

⁸ *Mémoires du Prince François II. Rákóczi sur la guerre de Hongrie depuis 1703 jusqu'à sa fin*. II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Fordította: VAS István. Bevezető tanulmány és jegyzetek: KÖPECZI Béla. A szöveget gondozta: KOVÁCS Ilona. *Archivum Rákócziánium* III. o. I. köt. Budapest, 1978, 415-416.

⁹ Életrajzai: BODNÁR István, *Béri Balogh Ádám, a vértanúhalált halt kuruc brigadéros*. Szekszárd (é.n.) [1938]; TÓTH Gyula, *Balogh Ádám kuruc brigadéros*. Budapest, 1958.

¹⁰ Esterházy Antal Károlyi Sándornak, Devecser, 1707. december 23.; Bottyán Bercsényinek, 1709. február 19. THALY Kálmán, Bottyán János levelezése és a róla szóló más emlékezetes iratok 1685-1716. *Archivum Rákócziánium* I o. IX. kötet. Budapest, 1883, 614-616., 462-463.

¹¹ Esterházy Antal levele Rákóczinak. 1710. július 19. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Thaly Gyűjtemény 1389 XIV. kötet, 195. Idézi: BODNÁR 1938, 50. és HECKENAST 1993, 171.

kényelmeskedését, a feladat veszélyeit. Felesége fogságban, még csak levelet sem válthat vele, birtokait felpredálták és elkobozták, őt magát tisztársai méltatlanul vádolják. Ebben a válságos állapotban írja hosszú levelét a nevezetes kijelentéssel: "Fölséged reám való fölöttebb való neheztelését, üzenetét megértettem, - kiben mint az mai lett gyermek oly ártatlan voltam, és vagyok Fölséges uram, mert mindeneket parancsolatom szerint végbenvittem ... Ha Fölségedet meg nem bántom alázatos kéresemmel: bocsásson el szolgálatombul ... Fogadom, Istenem, s Fölséged előtt, hogy soha senkinek véteni, s legkisebb kárán fele nyájamnak nem igyekezem, hanem egy Klastromban beülök és valameddig Isten nem boldogítja szegény hazánkat, s nemzetünket: mindaddig **csöndességben** ott ülök, s Istenemet szolgálom s lölköm üdvösségét keresem".¹² (A szerző kiemelése.)

Kolostor, csendességben lét, vagyis hallgatás, Isten szolgálata és a lelki üdvösség keresése Béri Balogh Ádám számára kiút a többszörösen is válságos helyzetéből. Tudjuk, hogy végül sem ezt választotta.¹³

A magány

Rákóczi elhatározását, hogy otthagyja a francia királyi udvart, és Grosbois-ba vonul, többféleképpen magyarázzák a történetírók. Ha figyelmesen olvassuk Rákóczi írásait a rastatti béke után, lépésének politikai indítéka is jól érzékelhető. 1714 elején - miként ismeretes - a rastatti béke fejezte be a spanyol örökösödési háborút lezáró békék sorát. Ez a békerendszer rögzítette az európai hatalmi erőviszonyokat.

Miként ismeretes, Rákóczi azzal a feltétellel lépett be a spanyol örökösödési háborúba, hogy Magyarországot és az Erdélyi Fejedelemséget belefoglalják az európai, az univerzális békébe. A francia király többször megígérte, Anglia, Hollandia, Marlborough herceg, Hennisius, a holland államtanács elnöke mindvégig pártolta ezt az igyekezetét. Sőt, Anna angol királynő is mindent megtett érdekében; bár tisztában volt vele, hogy a bécsi udvar miatt a mediációval és garanciával megkötendő béke előtt súlyos nehézségek tornyosulnak, külön megbízottját is elküldte Bécsbe 1710 végén. Rákóczi mégsem tudta a maga és kormányzókörének szándékai szerint lezárni a háborút. A szatmári megegyezés után még abban a reményben ment Franciaországba, hogy az utrechti (1713), majd a rastatti (1714) békekötés során érvényesítheti elképzeléseit. 1714-ben szembe kellett néznie, hogy Erdély és Magyarország véglegesen kirekesztődött az universalis békéből és XIV. Lajos halála után, az udvari életének feltételeiben is változások következtek be.¹³

¹² Béri Balogh Ádám Rákóczinak. Almás, 1710. július 14. Közli teljes terjedelmében: BODNÁR, 1938, 51-53., 67

¹³ R. VÁRKONYI Ágnes, "Ad pacem universalem". (A szatmári béke nemzetközi előzményeiről). Századok 114 (1980) 165-197.- Magyar politika és az európai hatalmi egyensúly (1648-1718). Magyar Tudomány 35 (1990) 1272-1289.

Grosbois Rákóczi életében döntő életformaváltással járt: kivonult az udvarból, az udvari politikából, elfordult a világtól. A Grosbois-ban töltött évek az intenzív lelki élet, a vallásos elmélkedések ideje. Itt lett a szó korabeli értelmében író. Rákóczi mindezzel a *Confessio peccatoris* lapjain hosszan foglalkozik.

Elhatározását Rákóczi, hogy a királyi udvarból átköltözik Grosbois-ba, érdekesen magyarázza. Egyik nap, amikor kilépett szállásáról, hogy a király vadászatára hajtson, egy remete toppant elé. Kiderült róla, korábban a fejedelem francia ezredében szolgált, mint százados, majd visszatérve hazájába, isteni sugallatra felhagyott addigi bűnös életével, és kolostorba vonult, de a kolostor leégett, és elhatározta, a kamalduliak rendjébe lép. Rákóczi ajánlását kéri. Ez a jelenet nagyon sok információt tartalmaz. A jelenet leírásából kiderül, hogy a király még él. Tehát Rákóczi már a király halála előtt kapcsolatban volt a kamalduliakkal, különben miért kért volna tőle ajánlást a francia tiszttól.

A tiszttől máig ismeretlen. Minden bizonnyal az is marad, a séma irodalmi toposz. Szent Ágostont egy derűs lelkű koldus figyelmezteti, hogy hagyjon fel bűnös életével. Oláh Miklós leírásában Attilát, a pogány fejedelmet egy keresztény remete világosítja fel hivatásáról.

Nagy biztonsággal állítható, hogy a *Confessio peccatoris*-ban ez a jelenet, hogy Rákóczi figyelmét Grosbois-ra egy francia tiszt hívja fel, irodalmi toposz. A *Confessio peccatoris* lapjain más mozzanatokat is találunk, amelyek nem valós életrajzi elemek, csupán annak vannak feltüntetve. Ilyen például a kígyójelenet, a lezuhanó sátorrúd, vagy a csodálatos megmeneküléssel végződő sorozatos életveszélyes helyzet. Mindez így együtt a hős kiválasztottságának bizonyítéka. Az életrajzot valósnak feltüntető részlet. Szent Ágostont és Attilát csodás esetek, vidám koldus és szentéletű remete ébresztik hivatására, térítik a helyes útra, Rákóczinak némileg profanizált csodaként, az egykori francia tisztje mutatja meg az utat Grosbois-ba.¹⁴

Miért éppen Grosbois nyújtja a helyes utat? Rákóczi számára a katolikus vallás intézményeivel, hitéletével, gyakorlataival kiskora óta természetes közeg. Családjának különböző szerzetesrendekkel volt kapcsolata.

Zrínyi Ilona ferences gyóntatót tart, Rákóczi nagyanyja, Báthory Zsófia jezsuitát. Ferences páter volt a fejedelem első tanítója is, és később is a ferenceseket megkülönböztetett adományokkal tüntette ki. A Zrínyi-családban a pálosokat különleges megbecsülés övezte gazdasági vitáik ellenére, Munkácson Czesztohowá-nak látványos kultusza élt. Zrínyi Miklós kapcsolatait az Ágoston-rendiekkel és karmelitákkal újabban tárta fel a kutatás. Rodostó és Sárospatak között a minoriták tartották a kapcsolatot.

¹⁴ Az időpontról megoszlanak a vélemények: Vö: PILLIAS, Émile, Rákóczi aux Camaldules de Grosbois (1715-1717). Le coeur de Rákóczi. Études sur François II. Rákóczi Prince de Transylvanie. Paris 1939, 109-124.; ZOLNAI Béla, II. Rákóczi Ferenc. Franklin-Társulat kiadása Budapest, é.n. (1943) 121.; KÖPECZI Béla: A bujdosó Rákóczi. Budapest, 1991., 237.

Ma még alig tudunk valamit a korabeli kolostorok és szerzetesrendek szerepéről a különböző társadalmi és politikai mozgalmakban. Pedig nemzetközi jelenségről van szó. A prevlevi és más krétai kolostorok például a török elleni harcokban menedékkal szolgáltak, a többszáz éves török megszállás idején pedig az ellenállás, a passzív rezisztencia gócai voltak. Grosbois közel volt Párizshoz. Rákóczi korántsem élt a világtól elzárkózott életet. Hetente háromszor bejárt Párizsba, barátai látogatták, és lehet, bár nem bizonyított, hogy vele van a dunántúli nemes ifjú, testőre, Kisfaludy Boldizsár.

Mi volt a kamalduliak nyújtotta szellemi többlet? A rend vezérgondolatát Szent Pálnak a kolosszeieknek írt levele tartalmazza. A levél gondolati elemei: a Krisztusban elrejtett élet, az új ember megszületése és a megbocsátás. *“Életek Krisztussal el van rejtve az Istenben Vessétek le a régi embert szokásaival együtt és öltözzétek fel az újat, aki állandóan megújul Teremtőjének képmására a teljes megismerésig ... Viseljétek el egymást és bocsássatok meg egymásnak”*.¹⁵

A kamalduliak Szent Páltól vett jelszava a 18. század első felének viszonyai között időszerű új értelmet nyer. Grosbois szervezett magánya lelki-szellemi létállapotot testesített meg. A kamalduliak kolostora a janzenizmus egyik legfontosabb központja volt. Grosbois szerzetesei szembefordultak a pápai bullával (1713-1714), amely elítélte katolikus vallásosság megújításának önálló útját, a lelki élet elmélyítésében és szellemi függetlenségében kereső janzenizmust.

Többször írtam már róla, hogy *Confessio peccatoris* egyik gondolati tengelye az újjászületések története. Mégpedig Rákóczi bravúros szerkesztésével a szakrális és a világi síkon. Az elmélkedő újjászületik, hogy vállalja hivatását, felkészül, hogy megújulva ismét pásztora lehessen nyájának. S eközben a grosbois-i magány mint létállapot számára lehetőség, hogy gondolatban a hazai tájakon járjon, újra élje életét az elvesztett országban.

A Dunántúlra tartósan nem jutott át, de *Emlékiratai*-ban különösen sokat foglalkoztatja, ami a Dunántúlon történt a szabadságharc éve alatt. Az 1710. évi dunántúli hadjárat minden lényeges mozzanatáról ír. *“Palocsay vállalkozása nem járt nagy eredménnyel. A megfélemlített nép nem látván jelentékeny sereget, már nem is mert fegyvert ragadni. Körülbelül három hónap múlva Palocsay megbetegedett, nem bírta tovább a fáradságokat, és parasztnak öltözve szekéren a Dunáig vitette magát, ahol ismerős parasztok átszállították. Balogh brigadérost elfogták és lefejezték, a hadifoglyokkal való bánásmódról kötött szerződés ellenére, melyet a császáriak már egy éve nem tartottak meg.”*¹⁶ Rákóczi Grosbois-ban lakott, de gondolataiban Magyarországon élt.

A múlt

“Az Rákóczi valóban igen megh vonta magát és merő szerzetesen él, cartuzianusokkal együtt egy klastromban lakik, és minden szerzetesi szolgálatot velük együtt térszen és egy héten háromszor böjtöl, minden ember csodálkozik rajta, hogy oly sanyarón él” - olvasta Erdődy László Vas megyei főispán fiainak Párizsból 1717. január 22-én keltezett írását. Ez a levél az egyetlen eddig ismert dokumentum, hogy Grosbois magyar fejedelmi lakójának híre Magyarországra érkezett.¹⁷

A kamalduli szerzetesrendet az 1712-1715. évi országgyűlés nyilvánította Magyarországon bevettnek, leszögezve azt is, hogy ezentúl *“az ország szüksége”* és királyi engedély nélkül szerzetesek testületeit szaporítani nem szabad.¹⁸ Ugyanez az országgyűlés foglalja törvénybe, hogy Rákóczi és bujdosótársai, mint a hazának nyilvános ellenségei és mint árulók s az igaz szabadság felforgatói száműzöttek, üldözendők, és összes ingó és ingatlan javaik a kincstár részére lefoglalandók. Érintkezni velük felségssértés terhe alatt tilos.¹⁹ Köztük van gróf Esterházy Antal. Majk az ő egykori birtoka volt.²⁰ Rákóczi egykori generálisának, dunántúli főkapitányának javaiból létesített alapítványt kapnak tehát a néma barátok.

Kiváló tanulmányok tisztázták, hogy az alapítás elhúzódtott. Az időpontok 1731, 1733, VI. (III.) Károly császár és magyar király uralkodásának (1711-1740) nevezetes évei. A császár tudatosan törekedett rá, hogy az országban *“csendesség”* legyen. A múltat azonban nem tudta lezárni. A kolostor és az egyes cella-házak alapításának elhúzódo évtizedeiben a Rákóczi-szabadságharc története az átélők, a szemtanúk élményeiben megszenvedett valóság. Az olyan, az egész országot foglalkoztató kérdésekben pedig, mint például a vallásügyi tárgyalások, minduntalan felidéződtek a toleráns, de eltörölt Rákóczi-törvények.

A Habsburg-dinasztia és a magyar főrendek 1711-ben megkötött kompromisszuma általában és formálisan teherbírónak és működőképesnek bizonyult. Kiegyensúlyozott viszony alakult ki III. Károly császár és a magyar főrendek között, és a király sokféle módon igyekezett biztosítani a lakosság nyugalalmát.

A szabadságharc nemesi és főúri résztvevői amnesztiában részesültek, és visszakapták birtokaikat, s a király a rendek, az országgyűlés egyetértésével nyilvánította a haza felforgatóinak és árulóknak mindazokat, akik megtagadták, hogy hűségeskü tegyenek az uralkodónak. A száműzöttek birtokait s köztük az ország-résznyi Rákóczi- birtokokat elnyert külföldieket ugyancsak a magyar rendi testület

¹⁷ Erdődy levéltár, Monyorókeréki uradalom, Fasc. 143. Nr. 4965. Idézi: KÖPECZI, 1991, 242.

¹⁸ *Corpus Juris-Magyar törvénytár 1657-1740. III. Károly 1715. évi decretuma Art 102. 1. § “Ut religiosi ordines fratrum camaldulensium ... in regnum istud Hungariae, et partes eidem annexas, voto tamen, et sessione absque omni; pro receptisac stabilitis habeantur.” 3. § “Amodo autem imposterum; collegia et claustra quorumvis religiosorum, sine necessitate reipublicae, et benigno regiae majestatis assensu non augebuntur.”* Az alapításra vonatkozóan I. a kötet tanulmányait.

¹⁹ Art. 49. 2. §, 3. Z

²⁰ Vö.: Fülöp Éva kötetbeli tanulmánya.

¹⁵ Szent Pál levele a kolosszeieknek, III/3.

¹⁶ VAS-KÖPECZI-KOVÁCS, 1978, 416

honfiusította.²¹ Károlyi Sándor tudósítása szerint Károly megkoronázása után „egész elmék elcsendesedtenek.”²² Valójában a kompromisszum billenékeny maradt és éppen a majki alapítás idejére derült ki, mennyi feszültség gyülemllett fel az uralkodó és a rendek között.

III. Károly szeme előtt V. Károly birodalma lebegett, s mindent alárendelt a dinasztia nagyszabású külpolitikai terveinek. Megreformálta a kormányzati intézményeket, oly módon, hogy a spanyol Állam Tanács (*Consejo de Estado*), Titkos Tanács (*Consejo Selecto*) és a Legtitkosabb Tanács vagy Éjjeli Tanács (*La junta de la Noche*) működését tekintette mintának. Magyarok a Birodalom és Magyarország ügyeiben döntő legfelsőbb intézményekben nem kaptak helyet. Hiába jelentették be rá jogait, törvényekre és megállapodásra hivatkozva, mint Csáky Imre érsek 1712. július 7-én. Hiába sérelmezte Rákóczi egykori generálisa, gróf Károlyi Sándor, hogy országos ügyek eldöntésébe lényegében nincs beleszólásuk, a szatmári megegyezés létrehozásában szerzett érdemeiért magánjutalomnál többre nem számíthatott.²³ Politikai szerephez a magyar főnemesség a Magyar Kancelláriában, az Erdélyi Kancelláriában s a nádor ellenőrzése alatt működő Helytartótanácsban jutott, katonai és egyházi pályán érvényesülhetett, hallathatta szavát az országgyűléseken, de a különböző reformbizottságokban szerepe az abszolutista kormányzásra törekvő uralkodóval szemben az 1720-as évekre visszaszorult. A rendi főméltóságokért, mint általában minden hivatalért is, fizetnie kellett. Hatalmas birtoktestek cseréltek gazdát. III. Károly megbízható főhivatalnok-gárdát szervezett maga körül. Bőkezűen ellátta pénzzel és birtokadományokkal a kormányzó elitet, hogy letörje az apja idejében eluralkodott korrupciót. Császárhű magyar főurakkal együtt így jutott az 1709-1720-as években több osztrák főúr, generális és hivatalnok Rákóczi és hívei elkobzott vagyonából hatalmas birtoktestekhez. Bécs most emelkedik világvárossá, a császári udvar fénye Versailles-jal vetekedik. A rendkívül művelt és sokoldalú császár udvari környezetében azonban magyar főurak nem kapnak helyet. Többnyire néhány apród és két csillagkeresztes hölgy, Gróf Esterházy Terézia és gróf Csáky Mária Anna képviselte állandó jelenlétével az udvar mindennapjaiban a magyar királyságot. Maga a császár birodalmának első hivatalnoka. Mindenről tudni kívánt. Párizs, London, Madrid, Konstantinápoly és az egész akkori ismert világ térségeit behálózó diplomáciai testület és rendkívüli megbízottak, jól szervezett kémek rendszere tudósította a legkisebb eseményről is. De tapasztalnia kellett, hogy a magyarországi ügyek túlfutnak a birodalom határain.

Az 1728-29-es országgyűlésen az adó- és a vallási ügyek tárgyalásai már felborulással fenyegették az uralkodó és a rendek kompromisszumát. A vallásügy vitái nemzetközi visszhangot keltettek. Amikor intoleráns körök be akarnak vezetni egy

²¹ WELLMANN Imre: A Rákóczi birtokok sorsa. *Rákóczi Emlékkönyv*. Szerkesztette: LUKINICH Imre. Budapest, 1935, II. köt. 111. skk.

²² Károlyi Sándor *Önéletírása* I. köt. 108. Vö.: KÖPECZI, 1991, 198.

²³ Károlyi Sándor Csáky Imre bíborshoz, 1719. március 30. Idézi: MÁLNÁSI Ödön, 1939, 311.

magyar “Test-act”-ot, hogy ezzel az összes protestánsokat megfosszák hivatalviselésüktől, Ráday Pál (1677-1733) egyetemes főkurátor diplomáciai akcióval eléri, hogy Anglia és Dánia is interveniált. Az angol, porosz, svéd és dán követ az uralkodó előtt a protestánsok érdekében lép fel. A *Pragmatica Sanctio*-t 1731-ben Franciaország és a német birodalmi gyűlés még nem ratifikálta. A belső nyugalmat meg kell őrizni. Így Jeszenák Pál, Savoyai Jenő herceg megbízottja ellentmond a szélsőséges javaslatnak, Károly pedig előveszi a vallásügyi bizottság nyolc éve érintetlenül heverő iratait, Savoyai elnökletével a Titkos Tanács meghallgatja gróf Batthyány Lajos véleményét, előterjesztést tesz az uralkodónak, s Károly 1731. március 21-i keltezéssel április 6-án kihirdeti a protestánsok vallásgyakorlatát elődeinél enyhébb formában, de korlátozó vallásügyi rendeletét. A protestáns rendek körében nyugtalanságot keltő vallásügyi rendelkezés Rákóczi szécsényi országgyűlésén hozott törvényéhez képest visszaesést jelentett, és a szatmári megegyezéssel is ellentétes volt, amennyiben az országgyűlés hatásköréből az uralkodó kezébe helyezte a vallásügyet, s mélyen belenyúlt a családi életbe.²⁴

Magyarországon az 1710-1730-as években alig van család, hogy ne lenne közelebbi vagy távolabbi hozzátartozója a Rákóczival kibujdosottak között. A kormányzat azonban biztosítani kívánta a köznyugalmat, és szigorúan érvényt szerzett a törvény tilalmának, ha Rákóczi körével, vagy egykori híveivel bárki is érintkezett. A szabadságharc történetét nem dolgozhatták fel, a külföldön megjelent művek behozatalát a cenzúra szigorúan tiltotta, bár a magyarországi könyvtárakban és a főúri otthonokban sok tilalmas könyv forgott. Nem tudjuk, hogy a Rákóczival foglalkozó könyvek és újságok pontosan kikhez jutottak el Magyarországon. Majk alapításának évtizedeiben két összefoglaló mű jelent meg a Rákóczi szabadságharcról. 1717-ben Londonban. Az *An Historical and Geographical Account of the Ancient Kingdom of Hungary*..²⁵ és az 1734 végére elkészült és 1739-ben Hágában kiadott gyűjtemény, az *Histoire des Révolutions de Hongrie*.²⁶

Tárgyszerűen nem eshetett szó nyilvánosan Rákóczi szabadságharcáról. A lakosság nem beszélhette meg, mit élt át, az iskolában néhány elitélő mondaton kívül semmit nem tanítottak róla. Az ország lakóinak, nemeseknek és jobbágyoknak, katolikusoknak és protestánsoknak azonban elementáris élményük volt a szabadságharc nyolc esztendeje, akár Rákóczi táborában élték át, akár mindvégig megmarad-

²⁴ EMBER Győző, III. Károly országgyűlései. *Magyarország története 1686-1790*. Főszerkesztő: EMBER Győző-HECKENAST Gusztáv. Budapest, 1989, I. k. 409-413.; MÁLNÁSI, 1933, 223-225.; LADÁNYI Sándor, Ráday Pál, az egyházpolitikus. *Ráday Pál emlékkönyv*. Szerkesztette: ESZE Tamás. Budapest, 1980, 107-111.

²⁵ *An Historical and Geographical Account of the Ancient Kingdom of Hungary and Provinces adjoining to it*. London 1717. Vö.: GÖMÖRI György, Korabeli angol könyv a Rákóczi-szabadságharcról. GÖMÖRI György, *Erdélyiek és angolok*. Tanulmányok. (h. n., é. n.) 89-94.

²⁶ *Histoire des Révolutions de Hongrie, ou l'on donne une idée juste de son legitime Gouvernement*. I-VI. Haga, 1739. Vö.: KÖPECZI Béla: “Histoire des Révolutions de Hongrie.” (Egy történeti monográfia és forrásai.) *A tudomány szolgálatában*. GLATZ, 1993, 193.

tak a császár hűségében. A kamarákhoz, majd a Helytartótanácsához befutó jelentések és vizsgálatok szerint Rákóczit várják vissza, az ország különböző vidékein mozgalmakról tudósítanak, ál-Rákóczik tűnnek fel. Kolinovics Gábor (1698-1770) később táblai jegyző, a Dunántúl északkeleti részén is járja a falvakat és a mezővárosokat és összeírja, mit beszél a lakosság az átélt történelemről.²⁷ Sokan őrzik, másolják, rejtegetik a szabadságharc emlékeit és iratait.

Mennyit tudtak Magyarországon a Grosbois-ban élő, majd a török földre vitorlázó és végül Rodostóban nemzetközi kapcsolatokat ápoló udvart tartó Rákócziról? Szisztematikus kutatások eredményeivel nem rendelkezünk. Megnyugtató választ csak az Esterházy, Erdődy, Cziráky, Baranyai, Gyulay és Berényi családi és más levéltárak rendszeres átkutatásával kaphatunk. A szörványos adatok viszont jelzik, hogy a társadalom különböző rétegei tudatvilágában, hullámmó intenzitással, de jelen van 1703 és 1711 története és ami utána következett. A Dunántúlon tudják, hogy Kisfaludy Boldizsár rendszeresen írt haza Párizsból édesanyjának.²⁸ Béri Balogh Ádám elárult fia, Boldizsár kalandos úton, sok viszontagság között jutott el Párizsba, s a francia hadseregben kapitány lett. A hírek egyik útja Lengyelországon át vezet. A másikon, délkeleti kerülővel többnyire kereskedők hoznak tudósításokat. Patrónusaikat pedig a peregrinus diákok is rendszeresen tájékoztatják.

A majki kamalduli kolostor alapításának politikai szellemi légkörét vizsgálva különös figyelmet érdemel, hogy a szatmári béke Magyarországon a janzenizmus iránt mennyire eleven az érdeklődés. A janzenista irodalom a 18. század folyamán szabadon áramlott be az országba. Ráday Pál, majd fia, Ráday Gedeon könyvtárukban minden számottevő janzenista művet összegyűjtött.²⁹ Ez azért is fontos, mert a janzenizmus bécsi központjával is számolnunk kell. Az ausztriai janzenizmusról megoszlanak a vélemények. Mégis például Van Swieten jó kapcsolatai magyar orvosokkal talán azzal is magyarázható, hogy igen jól ismerte a janzenizmust, s talán vonzódott is hozzá. Kérdés, hogy a Majk alapítását kezdeményező Radossányi László, a kamalduliak ausztriai vicegenerálisa vajon tudott-e a janzenizmus jelenlétéről Grosbois-ban? Elvileg ugyanis lehetett kapcsolat a kahlenbergi rendház és Grosbois között.³⁰

A majki alapítóleveleket nyilván formulárék szerint fogalmazzák meg, ezek az egyéni szándékokról, személyes indítékokról semmit vagy nagyon keveset árulnak el. Tovább jutunk, ha az alapító családokat vizsgáljuk, az apai és anyai ágakkal együtt. Az alapítók csoportja rendkívül heterogén. Van közöttük világi és egyházi méltóság, főúr és köznemes, dunántúli és az ország más szegletében birtokos, s

²⁷ Thaly volt az első, aki Kolinovics jegyzeteit és leírásait felhasználta, és azóta is kimeríthetetlen forrása a szabadságharc történetének. Kritikai feldolgozása nagyon hiányzik. KOSÁRY, 1980, 147.

²⁸ BÁNKÚTI Imre, *Egy kuruc nemes ifjú útja a laki udvarháztól a francia emigrációig*. Arrabona 13. köt. Győr, 1971.

²⁹ BEREZ Ágnes, *A kései janzenizmus hatása Magyarországon a XVIII. század végén és a XIX. század elején*. Bölcsészdoktori disszertáció.

³⁰ ZOLNAI Béla: *A janzenizmus kutatása Közép-Európában*. Kolozsvár, 1944.

olyan is, akinek nemesi levelén még meg sem száradt a tinta. Közös nevező nincs. Azonkívül, hogy katolikusok, egyetlen rendszerben lehet elhelyezni őket. Futó áttekintés alapján is megállapítható, hogy kevés kivétellel családjuk valamelyik tagja katona volt. Különböző előjellel, de kapcsolatban voltak a szabadságharcral, vagy a tágabban tekintett Rákóczi-családdal.

A remeteség anyagi alapjait megvető Kéry Ádám leszármazottja Kéry János koronaőrnek, akinek két fia, János és Ferenc szoros kapcsolatban volt Zrínyi Miklóssal és mozgalmával.

Az alapító gróf Esterházy József az alapítás évében még horvát bán, és Horvátországban elevenen élnek a Zrínyiek hagyományai. Műértő és korszerűen gazdálkodó főúr, az ország egyik első posztó manufaktúráját létesítette 1729-ben Tatán, tekintélyére jellemző, hogy Mária Terézia nádornak jelöli, és miután visszalépett, nyerte el az országbírói méltóságot. Szélesebb körű családja kétoldalúan is részese volt a szabadságharcnak. Egyik öccse, Antal Rákóczi tábornoka, szenátor és dunántúli főkapitány lett, amíg a másik, Ferenc gróf császári kötelékben harcolt - 1710 nyarán Béri Balogh Ádám dunántúli áttörése alkalmával Borbély Gáspár ezereskapitány fogságába esett, de sikerült megszöknie. Antal gróf birtokait József császár még 1709 őszén elkoboztatta, s valószínűtlen, hogy az országbíró a majki alapításnál ne gondolt volna a száműzött testvérre és a francia ezredbe állt Bálint unokaöccsére.³¹ Viszonya nem volt felhőtlen a császári udvarral, a titkári teendőket a szabadságharc hagyományait gyűjtő Kolinovics Gábor látta el mellette.

A majki cella-házakat különböző családok alapították és címerükkel díszítették. A Cziráky-cellát alapító gróf Cziráky József felesége, Barkóczy Borbála révén veje a Rákóczi tábornok és szenátor gróf Barkóczy Ferencnek. Cziráky Krisztina Esterházy Dániel felesége. Gróf Esterházy Dániel, a Buda visszavívásánál hősi halált halt Esterházy Mihály fia, Rákóczi államában szenátor, dunántúli főkapitány-helyettes, elfogadta a császári kegyelmet, a majki alapítás éveiben már régen halott, de tábori könyvének tanúsága szerint a dunántúli katonák körében emléke elevenen kellett hogy éljen.

Az Erdődy-cellát Erdődy József felesége, Berényi Mária Anna grófnő alapította, s érdemes megjegyezni, hogy gróf Esterházy Antal első, igaz, korán elhalt felesége, Bálint fiának anyja Erdődy Julianna volt. A Baranyai-cellát Baranyai János lovas tábornok alapította 1749-ben, miután az 1741. évi háború végén ezredével valameddig Franciaországban maradván hazajött. Vajon Baranyai Ferenc, Rákóczi ezereskapitánya ebből a családból való?

A Hartwich-cellát alapító dániai származású családból 1734-ben címeres levelet nyert Hartwich József felesége, Balogh Magdolna, talán leánya a Zrínyi udvarában nevelkedett Béri Balogh Istvánnak. A Berényi-cellát gróf Berényi Zsigmond pécsi püspök alapította, bátyja, Berényi Ferenc a császár hűségén marad, talán azonos

³¹ Bercsényi Rákóczinak. Enyicke, 1709. október 12. *Archivum Rákóczianum* IV. köt. 408. és II. 597.

azzal a Berényi Ferencsel, akit a *Trencsényi napló* említ. Katona, 1710-ben Landaunál esett el.³² A Gyulai-cellát gróf Gyulai Ferenc császári ezredes, Ung vármegye főispánja alapította, oly módon is Bercsényi örökébe lépett, hogy Ungvár várának és az ungvári uradalomnak lett az ura.

A cellák elnevezését vizsgálva sajátos, hogy több cellát magyar szentek tiszteletére szenteltek fel. Így Szent István, Szent László, Szent Imre, Szent Erzsébet tiszteletére felszentelt cellák jelzik a majki kamalduli kolostor-együttes eszmei beágyazottságát a magyar történelmi múltba.

*

Összefoglalva vázlatos áttekintésünket megállapítható, hogy a majki kamalduli remeteséget sok szál fűzi II. Rákóczi Ferenc szellemiségén át is Grosbois-hoz. Ezek: a szabadságharc dunántúli hagyományai, a családok kapcsolatai, a magyar történelem szentjeinek kultusza, az országos megújulási szándék, amit maga a kolostor mint a magány helye kifejez. Nehéz időkben a hallgatás sajátos mentalitás, ellenállás a hatalommal szemben. A remeteség lassan alakult ki, s nem jutott rá ideje, hogy kibontakozzék. Alig hogy megszületett, amikor felszámolták. Ma még nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mennyiben fejezte ki az alapítók szándéka szerint a felvilágosodás felé tartó janzenizmus gondolatait és a toleranciát. A Szent Pál megfogalmazásában: *“viseljétek el egymást”* ma sem indokolatlan követelményét. Szándékunk nem volt több, mint hogy kedvet ébresszünk további kutatásokra.

³² Rákóczi Tükör I. 421., 429.

Az Esterházyak

Majk és az alapító, gróf Esterházy József országbíró tata-gesztesi uradalma

A majki kamalduli remeteségről szóló feldolgozások mindegyike - magától értetődő módon - említi a fundátor gróf Esterházy József országbíró (1682-1748). Tevékenységét mint az egyháza iránt elkötelezett, mélyen katolikus főúrét, illetve, mint a művészetpártoló mecénását elemzik elsősorban. Viszonylag kevés utalás történt eddig a földesúrra, azaz az adományozott praedium közvetlen gazdasági környezetét jelentő Eszterházy-uradalomra.¹

Majk az Esterházy család gesztesi uradalmának tartozéka volt. A várbirtok Pápához hasonlóan, a család felemelkedését megalapozó Esterházy Miklós nádor (1583-1645) második felesége, Nyáry Krisztina révén került az Esterházyak kezére. A nádor és felesége, illetve utóbbi fiútestvére teljhatalmú megbízottjaként sógornőjük, bedeghi Nyáry Istvánné 1628-ban bizonyos javaikat illetően birtokcserében állapodtak meg. A Nyáry családnak alkalmasabbnak ítélt Zemplén és Szabolcs vármegyei javakért cserébe, átengedték Esterházy Miklósnak a Veszprém vármegyei Pápa várat, a somogyi Ozorát, s a Komárom vármegyében lévő Gesztes és tartozékaikat. A nádor két fia, a hercegi, illetve grófi ágat megalapító Pál és Ferenc között 1670-ben tett birtokosztály során Gesztes az utóbbira, Ferenc semptei és pápai főkapitányra (1641-1684) szállott. Az ő három fia 1702-ben kötött először egyezséget öröklött javaikról. A legidősebb fiú, Esterházy Antal (1678-1722) Gesztes várat és domíniumot, öccsei, József és Ferenc (1683-1754), a későbbi tárnokmester, Pápa-Ugod-Devecsert kapták.²

A birtoklástörténet itt már Majkra, s közvetetten a kamalduliakra is utal: Esterházy Antalnak a Rákóczi-szabadságharc során, 1709-ben *“hűtlenség és hazárdulás”* miatt kimondott birtokvesztése után Józsefnek és Ferencnek sikerült megtartaniuk e javakat, vagyis Gesztes és tartozékai átmenetileg sem kerültek idegen kézre.

Az alapítás helyszíne tehát Esterházy Antal volt gesztesi birtoka, s az alapítólevélben rögzített szentmisék között szerepel az Antalért mondott évi tizenkét

¹ NITSCH Árpád János, *Majk, a bold. Szűz Majki premontrei prépostságának, majd a Nepomuki Szent Jánosról nevezett kamalduli remeteségnek története*. Győr, 1910.; VOIT Pál, *A majki műemlék-együttes*. Magyar Műemlékvédelem 1961-1962.; Uő., *Franz Anton Pilgram 1699-1761*. Budapest, 1982.

² FÜLÖP Éva Mária, *A pápa-ugod-devecseri Esterházy-uradalom megszervezése és gazdálkodása a 18. század folyamán. Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig*. Főszerkesztő: KUBINYI András. Pápa, 1994. 227-228.

megemlékezés is. Esterházy Antal pedig a remeterenddel oly bensőséges kapcsolatba került II. Rákóczi Ferencet követte száműzetésébe.³

József és Ferenc már 1715-ben birtokosztályt tehettek, 1721-től pedig az udvar iránt tanúsított „hűségükért” Gesztes várat uradalmával együtt királyi adományul nyerték, fiági örökösödéssel.⁴ A domíniumot a két testvér kezdetben közös használatú birtokként használta, a jószág jövedelmeit osztva meg egyelőre a terület helyett.⁵ Az 1710-es években szerény méretű allodiális gabonatermesztés jellemezte a birtokot.⁶

A 18. század első harmada, a háborús időszakok lezárulta után, a termelőmunka megindításának, újjászervezésének ideje volt. A jövedelmek növelése a kor gazdasági adottságai és ismeretei szintjén extenzív úton, a termőterület kiterjesztésével és a munkaerő gyarapításával volt lehetséges. Nem véletlenül - alapvetően a politikai-társadalmi lehetőségek: a visszaszerző háború nyomán, a hadiszállítások és közhivatalok díjazása fejében adományozott birtokok kapcsán - vált ez a korszak a „szenvedélyes jószágyszerzők” időszakává.

Gróf Esterházy József nagyapjához, Miklós nádorhoz hasonlóan, szerencsés kézzel építette ki birtokkomplexumát. Családi öröksége mellett az adománybirtokok és vásárolt jószágai révén 1702 és 1738 között alakult ki a horvátországi Szlányától és Razinyától (Kőrös vármegye) a Komárom és Fejér vármegyei javakon át, Győr vármegyéig, illetve Cseklészig, Pozsony vármegyéig terjedő birtokegyüttese. Megszerzésüket meglévő birtokai gazdasági ereje mellett, magas közjogi tisztsegeiből is származó jövedelmei tették lehetővé.

Udvari, közjogi, katonai pályafutása az 1710-es évektől bontakozott ki (1711-ben Komárom vármegyei főispán, 1723-tól főudvarmester, 1724-ben a Hétszemélyes Tábla elnöke). 1733-1741 közt a horvát-szlavón-dalmát bán, 1741-től haláláig az országbíró tisztségét viselte.⁸ A tatai uradalmat 1727-ben vásárolta. Ez a Vértessé és Gerecsé hegységek területén, a 18. századi Komárom vármegye Duna jobb

³ A történelem alakulásának későbbi fordulataként, Eszterházy Antal hamvai ma a fejedelem oldalán, a kassai dóm kápolnájában pihennek. (Esterházy Miklós nádor pályafutása annak idején Mágóchy Ferenc kassai főkapitány mellett indult.)

⁴ FÜLÖP, 1994, 228-233.

⁵ 1728-ban Csákvár már Eszterházy Ferencé. Az 1730-as években, a betelepítések következtében, kiéleződtek a határviták a török idők óta átélte, népesebb települések és az addig általuk használt, elpusztult, s most újra benépesült falvak lakói közt. A megosztott uradalomban ezt a két testvér kezére jutott részek elkülönítéséből származó viták is fokozták.

⁶ A vetésszerkezet (a tiszta búza túlsúlya) eladásra szánt gabona termesztésére utal. A kétszerest, a búza és a rozs keverékét, ekkor már főként az alkalmazottak konvenciója részére termesztették. FÜLÖP, 1994, 236-237.

⁷ WELLMANN Imre, A magyar mezőgazdaság a XVIII. században. *Agrártörténeti Tanulmányok* 6. Szerkesztette: GUNST Péter és HOFFMANN Tamás. Budapest, 1979, 24.

⁸ FÜLÖP Éva Mária, A tata-gesztesi Eszterházy-uradalom megszervezése a XVIII. század első felében. I. *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei (KEMK)* 4. Főszerkesztő: FÜRÉSZNÉ MOLNÁR Anikó. Tata, 1991, 53-54.

parti részén, s a szomszédos Fejér és Győr vármegyékben fekvő, a neki jutott gesztesi részjószággal a későbbiek során szerves egységgé ötvöződött domínium központi szerepet játszott birtokai irányításában és gazdálkodásában.

Ez a terület a török háborúk időszakában jelentős pusztulást szenvedett. Az 1720-1730-as évek az uradalmakban a termelőmunka alapjai megszervezésének, a szükséges élő és holt felszerelés jelentékeny része megteremtésének éveit voltak. Helyesen jegyezte meg alapos forrásismeretről tanúskodó kéziratos történeti összeállításában a hely története iránt fogékony Weisz János várgesztesi lelkész, hogy az „általános újjáépítés korszakában vagyunk”.⁹

Az elégtelen munkaerő pótlását, az uradalmak benépesítését Esterházy József 1733-ban kiadott telepítő pátense szolgálta, melynek nyomán megindult a földszükétől, a kötött öröklési rendtől szenvedő délnémet területekről a német jobbágyság betelepítése. A művelésbe vont területek nagyságát az erdőirtások, a mocsárlecsapolások tették lehetővé.

A birtokok gyarapítása, a hiányzó munkaerő pótlása, a gazdasági-igazgatási tevékenység megszervezése idején a nagyobb befektetést igénylő, munkaigényesebb gazdasági ágazatok nem lehettek meghatározóak. A fő bevételi források, tekintve az uradalom szállítási szempontjából kedvező, Duna melléki fekvését és a komáromi és győri katonai élelemtárak közelségét, a gabona- és faeladásokból fakadtak. 1729-ben a tata-gesztesi uradalmak legkorábbi ismert gazdasági utasítása¹⁰ még megerősítette az összes vendégfogadó, pálinka- és sörfőzőház, „svájceráj”, juhaklok és egyéb uradalmi épületek bérbeadását. Csupán néhány kocsmát fenntartását tartották kívánatosnak saját kezelésben, boraik kimérésére.

Majk alapítására ebben a gazdasági környezetben és a birtokok gazdálkodásának megszervezésében, az igazgatás kiépítésében kiemelkedő szerepet játszó Balogh Ferenc (1708-1765), Esterházy József akkori titkára közreműködésével került sor.¹¹ Az 1733. július 28-án, Tata várában kelt alapítólevelet Esterházy József és a jogvégzett Balogh Ferenc szignálták.¹² A jóváhagyás megszerzésében tevékenyen közreműködött Rimanóczy Antal, a gróf bécsi ágense is.¹³

A kamalduli rend javára történt donációk közül az Esterházy családban a hercegi ághoz kötődő, 1701-ben alapított láncséri után,¹⁴ ez az immár második kamalduli remeteség Majk praediummal szántóföldeket, réteket, legelőt és halastavakat,

⁹ WEISZ János, *A majki kamalduli remeteség*. Várgesztes, 1983, 14. (Kézirat)

¹⁰ FÜLÖP Éva Mária, A tata-gesztesi Eszterházy-uradalom gazdasági szabályozása a XVIII. század első felében. *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei (MMgMK)* 1981-1983, Szerkesztette: FÜR Lajos. Budapest, 1983, 316. és köv.

¹¹ FÜLÖP, 1991, 56-57.; FÜLÖP, 1994, 251-254.

¹² „A gazdatiszt nem egyszer ügyvédi gyakorlatot is folytat.” R. VÁRKONYI Ágnes, *Értelmiség és államhatalom Magyarországon a 17-18. század fordulóján. A magyarországi értelmiség a XVII-XVIII. században*. Szerkesztette: ZOMBORI István. Szeged, 1984, 60., illetve FÜLÖP, 1991, 56.

¹³ Rimanóczy Antal levele gróf Esterházy Józsefhez. Bécs, 1738. január 1. 1. MOL Esterházy család tatai levéltára (P 197) Familiaria Fasc. 105. Nr. 2. fol. 175-176.

¹⁴ WEISZ, 1983, 5.

malmokat kapott adományul a puszta tartozékai közt.¹⁵ A tatai uradalom megvásárlásának nagy költségeit tekintve, Esterházy József pénzzel nem tudta támogatni a rendet.¹⁶ Azonban követ, fát, meszet, azaz az építkezéshez szükséges anyagokat uradalmából biztosított a kamalduliak számára.¹⁷

A szerzetesek 1736-ban már visszaváltottak két malmot.¹⁸ 1742-ben a rend generális apátja vizitálta Majkot.

Az őt fogadó, akkor már az uradalmak prefektusaként tevékenykedő Balogh Ferenc szerint a rendi előjáró, aki *“Igen szent életű szerzetesnek lenni látatik”*, a klauzúra és az *“oeconomia ... teljes státusba való helyezését”* egyaránt óhajtotta.¹⁹

Annál is inkább, mert a gazdaság akkori állapotában nem tette lehetővé a szerzetesek számának gyarapítását.

Így, amikor 1745-ben újabb öt remeteszerzetest kívántak volna a rend vezetői Majkra küldeni, Balogh Ferenc ezt a gazdaság teljesítőképességéhez mérve aránytalannak találta: *“Páter László Superior Uramnak ujab galibája vagy, kinek ugy szolván mortificatiojára éppen őt Patert nyakára kötni akar Superioratussa.”*²⁰

Balogh Ferenc Esterházy Józsefhez írott, a szakirodalomban többször idézett levele alapján, a prefektus reményei szerint, 1742-ben öten lettek volna a majki remeték.²¹

Az előzőekben említettekből következően, a gazdaság viszont az építkezést, illetve az alapítás továbbfejlesztését sem tudta fedezni.

Ezért Esterházy József bővítette adományát, s 1747-ben újabb ingatlant adományozott az atyáknak: a tatai rezidencia felépítését célzó javak két egész sessióból (mintegy kettőszáznegyven pozsonyi mérős szántó föld, negyven boglya szénát termő rét) és egy üres telekből (hetvenöt öl hosszú, huszonöt öl széles) állottak. Az

alapkő letételére a gróf halálának napján került sor, Balogh Ferenc jelenlétében.²²

A tatai uradalomban a fentebb említett, az intenzív gazdálkodás irányába mutató halgazdálkodás kibontakozása már azokat a gazdasági változásokat jelzi, amelyek az 1740-es évektől egyre erősödő módon voltak jelen. Az értékesítés területén egyrészt az osztrák örökösödési, illetve porosz-osztrák háborúk, másrészt a gyarapodó lakossággal bizonyos mértékben növekvő belső kereslet és az örökös tartományok iparosodásának hatására fokozódó mezőgazdasági terményigény vonzataként bekövetkező kedvező változások hatására, az uradalom az addig árendába adott haszonvételek helyett azok saját kezelésbe vételére törekedett. Az addig jelentős, fentiekben vázolt, főként gabona- és faeladásokból származó jövedelem mellé, a bor-, sör- és pálinkafőzés és árusítás haszna társult, s az uradalom az *“árendás”* vagy contractualista falvakkal kötött új *“alkukban”*, azaz szerződésekben a pénzjáradékot helyezte előtérbe. Megkezdtek a korszerű, jelentős ráfordítást igénylő granáriumok építését is: ezek a kőből készült, szellőzőnyílásokkal ellátott, cseréppel fedett emeletes gabonatároló építmények nagyobb biztonsággal raktározták el és őrizték meg a dohosodásnak, állati kártevésnek jobban kitett gabonás vermeknél a termést.

A kamalduliak gazdaságáról az első alapos felmérést Balogh Ferenc készítette. 1745 júliusában felmérte a remeterend javait.²³ Ekkorra kész volt a mintegy háromnegyed évvel azelőtt építtetni kezdett gát, s csaknem felépült a *“mellette jó materiálékból”* kezdett kétkerekű malom is. A gáttal e malmot kívánták a régi klastrom alatt lévő tóhoz kapcsolni. A téglavetőn alul álló malom is már három éve készen állott, s belőle, illetve az alatta lévő taven álló malom hasznából megvolt a szerzete-

²² 1748 januárjában Balogh prefektus azt javasolta Eszterházy Józsefnek, hogy az alapítólevélre a báni méltósága jogán használt pecsétet tétesse, mert a nagyszámú vállalt szentmisének így biztosabban eleget tesz majd a szerzet: *“Pater camaldulensisek Fundationalis Collatioknak mását meg küldöm, hogy pro memoria Posteritatis, et directione Excellentiád expedíaltathassa, és in authentica forma az Archivumban reponáltathassa, de a Bánságbéli Pöcsétet tétesse reá Excellentiád, kiben bizonyára nagy obligatiót vállal föl a Szerzet, mert épen 1212 misére magát Esztendőnként kötelezte.”* Sajnos, a kiváló gazdasági érzékű - és buzgó katolikus - uradalmi tisztviselő a rend szelleme iránt nem mutatott teljes megértést, amikor ugyancsak ekkor további két pont hozzácsatolását javasolta az alapítólevélhez. Úgy vélte ugyanis, hogy a kamalduliak *“fundatiójának hátramarádása nem kevésse onnan való, hogy az asszonyok tiltatnak a bemeneteltől”*, s ezért a szóba jöhető donátor, *“társ-alapító”* hölgyek (például gróf Gyulainé, gróf Czirákné) elfordultak a rendtől. Balogh javaslata szerint, a következő általános rendi káptalanig, a rend generalis superiorja, a Tata mezővárosban ugyancsak Eszterházy József által alapított kapucinusokhoz hasonlóan és a hazai jogszokás szerint [!], engedje meg a jötevő hölgyek bemenetelét a templomba. A másik javasolt pontban viszont ismét visszatérve a szűkebben vett gazdasági területre, kérte a gróft, hogy codicillumában, vagyis végrendeleti függelékében örökös ajándékozás jogcíme alatt, erősítse meg a rendnek juttatott birtok adományozását, valamint a tervezett - és az előzőekben általunk már említett - rezidencia, azaz a rend szokása szerint *“hospiciumnak”* nevezett épület (vendégház) felépítéséhez biztosítson építőanyagot. A házat Balogh Ferenc jószágigazgató vezetésével építsék fel. A rezidencia körüli majorságot Balogh a hiányzó granárium miatt is szükségesnek látta. Balogh Ferenc levelei gróf Eszterházy Józsefhez. Tata, 1748. január 23., 16. MOL P 197 Familiaria Fasc. 105. fol. 338-343., 344-345, továbbá WEISZ, 1983, 17.

²³ Balogh Ferenc levele gróf Eszterházy Józsefhez. Tata, 1745. július 31. MOL P 197 Familiaria Fasc. 105. fol. 174-177.

¹⁵ WEISZ, 1983, 7-8.; NITSCH 1910, 20-23.

¹⁶ Eszterházy József és Balogh Ferenc levelezésének fennmaradt része gazdaságtörténeti szempontból is nélkülözhetetlen forrás. Az alapvetően fontos döntések mellett, több helyütt szerepel a szintén kellő komolysággal számbavett *“lotheria czédulák”* vásárlása is. 1746 májusában a gróf szándékai szerint, *“Az két Lotheria Contingentis (!) mindjárt holnapi napon Rimanóczy Urnak le olvastatom, ha Szerentsém léssen abból, a' Maiki Foresteria fogh belőle alkalmatossabban épülni.”* Ugyanezen év decemberében, Eszterházy József a remeteházakra szánt családi címer faragásáért kért hetvenöt forintot sokallotta. Gróf Eszterházy József levelei Balogh Ferenchez. Pozsony, 1746. május 10., 1746. december 4. MOL P 197 Familiaria Fasc. 104. fol. 98-99., 125-126.

¹⁷ WEISZ, 1983, 9.

¹⁸ WEISZ, 1983, 14., 16.

¹⁹ Balogh Ferenc levele gróf Eszterházy Józsefhez. Tata, 1742. július 4. MOL P 197 Familiaria Fasc. 105. fol. 7-8.

²⁰ Tata, 1745. augusztus 10. fol. 178-179., továbbá WEISZ, 1983, 17.

²¹ Uo. Balogh Ferenc levele gróf Eszterházy Józsefhez. Tata, 1742. augusztus 11. MOL P 197 Familiaria F. 105. fol. 19-20.

sek és cselédjeik kenyere. Az állatállományt tizenkét fejőstehén, borjak, két- illetve harmadfűi öt darab üsző, hat jármosökör, s mintegy hetven sertés alkották. Kaszáló rétjeiket, a Vértesben jellemző módon, irtással szaporították. Földjeiket ötven mérős nyomásokra osztva, „trágyázással jobbítják”. A tatái határban lévő földek műveltetésére az évben 80 forint készpénzt költöttek már. Balogh szemléje idején, fedél alatt állott már az atyák ivókútja, s volt még további építkezésre százötven öl kövük. A következő évben már a szőlőgazdálkodás is bizonyíthatóan jövedelmet hozott, hiszen 1746-ban Balogh Ferenc is bort vásárolt a kamalduliaktól.²⁴

A halgazdálkodást Balogh Ferenc azonban „nem rendjén lévőnek” találta. Ebben az időszakban a tata-gesztesi uradalomban épült ki a hazai viszonyok között páratlan mesterséges tavi halgazdálkodás, a Vértes és Gerecse felfakadó forrásaira alapozva. Hasonló fejlettségű rendszert a korszak csehországi nagybirtokain találhatunk csak, így nem véletlen, hogy Tatára is cseh tómentert hozattak.²⁵ Az itteni tapasztalatok alapján, az 1760-as évek elején, Balogh Ferenc közreműködésével kívánta pápa-ugod-devecseri domíniumán a halgazdálkodást kiépíttető gróf Esterházy Károly egri püspök is.²⁶ Így meglepő az a majki halastavakkal kapcsolatban feljegyzett adat, hogy halivadékot a Dunából hozattak a tavakba.²⁷

1752-ben Balogh Ferenc „angliai módra” készített méhkasokat csináltatott Majkra, a gesztesi uradalomban meglévő modell alapján. A következő évben „Szömörce Fát” küldött páter László számára.²⁸ Részletes leírás készült a majki gazdaságról 1782-ben, amikor II. József rendelete nyomán, a rend működési engedélyét megvonták.²⁹ Kitűnik ebből, hogy olyan jelentős változásra a továbbiakban, mint amilyet az 1740-1760-as évektől figyelhettünk meg az uradalom, illetve a rend gazdálkodásában, nem került sor. A század végére az árutermelés lendülete a nagybirtokokon is megtört, s természetes módon a rend sajátos belső struktúrája is az önellátásra való törekvést erősítette.

²⁴ Balogh Ferenc levele gróf Esterházy Józsefhez. Tata, 1746. június 28. Uo., fol. 241-244.

²⁵ FÜLÖP Éva, Halgazdálkodás a tata-gesztesi Esterházy-uradalomban az 1740-es években. *MMgMK* 1984-1985. Szerkesztette: FÜR Lajos. Budapest, 1985, 495.

²⁶ FÜLÖP, 1994, 257.

²⁷ VOIT, 1982, 181.

²⁸ Gróf Eszterházy Ferenc tárnokmester levelei Balogh Ferenchez. Csákvár, 1753. április 10., 11., Ászár, 1753. április 13., Pápa, 1753. május 12. és június 3. *MOL P* 197 *Familiaria Fasc.* 106. Nr. 5. fol. 484., 485-486., 488-489., 491., 492-493.

²⁹ WEISZ, 1983, 33-39.

ZACHAR JÓZSEF

A katonáskodó Esterházyak Adattár egy magyar arisztokrata dinasztia honvédő szerepéhez

Magát a Salamon nemzetségből származtató, családfáját a 13. század közepéig visszavezető, kezdetben Salamonwathai, majd Zerhás¹ nevet viselő dinasztia egyes tagjai már a 15. században Ezterhás alakban használták családi nevüket.² A kezdetben ehhez csatlakozó zerhási előnevet a 16. század közepén Ezterhás Benedek cserélte fel a galántai előnévvel.³ Ha ő még elsősorban birtokszerzéssel és vagyongyarapítással volt is elfoglalva, két fia már beírta nevét a honvédelembe. Idősebb fia, István, II. Szulejmán 1566-os támadó hadjárata hírére az egervári lovasőrséghez csatlakozott, majd 1570-ig az érsekújváriakat erősítette.⁴ Az ifjabb fiú, a galántai Esterházy család tényleges alapítójának tekintett, 1533 körül született és 1604-ben elhunyt Ferenc, még többet tudott tenni. 1579-től Pozsony vármegye alispánja volt, 1588-ban bekerült a végvárok és végházak állapotát felülvizsgáló országgyűlési bizottságba. III. Mehmed 1596-os támadásának hírére azután a vármegyei hadak élén személyesen hadba szállt, és részt vett az október 26/28-i mezőkeresztesi csatában.⁵ Róla írta egyik fia: „Az én szegény atyám ... édes hazájának hasznos szolgája és fia vala.”⁶

E megállapításnak ellene lehetne vetni, hogy a nemesség vérével adózott, köteles volt külső támadás esetén királya hívó szavára lóra ülni és hadba szállni. Ha az Esterházyak csak ezt tették volna, valóban nem lenne szükségszerű számba venni a honvédelemhez való hozzájárulásukat. Ennél azonban sokkal többet vállaltak, tetteiket pedig a századok múlta részben feledtette, részben az egyes családtagokat, különösen a gyakori azonos személynevek miatt, egybemosta. Ha a családfa rekonstruálása meg is történt,⁷ ha a köztörténet számos Esterházy sok fontos szerepvállalását számon is tartja,⁸ nem lehet fölösleges a katonáskodók számbavétele az 1648-

¹ ESZTERHÁZY János, *Az Esterházy-család és oldalágainak leírása*. Budapest, 1901, 10.; Vö.: SZILÁGYI Sándor, *A gróf Esterházyak Családi Naplója*. Budapest, 1888.

² ESZTERHÁZY, 1901, 78.

³ ESZTERHÁZY, 1901, 79.

⁴ ESZTERHÁZY, 1901, 80.

⁵ ESZTERHÁZY, 1901, 81.

⁶ ESZTERHÁZY Miklós Thurzó Imrének. Idézi: Kubinyi Miklós, Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre 1598-1621. Budapest, 1888, 158.

⁷ L. Eszterházy, 1901, nemzedékrendi táblázatok I-XI. és Függelék.

⁸ Így például BUBICS Zsigmond-MERÉNYI Lajos, *Herceg Esterházy Pál nádor*. Budapest, 1895.; IPOLYI Arnold, *Bedegi Nyáry Krisztina*. Budapest, 1881.; CSAPODI Csaba, *Esterházy Miklós nádor*. Budapest, 1942.

1848 közti sorsdöntő két évszázad, az állandó hadsereg korát vizsgálva. Tartozik ezzel az utókor e dinasztíának, amelynek sok tagjára illenek a szavak, ahogyan már Kemény János erdélyi fejedelem is jellemezte a királyi magyarországbeli Esterházy Miklóst: *“Esterházy Miklós ... jó magyar; nemzetét és annak szabadságát szerető, hasznos ember vala.”*⁹

A következő adattár szigorúan személyi vonatkozású, elsődlegesen a mindaddig e vonatkozásban nem hasznosított bécsi hadilevéltári forrásokra építő. A haditettek felelevenítését szolgáló anyagfeltárás a családi levéltárak nemesi felkelésekre, végvári ügyekre, katonaállításokra, ezredfenntartásokra és más katona témákra vonatkozó rendkívül gazdag állagait tekintve, a hazai és ausztriai hadilevéltári kiegészítő forrástömegekre tekintettel, csak hosszú évek alatt, a kutatók tucatjának bevonásával végezhető el. E dolgozat ennek ösztönzését is kívánja szolgálni.

A családalapítónak tartott galántai Esterházy Ferenc tíz fia közül az 1572-ben született István és az 1577-ben született Farkas szállt hadba 1596-ban. Előbbi apja alárendeltségében életét áldozta a mezőkeresztesi csatában, utóbbi Thurzó György hadában végigküzdötte a tizenöt éves háborút és csak 1617 körül hunyt el.¹⁰ A család dot magasra emelő, a fraknoi ág alapítójának tekintett Esterházy Miklós 1582 és 1645 közti élete jól ismert.

Közismert, hogy 1613-ban bárói, 1626-ban grófi méltóságra emelte az uralkodó, számos más méltósága közt 1622-től 1625-ig országbíró, majd haláláig az ország nádora volt.¹¹ Az már kevésbé ismert, hogy 1609-től 1611-ig Mágóchy Ferenc kassai főkapitány mellett hadiszolgálatban állt. A harmincéves háború kirobbanásakor már 1619-ben hadat állított, és főleg huszárai jelentős szerepet játszottak. 1622-től érsekújvári főkapitányként közvetlenül állt az ottani hadak élén, és a török ellen vezette ezeket az 1623-as hadjáratban. 1625-től nádorként is példamutatón minden külső támadás esetén táborba szállt.¹²

E példát követte a cseszneki ágat megalapító, 1585-től 1654-ig élt fivére, Dániel, aki 1618-as hadbaszállása elismeréseként 1619-ben nyerte el a bárói méltóságra emelést és a harmincéves háborúban tett további hadiszolgálataiért a *“Csesznek vára örökös kapitánya”* címet.¹³ Végül Esterházy Ferenc további fia, a zólyomi ágat alapító Pál, aki 1587 és 1645 között élt, szintén fontos katonai tisztségeket viselt, miután már 1619-ben a hadai élén való vitézkedésért báróságra emelte az uralkodó. 1623-tól Nógrád várát védte, majd nógrádi, 1637-től füleki kapitány lett, 1638-tól pedig haláláig érsekújvári vicegenerálisként szolgált.¹⁴

⁹ Idézi: ESTERHÁZY Pál, *Galántai Gróf Esterházy Miklós, Magyarország nádora*. Pest, 1863, I. kötet, oldalszám nélkül.

¹⁰ ESTERHÁZY, 1901, 80.

¹¹ Vö.: PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*. Budapest, 1985.

¹² Kriegersarchiv Wien. (KA) Akten des Hofkriegsrates, Sonderreihe Bestellungen (Bst) Nr. 1070.; ESTERHÁZY 1901, 90. skk.

¹³ KA Bst Nr. 1072; ESTERHÁZY, 1901, 175.

¹⁴ KA Bst Nr. 1018., 1053.; ESTERHÁZY, 1901, 244.

A következő és a témánk kifejtésének szempontjából a kezdetet jelentő nemzedékből már több családtag érdemel említést, akiknek rokonságát illetően máig zavarban vannak a történészek.

A fraknoi ágat alapító Esterházy Miklós négy fia katonáskodott, mind a négy pápai kapitányként kezdte katonai pályáját. Az 1616 és 1641 között élt István volt az első, 1638-tól haláláig.¹⁵ Őt tíz évvel ifjabb féltestvére, László követte, aki 1652. augusztus 25-én az oszmán hadak feletti győztes vezekényi csatában halt hősi halált, miután tizenhét szűrt és egy ütött sebet szenvedett el.¹⁶ Újabb pápai kapitány már 1652-ben az idősebb fraknoi vagy hercegi ágat alapító Esterházy Pál lett. Ez az 1635-től 1713-ig élt nagy egyéniség is jól ismert a történeti tudatban. Számos méltóságán túl 1681-től haláláig nádor volt és 1687-ben nyerte el a birodalmi hercegi méltóságot.¹⁷ Az eddig kevésbé nyert hangsúlyozást, hogy elismerései mögött honvédő tetteinek sora húzódott meg. Miután jelentős számú kötelékeket állított ki, a bécsi udvar 1661-ben az irreguláris erők tábornokává tette meg, 1667-ben pedig az állandó hadsereg vonatkozásában is elismerte tábornokságát, majd 1668-ban bánya-városi főkapitánnyá nevezte ki. Személyes helytállását tanúsítja, hogy már nádorként is nemcsak a hadak élére állt, hanem azokat vezényelte is, így 1683-ban Bécs felmentésekor, ahol megsebesült, 1684-ben Budánál, 1691-ben Szalánkeménél, 1697-ben Zentánál.¹⁸ Végül a negyedik fivér, az ifjabb fraknoi vagy grófi ágat alapító, 1641 és 1683 közt élt Esterházy Ferenc 1662-től volt pápai kapitány, majd röviddel halála előtt semptei kapitányként szállt hadba. Kinevezték reguláris ezredessé egy önálló huszárezred élére, de még annak átvétele előtt elhunyt a haditáborban.¹⁹

A cseszneki ágat alapító Esterházy Dánielnek egyenesen hét fia vállalta a hadiszolgálatot, és közülük négy áldozta életét az oszmánellenes harcokban. Az 1625-ben született Tamás lévai alkaptányként és az 1628-ban született Gáspár a csallóközi segélyhadak élén esett el 1652-ben a vezekényi csatában, mindkettő több golyótól találva. Az 1630-ban született György ugyan a papi pályát választotta, de esztergomi prépostként elesett 1663. augusztus 7-én Párkánynál, miközben a Dunán átkelő törökök ellen buzdította honfitársait. Fivére, az 1629-ben született Mihály ezredesként a saját költségén állított állandó hadseregbeli gyalogezred élén Buda 1686. szeptember 2-i felszabadító rohamában vett részt derekasan.²⁰ Ennek során halálosan megsebesült. Az Udvari Haditanács előterjesztésére az uralkodó kinevezte tábor-

¹⁵ KA Bst Nr. 1314.; ESTERHÁZY, 1901, 106.

¹⁶ KA Bst Nr. 1469.; ESTERHÁZY, 1901, 107.

¹⁷ IVÁNYI Emma, Esterházy Pál. *Esterházy Pál, Mars Hungaricus*. Sajtó alá rendezte és a Mars Hungaricus latin szövegét magyarra fordította, a visszaemlékezés, valamint a levelek jegyzeteit és az Esterházy Pál című kísérőtanulmányt írta IVÁNYI Emma, bevezette és szerkesztette, a Mars Hungaricus jegyzeteit Iványi Emma gyűjtésének felhasználásával írta HAUSNER Gábor. Budapest, 1989, 429. skk.

¹⁸ KA Bst Nr. 1639., 1809., 1897., 2480.; ESTERHÁZY, 1901, 108. skk.

¹⁹ KA Bst Nr. 1672., 1747., 1748.; ESTERHÁZY, 1901, 108. skk.

²⁰ ESTERHÁZY, 1901, 185., 192., 195.

nokká, kinevezését már nem volt módja átvenni, mert szeptemberben elhalálozott.²¹ A túlélő fivérek közül János, aki 1625-ben született, előbb 1655-től cseszneki, majd csepregi kapitány, 1683-tól pedig győri vicegenerális volt egészen 1690-es haláláig. Emellett 1664-től az állandó hadsereg alezredese, miután pedig 1686-ban átvette az elesett Petneházy Dániel huszárezredét, ezredese is volt.²²

Az 1638-ban született Imréről csak annyi ismeret maradt fenn, hogy ő is követte bátyjait a harcmezőn, de még az sem tisztázott, hol, mikor, milyen körülmények közt halt meg.²³ Végül az 1626-ban született Zsigmond 1651-től az érsekújvári lovasőrség parancsnoka volt. Ő is részt vett 1652-ben a véres vezekényi csatában, de túlélte és verebélyi kapitány lett. 1658-tól az állandó hadsereg ezredese, 1681-től a jászok és kunok kapitánya volt, ezek élén küzdött az oszmánellenes felszabadító háborúban 1684-ben és 1686-ban Budánál, majd tovább 1691-es haláláig.²⁴

A zólyomi ágat alapító Esterházy Pál fiai közül három említése megkerülhetetlen. Az 1617-ben született Ferenc, aki 1642-től a gyarmati végház kapitánya volt, három unokafivéréhez hasonlóan 1652-ben a vezekényi csatában áldozta életét, és az oszmánok fejét vették. Két féltestvére közül az 1634-ben született Miklós bujáki kapitány volt, és császári ezredesként 1663-ban súlyosan megsebesült a török háborúban. 1669-ben ennek következtében hunyt el. Az 1636-ban született Sándor, aki Zólyomban katonáskodott, 1681-ben vesztette életét, amikor a bujdosók megrohmozták.²⁵

A három főágat alapítók unokáit jelentő nemzedék is számos katonáskodót adott.

Az idősebb fraknoi, azaz hercegi ágbeliek közül, az 1673-ban született Gábor saját költségén 1702-ben az állandó hadseregen belül önálló huszárezredet alapított. Ennek tulajdonos-ezredesként vett részt a spanyol örökösödési háborúban, 1704. november 18-án Landaunál halálosan megsebesült és rövidesen meghalt.²⁶ Féltestvére, az 1687-ben született József (Simon) követte a tulajdonos-ezredesi beosztásban. Miután tábornoki kinevezését követően egységétől az 1714-es békekötéskor megvált, azt az udvar a hasonló nevű unokafivérének, az ifjabb fraknoi ágbeli, 1682-ben született József (Antal) ezredesnek adományozta, mert az ő 1708-ban alapított önálló huszárezredét éppen feloszlatták.²⁷ Ez a József (Antal) egyébként, miután elhagyta a papi pályát, 1705-től katonáskodott, előbb segédtsztként, majd 1707-től semptei kapitányként, mégpedig a Rákóczi-szabadságharc ellen bevetve. További katonai pályafutása során 1721-ben lett vezérőrnagy, 1733-ban altábornagy,

1739-ben lovassági tábornok és 1741-ben tábornagy. Számos civil méltósága mellett a legmagasabb katonai beosztása szerint a Duna jobb parti terület vezénylője volt 1741-től 1748-ban bekövetkezett haláláig.²⁸ Öccse, az 1683-ban született Ferenc hasonlóképpen a katonai pályát választotta, 1704-ben lett az állandó hadsereg ezredese, 1709-ben vezérőrnagy, de csak 1734-ben altábornagy, mivel a török háborúból ismeretlen ok miatt távolmaradt, azután 1741-ben lovassági tábornok és 1751-ben tábornagy. 1748 után számos civil méltósága mellett ő volt a Dunán inneni vezénylő, egészen 1754-es haláláig.²⁹

Az ifjabb fraknoi ágbeli harmadik fivér, az 1676-ban született Antal már az oszmánellenes felszabadító háborúban katonáskodni kezdett. 1698-ban kapitányként esett Temesvárnál török fogságba. A békekötés után hadifogolycserével visszatérve, a Kollonich-huszárezred alezredese lett, 1702-ben léptette elő a hadvezetés ezredessé. 1704-ben megkapta az addigi Loósy-huszárezred tulajdonos-ezredességét, de nem élt ezzel, hanem II. Rákóczi Ferenchez csatlakozott. Ezt követő tevékenysége jól ismert, azonnal elnyerte az első tábornoki rendfokozatot, majd altábornagy, végül tábornagy lett. 1722-ben Rodostóban bekövetkezett haláláig kitartott a szabadság és függetlenség eszméje mellett.³⁰

A cseszneki ágbeli unokák felidézése nehezebb. Az Esterházy Zsigmond idősebb fiaként 1652-ben született Dániel, aki 1670-től volt katona, szolgált Semptén és Győrben, majd cseszneki kapitány lett. 1704-ben csatlakozott II. Rákóczi Ferenchez, azonban már 1709-ben elhagyta a zászlót, visszavonult birtokára, ahol még az évben meghalt.³¹ Fivére az 1653-ban született Péter, előbb a nádor udvari kapitánya, majd jász-kun kapitány volt. 1714-től visszavonult a katonai pályától.³² Ezek unokafivére, az 1670 és 1746 között élt Ferenc, Esterházy János fia, 1696-tól haláláig cseszneki kapitányként vett részt a honvédelemben.³³ Egy másik unokafivér, az Esterházy Imre fiaként 1664-ben született és 1724-ben elhunyt Gáspár (József) előbb légrádi kapitányként, majd 1694-től az állandó hadseregbeli Pálffy-huszárezred, 1702-től a Lehoczky-huszárezred alezredesként, 1703-tól utóbbi ezredesként, majd 1705-től a Veteráni-dragonyosezred, végül a Styrn-vértesezred élén harcolt. 1716-ban lett tábornok, 1723-ban altábornagy.³⁴

Végül Esterházy Mihály két fiáról kell szólni. Az 1660 körül született Dániel, az idősebb cseszneki ág megalapítója, ugyancsak fiatalon a katonáskodást választotta.

²⁸ KA Bst Nr. 3085., 3989., 4918., 4919., 5959., 6061., 7277.; ESZTERHÁZY, 1901, 153.

²⁹ KA Bst Nr. 3328., 3699., 3703., 3892., 6301., 7294., 8535. Armeeschemata (ASch) 16 1/3., 53a., Hofkriegsrat-Akten 1716-V-261.; ESZTERHÁZY, 1901, 158.

³⁰ KA Bst Nr. 2242., 3085., Hofkriegsrat-Protocollen Exp. 1684. Nr. 238., Reg. 1684., Nr. 373. Vö.: THALY Kálmán, *Gróf Esterházy Antal kuruc generális tábori könyve 1706-1709*. Budapest, 1901. és SZABÓ István, *Galánthai és fraknoi gróf Esterházy Antal levelei feleségéhez, gróf Nigrelli Mária Annához 1701-1707*. Budapest, 1940.

³¹ ESZTERHÁZY, 1901, 188.

³² ESZTERHÁZY, 1901, 189.

³³ ESZTERHÁZY, 1901, 184.

³⁴ KA Bst Nr. 4489., 5054.; KA. ASch 16 1/3.; ESZTERHÁZY 1901,

²¹ MEYNERT, Hermann, *Geschichte der k. k. österreichischen Armee, ihrer Heranbildung, Organisation, so wie ihrer Schicksale, Thate und Feldzüge, von der frühesten bis auf die jetzige Zeit*. I-IV. Szerk.: HIRTENFELD, J.V., Wien, 1854., II. kötet 249.

²² KA Bst Nr. 1769.; ESZTERHÁZY, 1901, 180. skk.

²³ ESZTERHÁZY, 1901, 195.

²⁴ KA Sonderrihe Gefallene, Nr. 64. MEYNERT, 1854, II. 249.; ESZTERHÁZY, 1901, 186.

²⁵ KA Bst Nr. 1501.; ESZTERHÁZY, 1901, 258., 250.

²⁶ KA Bst Nr. 3085., 3163., 3172., 3174.; ESZTERHÁZY, 1901, 120.

²⁷ KA Bst Nr. 3085., 3169., 3703.; ESZTERHÁZY, 1901, 122.

totta. 1683-tól az állandó hadsereg alezredesként vett részt a törökellenes harcokban, 1685-ben léptették elő ezredesnek. 1704-ben ő is csatlakozott II. Rákóczi Ferenchez, előbb tábornoki, majd altábornagyi kinevezésben részesült. Kuruc pályafutása jól ismert. 1711-ben elfogadta a szatmári békét és visszavonult birtokára. Ám az új kuruc mozgolódásba is bekapcsolódott és 1714-ben gyanús körülmények közt halt meg.³⁵ Öccse, az ugyancsak 1660 körül született László, az ifjabb cseszneki ág megalapítója Németújváron katonáskodott. 1704-ben követte bátyját II. Rákóczi Ferenc táborába, de 1709-ben visszatért Habsburg-hűségére.³⁶

A zólyomi ágból az alapító unokái közül Miklós fia, az ismeretlen időpontban született Esterházy Farkas kapitányként szolgált Batthyány Ádám mellett, részt vett a felszabadító háborúban, kitűnt Buda 1686-os ostrománál. 1691-ben hunyt el.³⁷ Sándor két fia ugyancsak katona lett. Az 1673-ban született, szintén Sándor nevet kapott fiú az állandó hadsereg huszártisztjeként szolgált. 1693-ban francia hadiszolgálatot vállalt és 1697-es haláláig az első francia huszárezredben szolgált.³⁸ Öccse, az 1681-ben született és 1714-ben elhunyt István is az állandó hadsereg tisztje volt, 1703-ban ezredes lett, de ezt nem tekintve, csatlakozott II. Rákóczi Ferenchez, aki tábornokká tette. A szatmári békét elfogadta és újra császári ezredesként szolgált haláláig.³⁹

A következő, immár ötödik nemzedékre áttérve, az idősebb fraknoi ággal kezdve, az 1711 és 1762 közt élt Pál Antal herceg élete jól ismert. Ki kell azonban emelni, hogy 1734-ben önként vállalt hadiszolgálatot a lengyel örökösödési háborúban, segédtisztként Lotharingiai Károly herceg mellett. Hadi tapasztalatai alapján 1742-ben saját költségén az állandó hadseregen belül önálló huszárezredet alapított, amelynek tulajdonos-ezredese lett. Uralkodója 1741-ben vezérőrnaggyá, 1747-ben altábornaggyá, 1754-ben lovassági tábornokká, 1758-ban tábornaggyá léptette elő, egyre jelentősebb hadi sikereit így is elismerve.⁴⁰ Öccse, aki tőle, mivel gyermektelen maradt, a hercegi méltóságot is örökölte, az 1714-től 1790-ig élt Miklós (József) ugyancsak vágyott a hadibabérokra. 1741-ben lovasezredessé kinevezve lépett be az insurrektós hadseregbe, 1744-ben nyerte el ezredesi kinevezését az állandó hadseregbe, a Ghillányi-huszárezred vezénylőjeként. Az első tábornoki rendfokozatba 1747-ben nevezték ki, 1757-ben altábornagy, 1764-ben lovassági tábornok és táborszernagy, 1770-ben tábornagy lett, minden esetben évekre visszamenőleges hadiérdemekért. A hétéves háború végétől a Magyar Nemes Testőrségben szolgált.⁴¹

Az ifjabb fraknoi ág e generációjának négy grófja közül Esterházy Antal egyetlen fia, Bálint József, aki 1705-ben született, a rodostói emigrációból francia

katonai szolgálatba állt. 1721-től az ottani Bercsényi-huszárezred kapitánya volt, 1727-ben egyenesen alezredessé léptették elő, 1733-ban pedig tulajdonos-ezredessé kinevezve, önálló huszárezred alapítására is engedélyt kapott a francia udvartól. Ennek élén esett el 1743-ban, miközben már úton volt brigadérosi kinevezése.⁴² Unokafivére, Esterházy József Antal 1714 és 1762 között élt ugyancsak József nevű fia 1741-ben alezredesként kezdte meg szolgálatát a Mária Terézia trónjának biztosítására felállított Szirmay-gyalogezredben. 1742-ben lovasezredessé léptették elő, de továbbra is addigi gyalogezredében szolgált, 1744-ben pedig annak tulajdonos-ezredese lett. Vezérőrnaggyá 1747-ben, altábornaggyá 1758-ban nevezték ki.⁴³ Két további unokafivér, Esterházy Ferenc fiai is említést érdemelnek. Az 1711-től 1764-ig élt Miklós, a tatai ág alapítója, a katonai pályával a diplomáciait cserélte fel. 1744-ben lett a Ghillányi-huszárezred, majd annak felosztatását követően a Splényi-huszárezred vezénylőezredese. 1764-ben nyerte el tábornoki kinevezését, egyúttal a Magyar Nemes Testőrséghez áthelyezve.⁴⁴ Öccse, az immár harmadik egymást követő Ferenc, aki 1715 és 1785 között élt és a csekléshi ág megalapítójává vált, 1783-tól mint horvát-szlavón bán a báni ezredek főkapitánya lett.⁴⁵ Az idősebb és ifjabb cseszneki ág e nemzedékbeli fiai közül egyik sem választotta a katonáskodást.⁴⁶ A zólyomi ágból Esterházy István ugyancsak István nevű, 1690 és 1755 közt élt fia is csupán az 1716-1718-as török háborúban vállalt segédtiszti önkéntes hadiszolgálatot, majd 1741-ben újra önként jelentkezett, akkor ezredesi kinevezésben részesült.⁴⁷

A 18. század második felében tevékenykedett következő nemzedék tagjai közül elsőként az idősebb fraknoi ágból Miklós (József) herceg két fiát kell megemlíteni. Az 1738-tól 1794-ig élt Pál Antal 1757-ben hadnagyként kezdte meg hadiszolgálatát apja saját költségén állított gyalogezredében. 1763-ban, a békekötéskor már kapitány volt, de kilépett és visszatért a civil életbe. 1767-ben mégis újra a katonai pálya mellett döntött, megvásárolta a későbbi 18. gyalogezred vezénylőezredességét. 1773-ban vezérőrnaggyá, 1784-ben altábornaggyá nevezték ki, 1793-ban áthelyezték a Magyar Nemes Testőrséghez, miután hadtest-parancsnokként jelentős hadisikereket aratott. 1777-től az addigi Haller, későbbi 31., majd csere útján 1780-tól haláláig a korábbi Batthyány-, későbbi 34. magyar gyalogezred tulajdonosa volt.⁴⁸ Öccse, az 1741 és 1809 közt élt Miklós csak a franciák elleni háborúkban a nemesi felkelés őrnagyaként szállt hadba.⁴⁹

Az ifjabb fraknoi ágból a francia szolgálatba ment Esterházy Bálint József 1740-ben született, Bálint László nevű egyetlen fia is a katonai pályán indult el, mégpedig már 16 esztendősen tényleges kapitányi rangban és beosztásban a Ber-

³⁵ KA Bst Nr. 2326.; ESTERHÁZY, 1901, 209.

³⁶ KA Bst Nr. 3678.; ESTERHÁZY, 1901, 231.

³⁷ ESTERHÁZY, 1901, 248.

³⁸ ESTERHÁZY, 1901, 250.

³⁹ KA Bst Nr. 3256.; ESTERHÁZY, 1901, 251.

⁴⁰ KA Bst Nr. 7300., 7357., 8261., 8348.; 9373.; KA Asch 55a., 76b.; ESTERHÁZY 1901, 122.

⁴¹ KA Bst Nr. 7312., 7486., 8256., 8262., 8742., 9219., 9454., 9789.; 9898.;

KA Asch 53a., 72b., 78.; ESTERHÁZY 1901, 123.

⁴² ZACHAR József, *Idegen hadakban*. Budapest, 1984, 230.

⁴³ KA Bst Nr. 7320., 7486., 8257., 8262., 9454.; ESTERHÁZY, 1901, 157.

⁴⁴ ESTERHÁZY, 1901, 160.

⁴⁵ ESTERHÁZY, 1901, 168.

⁴⁶ ESTERHÁZY, 1901, 203. skk., 231. skk.

⁴⁷ KA Bst Nr. 7241.; ESTERHÁZY, 1901, 252.

⁴⁸ KA Bst Nr. számozatlan; KA Asch 23., 92b.; ESTERHÁZY, 1901, 126.

⁴⁹ ESTERHÁZY, 1901, 126.

csényi-huszárezredben. A hétéves háborúban bevetve, hamarosan megsebesült. 1761-ben egyenesen alezredessé léptette elő a hadvezetés. 1764-ben tulajdonos-ezredessé kinevezve, engedélyezték önálló huszárezrede felállítását. 1770-ben brigadérosná, 1780-ban tábornokká nevezte ki a francia uralkodó. Szolgált lovassági vezénylőként, lovassági főfelügyelőként, katonai kormányzóként, 1787-től pedig az Udvari Haditanács tagja lett. 1791-ben emigrált és Bécsen át Szentpétervárra ment. Orosz felségterületen hunyt el 1805-ben.⁵⁰ A hazaiak közül a tatái ágbeli Esterházy János, aki Miklós fia volt, és 1747-től 1796-ig élt, csupán a koalíciós háborúban, insurrectiós tisztként kezdett el katonáskodni. Az állandó hadseregbeli Siskovics- gyalogezred kapitányaként esett el.⁵¹

Az idősebb cseszneki ágbeli Esterházy Dániel kuruc altábornagy unokája, a János koronaőr fiaként 1721-ben született Mihály ugyancsak insurrectiós tisztként szállt hadba. Kapitányként 1744-ben, a második sziléziai háborúban esett el.⁵² Öccse, az 1726-ban született Imre szintén 1742-ben, de az Esterházy-huszárezredben kornétásként kezdett el katonáskodni. 1747-ben már őrnagy volt, 1749-ben alezredes lett. Ezredesi előléptetése 1755-ben következett be, majd újabb háborús sikerei alapján 1758-ban vezérőrnaggyá, 1767-ben altábornaggyá, 1773-ban lovassági tábornokká nevezték ki, 1770-től a lengyel kordon parancsnoka, Galícia birtokba vevője volt. 1762-ben az addigi Splényi-huszárezred tulajdonosa, majd annak feloszlását követően 1768-tól az addigi Újházy-, a későbbi 3. huszárezred tulajdonosa is volt. 1792-ben hunyt el.⁵³

A zólyomi ágbeli Esterházy István unokája, a Jánostól 1723-ban született Károly katonáskodott. Az állandó hadseregben kezdte pályáját, a hétéves háborúban már ezredesként egy gyalogezredet vezényelt, a békekötéskor pedig vezérőrnaggyá kinevezve vonult vissza a civil életbe.⁵⁴

Az előbbi generáció fiairól szólva, az idősebb fraknoi ágban Pál Antal herceg két fiához vezet az út. Az 1765-ben született Miklós 1787-ben az 50. gyalogezredbe beállva, hadnagyként kezdte meg hadiszolgálatát. A török háborút kapitányként fejezte be, és rangvásárlással a Magyar Nemzeti Testőrségnél szolgáló alezredes lett. Továbbra is e testületnél szolgálva, 1794-ben ezredesi, 1796-ban vezérőrnagyi, 1803-ban altábornagyi, 1817-ben tábornoknagyi előléptetésben részesült, miközben inkább a közéletben tevékenykedett. Mindenesetre 1797-ben saját költségén állított ki egy insurrectiós gyalogezredet. 1802-től 1833-ban bekövetkezett haláláig pedig a 32. reguláris magyar gyalogezred tulajdonosa volt.⁵⁵ 1767-ben született fivére, Antal, tőle eltérően végig hadiszolgálatban állt, de pályája rövid volt. Már 1783-ban alhad-

nagyként beállt a 34. gyalogezredbe, ahol 1787-ben lett kapitány. 1789. szeptember 30-án Belgrádnál rendkívüli hősiességgel küzdött, ezért a 47. gyalogezred alezredesévé léptették elő, s odaítélték neki a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, de sebesülésébe már a következő évben belehalt.⁵⁶

Az ifjabb fraknoi ágbeli Esterházy Bálint László 1797-ben született Ulászló nevű fia előbb osztrák vértestiszként, majd francia idegenlégiósként szolgált. Ezredességig vitte, majd Bécsben telepedett le, ahol 1876-ban halt meg.⁵⁷ A tatái ág e nemzedékéből nem volt katonáskodó.⁵⁸ A cseklézi ágbeli az alapító Ferenc ugyancsak Ferenc nevű fiától született unoka, az 1794-től 1866-ig élt Mihály ugyan katonáskodni kezdett, de 1825-ben huszárkapitányként kilépett.⁵⁹ Öccse, az 1799-ben született és 1856-ban elhunyt Károly a forradalmi események hatására 1848-ban nemzetőr lett.⁶⁰

Az idősebb cseszneki ágbeli Esterházy Imre fiai közül hármat is említeni kell ez időből. Az 1760-1830 között élt József ugyan csak 1797-ben és 1800-ban insurrectiós ezredesként rövid időre vállalt szolgálatot,⁶¹ és 1763-tól 1838-ig élt Imre nevű öccse is csupán az utolsó török háborúban teljesített hadiszolgálatot, 1791-ben kilépett.⁶² A harmadik fivér, az 1768-ban született Pál azonban fényes katonai pályát futott be. 1785-ben a 33. gyalogezred zászlósaként kezdett katonáskodni, ott 1787-ben alhadnagy, 1789-ben főhadnagy, a 31. gyalogezredben 1790-ben másodkapitány, 1791-ben elsőkapitány lett. 1794-ben e rangban áthelyezték az 1. ulánusezredbe, majd őrnaggyá előléptetve 1796-ban a Wurmser-szabadcsapatba. Alezredessé előléptetve, ennek 1797-ben vezénylője lett, majd ezredessé kinevezve, 1798-ban a 4. huszárezred vezényletét vette át. A számos haditett jutalmazó előléptetéseket 1799-es sebesülése és fogságba esése sem törte meg. Miután 1800-ban fogolycsere útján a franciáktól visszatért, vezérőrnagyi rangot és dandárparancsnoki beosztást kapott. 1804-től 1808-ban bekövetkezett haláláig az 1. (Császár) huszárezred másodtulajdonosa volt.⁶³ Katonáskodott még e nemzedékből a fenti Esterházy Imre öccsének, Dánielnek fiaként született és 1774-1829 között élt János is. Ő azonban csak a haza veszélyét tapasztalva insurrectiós ezredesként a pozsonyi felkelő huszárezred élén 1794-1797 közt, majd 1800-ban, 1805-ben és 1809-ben szállt hadba, s a győri csata egyik hőse lett.⁶⁴

Az utolsó tárgyalandó nemzedékből az idősebb fraknoi hercegi család a 19. század első felében már nem adott katonáskodót, csupán az e nemzedékből Pál Antal

⁵⁶ ESZTERHÁZY, 1901, 128.

⁵⁷ ESZTERHÁZY, 1901, 152.

⁵⁸ ESZTERHÁZY, 1901, 162.

⁵⁹ ESZTERHÁZY, 1901, 170.

⁶⁰ ESZTERHÁZY, 1901, 171.

⁶¹ ESZTERHÁZY, 1901, 209.

⁶² ESZTERHÁZY, 1901, 210.

⁶³ Uo.

⁶⁴ ALTEN, Georg, *Handbuch für Heer und Flotte. Enzyklopedie der Kriegswissenschaften und verwandten Gebiete*. Wien, 1909, III. kötet 433.

⁵⁰ ZACHAR, 1984, 432 skk.

⁵¹ ESZTERHÁZY, 1901, 162.

⁵² ESZTERHÁZY, 1901, 206.

⁵³ KA Bst Nr. 9028., 9299., 9784., kétszer számozatlan; KA Asch 70b., 71.; ESZTERHÁZY, 1901, 206. skk.

⁵⁴ ESZTERHÁZY, 1901, 255.

⁵⁵ ESZTERHÁZY, 1901, 128.

egyetlen fia, az 1817-1894 közt élt Miklós választotta a katonai pályát és így volt rövid ideig nemzetőr-őrnagy 1848-1849-ben.⁶⁵ Az ifjabb fraknoi ág tatai vonalából az alapító dédunokája, Esterházy Pál, aki 1805 és 1877 közt élt, az 1848-1849-es szabadságharc ezredeseiként tette nevét feledhetetlenné.⁶⁶

A cseklézi vonalbeli, fentebb említett Károlynak 1823-ban született fia, Ferenc, 1841-től katonáskodott, és az 59. gyalogezred kapitányaként érte meg az 1848-1849-es szabadságharcot, amelynek hatására megvált a katonai szolgálattól.⁶⁷ Az idősebb cseszneki ágbeli, ugyancsak bemutatott Esterházy Imre négy fia is elindult a katonai pályán. Az 1806-ban született Pál kapitányként kilépett a szolgálattól, de 1848-ban honvédőrnagyként újra belépett, majd 1849-ben elhagyva a honvédséget, végleg visszavonult.⁶⁸ A 1808-ban született Imre ugyancsak kapitányságig vitte, de még a szabadságharc előtt kilépett a hadseregből.⁶⁹ Az 1810-es születésű Sándor 1848-ban már a 2. huszárezred őrnagya volt. A szabadságharc hadseregében vállalta a továbbszolgálatot és tábornokká nevezték ki. 1849-ben azonban őrnagyként önként visszalépett a császári haderőbe, amelyben 1860-ig szolgált, akkor címzetes vezérőrnagyként vonult nyugállományba.⁷⁰ A negyedik fiú, az 1811-ben született László, véteskapitányként ugyancsak még 1848 előtt kilépett és végleg visszavonult a katonai pályától.⁷¹ Katonáskodtak még többen Esterházy János fiai közül is. Így az 1780-ban született Alajos 1797-től zászlósként szolgált és 1818-ban huszáralezredesként vált meg a szolgálattól. Ugyanígy ennek György nevű öccse, aki 1781-ben született, 1801-től katonáskodott és 1815-ben ugyancsak alezredesként szerelt le. Végül a harmadik fivér, az 1783-ban született Mihály csak 1848-ban öltött honvédöltözetet, az Országos Honvédelmi Bizottság tagja lett.⁷² Az ifjabb cseszneki ágbeliek közt ezúttal sem akadt katonáskodó, egyúttal e nemzedékkel ez az ág kihalt.⁷³ A zólyomi ágból sem akadt e nemzedékbeli katonáskodó.

Esterházy Mihály István nevű, 1822-ben született fia 1848-ban ugyancsak honvédtiszt lett, hadnagyból kapitánnyá lépett elő és Világosig harcolt a József-huszárezredben.⁷⁴ Esterházy Alajos, Mihály fivére, egyenesen három fiat adott az 1848-1849-es szabadságharcnak. Az 1824-ben született János a belügyminisztériumban vállalt szolgálatot, az 1825-ben született Mihály, aki 1845-től, hadapródként kezdve, szolgált, 1848-ban pedig már hadnagy volt, csatlakozott a honvédsereghez, Világost már mint kapitány élte meg. A harmadik fivér, Kálmán, 1830-ban született

ugyan, de 1848-ban önként jelentkezett honvédnek, kornétás, majd huszárhadnagy lett, Nagyszebennél kitüntetéssel kiérdemelve harcolt, ám súlyosan megsebesült és kényszerült kiválni a további harcokból.⁷⁵

Végül a reformkori nemzedékben a zólyomi ágbeli Esterházy Károly tábornok unokái közt voltak még katonák. A Kázmér nevű fiától 1774-ben született János Kázmér 1793-ban alhadnagyként lépett be a Nassau-vértesezredbe. 1795-ben főhadnaggyá léptették elő. Súlyos sebesülései miatt 1797-ben invalidusként kilépett, de 1805-ben kapitányként beosztást nyert az insurrectionál. Miután azonban saját költségén önálló huszárezredet állított ki, ennek élére ezredessé nevezték ki. 1809-ben is hadbavonult ezrede élén, majd visszavonult a magánéletbe. 1829-ben halt meg.⁷⁶ Az ő ugyancsak János Kázmér nevű fia, aki 1805-ben született, 1848-ban pozsonyi nemzetőr-parancsnokként fogott fegyvert.⁷⁷ A fentebb említett Esterházy Károly tábornok ugyancsak Károly nevű fiától 1782-ben született hasonlóképpen Károly nevű unokája huszárkapitány lett, de korán meghalt.⁷⁸ Ellenben ennek 1787-ben született öccse, Vince, sokkal tovább vitte. Katonai pályáját 1804-ben a 32. gyalogezredben zászlósként kezdte. 1805-ben főhadnagy lett. 1806-ban áthelyeztette magát a 3. ulánusezredbe, 1809-ben pedig a 3. huszárezredbe, amelyben másod-, majd elsőkapitánnyá léptették elő. Ismeretlen okok miatt 1810-ben lemondott rangjáról, de már 1813-ban őrnagyként belépett az 5. huszárezredbe, majd 1815-ben áthelyeztette magát a 3. ulánusezredbe. Ebben léptették elő 1820-ban alezredessé, majd áthelyezték a 2. ulánusezredbe. 1827-ben, ezredessé előléptetve a 8. huszárezred vezénylője lett. 1833-ban nyerte el a vezérőrnagyi kinevezést és a brünni dandárparancsnokságot. 1835-ben súlyos betegség után hunyt el.⁷⁹

E nyolc nemzedéken túl az 1848-1849-es szabadságharc utáni időben már nem követjük a katonáskodó Esterházyakat, hiszen a honvédelem önkéntes jellege mindinkább háttérbe szorult, az általános hadkötelezettség fokozatos bevezetésével pedig általános kényszer lett. Mivel mindinkább minden férfi sorsa az időleges katonáskodást is magában foglalta, a hivatásos pálya pedig szakirányú iskolázottsághoz kötődött, szinte minden Esterházy-családtagról szólni kellene, ez pedig szétfeszítené az adott kereteket. Ugyanakkor az utolsó százötven esztendő családtagjairól már pontos életrajzi adatok állnak az érdeklődők szolgálatára, ezek megisméltése ezúttal felesleges is lenne.

⁶⁵ ESZTERHÁZY, 1901, 219. skk.

⁶⁶ ESZTERHÁZY, 1901, 235.

⁶⁷ BONA Gábor, *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-1849*. Budapest, 1983, 357.; ESZTERHÁZY, 1901, 134.

⁶⁸ BONA, 1983, 140.; ESZTERHÁZY, 1901, 134.

⁶⁹ ESZTERHÁZY, 1901, 211.

⁷⁰ BONA, 1983, 143.; ESZTERHÁZY, 1901, 212.

⁷¹ ESZTERHÁZY, 1901, 212.

⁷² ESZTERHÁZY, 1901, 213.

⁷³ ESZTERHÁZY, 1901, 213.

⁷⁴ BONA Gábor, *Kossuth Lajos kapitányai*. Budapest, 1988, 195.; ESZTERHÁZY, 1901, 224.

⁷⁵ ESZTERHÁZY, 1901, 227. skk.

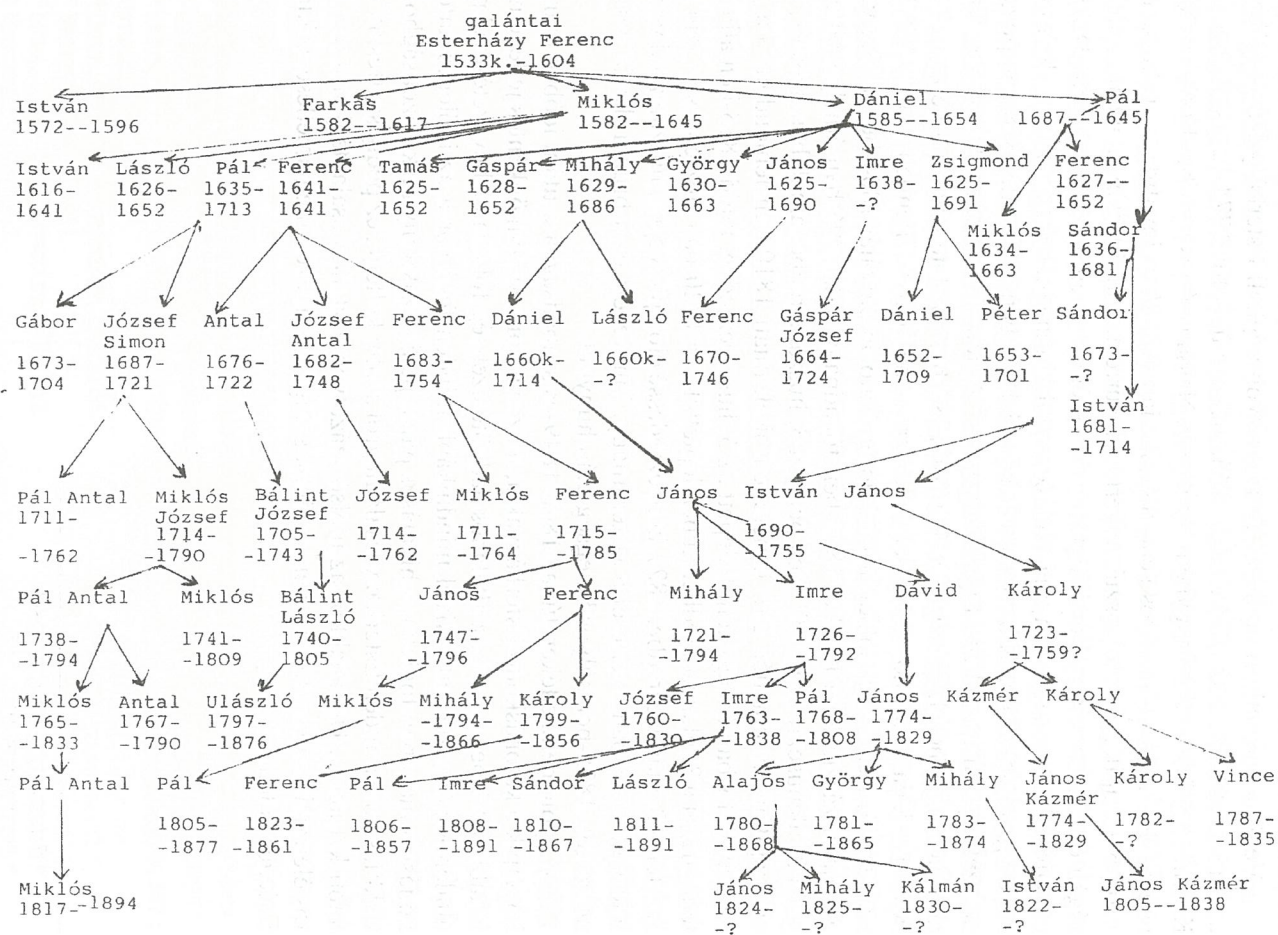
⁷⁶ ESZTERHÁZY, 1901, 255.

⁷⁷ BONA, 1983, 357.; ESZTERHÁZY, 1901, 256.

⁷⁸ BONA, 1983, 357.; ESZTERHÁZY, 1901, 260.

⁷⁹ ESZTERHÁZY, 1901, 261.

A tárgyalt Esterházyak nemzedékrendi és rokonsági táblázata

Függelék

✠ WEISZ JÁNOS

A majki kamalduli remeteség

Sajtó alá rendezte: TUSOR PÉTER

Előszó

Dolgozatunk csak honi forrásokra támaszkodik. Főként az Országos Levéltárban felfekvő, Majkra vonatkozó okiratokra és ismert magyar nyomtatott művekre. Ennek tudható be, nem szólva a kutatás rövidségéről, hogy nem tud mélyebben behatolni a kamalduli remeteség szellemébe, lelkiségébe. Mert bizonyára csak volt valami vonzó, valami többlet ebben a remeteségben, amit csak ez nyújthatott szemlélődő remete jellegénél fogva a 18. század folyamán a magyarországi egyháznak, vagy legalábbis közvetlen környezetének. Lehetetlennek látszik, hogy csak remekszép épület-együttesét hagyta volna hátra a bámuló utókorra és annak kirándulói számára.

Még jobban kellene a környék plébániáinak anyakönyveit átböngészni, hogy az atyák kiegészítő tevékenységének nyomára akadjunk. Bár ez nem volt célja, sem feladata a kamalduliaknak, mégsem kerülhették el. Talán még rejtőznek 18. századi művek, melyekből jobban meg lehetne rajzolni lelki arcukat. Bizonyára a rend központi levéltára, amennyiben a sok kultúrharc és háborús veszély közepette még megmaradt, rejtegethet Majkra vonatkozó adatokat. Talán a közeli Bécs valamelyik levéltárában akadhatnánk rá a kahlenbergi volt Szent József kamalduli remeteség irataira, amelyekben biztosan akadhat, talán nem is egy majki vonatkozású adat. Hiszen onnét kormányozták elsősorban, legalábbis eleinte, a magyar kamalduli telepeket. Maga Radossányi László atya is ennek volt lakója, mint a magyar–német kamalduli remeteségek vikárius generálisa. Talán a lánzséri, lechnici és zoborhegyi magyar kamalduli remeteségek aktái között bújlik meg olyan irat és adat, ami jobban megvilágítaná a Vértes eme egyedülálló, barok kori remeteszerzetének életét.

Amíg azonban nincsen vállalkozó erre a kutatómunkára, addig is nyújtson némi örömet ez a kis dolgozat azoknak, akik érdeklődnek a majki kamalduli remeteség múltja és története iránt. Mindenekelőtt pedig szeretettel ajánljuk az orosz-lányi római katolikus egyházköziségnek, amelyhez Majk mint filia tartozik.

Várgesztes, 1973. április 3.

Weisz János
lelkész

A kamalduliak Montis Coronae, azaz "koronahegyi" kongregációjának a majki alapítás előtt már három kolostora is volt Magyarországon. A zoborhegyit 1691-ben, a lánzsérit 1701-ben, a lechnicit 1710-ben alapították.¹

Egy új, immár negyedik remeteség létrehozását a már említett Radossányi László atya kezdeményezése indította el. Ő vetette fel Bécsben a nála misealapítványt tenni akaró Kéry Ádám grófnak, hogy pénz helyett inkább birtokba fektesse az alapítványt és így tegye lehetővé egy újabb kolostor alapítását.

Kéry hamarosan felajánlotta erre a célra a Veszprém megyei Somlóhegyen levő várát és az ahhoz tartozó kisebb birtokrészt, azaz a hegyen fekvő összes szántókat, erdőket és réteket - a szőlők és tizedek kivételével -, valamint a hegyjogot, és egyéb javadalmakat, ezer aranyforint kamatait, aminek fejében a rend hetenként egy örökös misét ígért az alapítóért és hozzátartozóiért.²

A gróf adott még a szükséges átalakító építkezésekhez négyezer rajnai forintot. Az egyezséget 1731. március 29-én kötötték meg a vaskvári káptalan előtt.³

Az 1770. évi bevallási és az 1782-1783. évi feloszlató iratokból kitűnik, hogy a somlói alapítás elősegítésére hamarosan akadtak más jótévedők is, akik természetben vagy örökmisékre adott pénzalapítvánnyal járultak hozzá.

Így 1732. szeptember 25-én Draskovich Lipót gróf a somlói "Nepomuki Szent János" remete-telepnek ajándékozta a "Farkas Erdőben" lévő kaponyási malmát, valamint ugyanezen év november 22-én a "Fejér Vízben" található két másik malmot. 1732. október 24-én Czinczendorfi grófné, született Draskovich egy cellára ezerhatszáz forintot fizetett Radossányi László atyának.⁴ 1732. szept. 28-án a zoborhegyi remeteségben beöltözött Pál testvér ezerháromszáz forintot hagyott erre a célra. 1732-ben Portugália hercege ("Serenissimus Princeps Portugalliae") négyszázötven, egy évvel korábban Sander (valószínűleg Sándor) Borbála 100 forintot adott.

Ugyancsak 1732-ben Cziráky József gróf és felesége, Barkóczi Borbála kétezre forintot tettek le örökmisékre, Neuhauser György fia pedig, mielőtt belépett volna a heiligenkreutzi osztrák ciszterek közé, ezer forintot adományozott.

¹ KARÁCSONYI János, *Magyarország egyháztörténete 970-től 1900-ig*. Veszprém, 1929. 179.

² Magyar Országos Levéltár (MOL) C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster 1782-1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

³ NITSCH Árpád János, *A Boldogságos Szűz majki premontrei prépostságának majd a Nepomuki Szent Jánosról nevezett kamalduli remeteségnek története*. Győr, 1910. 16.

⁴ MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster 1782-1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

Dietrichstein, született Salm hercegnő szintén ezer forintot tett le alapítványként a Somlón létesítendő remeteség javára és terhére. Alapítványát kelte nélkül hozzák az iratok.⁵

Az atyák neki is fogtak a munkának. Csakhogy hamarosan észre kellett vennie Radossányi atyának, hogy a somlói alapítás ügye nagyon dőcögve indul. Keservesen folyt a munka. Kiderült, hogy a Kéry család anyagi helyzete annyira bizonytalan, hogy a meginduláskor sem tudta fizetni a megígért kamatokat.

Fordulatot csak gróf Esterházy József színrelépése hozott. Miután többször tárgyaltak személyesen, 1733. június 27-én Radossányinak Bécsből írt levelében kérte, a kamalduliak fogadják el az ő ajánlatát, vagyis a gesztesi uradalomhoz tartozó Majkpusztát. Jelezte, hogy egyelőre pénzt nem tud adni, mert a tatai váruradalom megvétele meglehetősen kimerítette. Esterházy ugyanis 1727-ben vette azt meg báró Krapf Ferentől és annak fiától, Gáspártól háromszáznegyvenháromezer-ötszáz-négy akkori forintért.⁶ A levélre június 30-án hálásan válaszolt Radossányi atya a kalenbergi remeteségből. Jelzi, hogy a Majknak is Nepomuki Szent János lenne a védőszentje. *“Sőt Dücsőséghes Nepomucenus Szent János, kinek is Tisztességire kívánjuk az ujonnan fundálandó klastromot föll-ajánlanuk.”*⁷ A dolgok most már gyors egymásutánban Majk javára alakultak. A rend kívánságára Esterházy József már 1733. július 28-án kiadta Tata várában az alapítólevelet.⁸ Eszerint a gróf Majkpusztát a maga egészében, minden hozzátartozó részével együtt egyszer s mindenkorra odaadta az alapítás céljára a maga és utódai nevében. Ellenértékként elég sok szentmisét kért.⁹ Ugyanezen a napon adott ki József gróf Tatán egy másik iratot, amelyet szintén adománylevélnek lehet mondani.¹⁰ Ebben tudatja az összes érdekelttel, hogy Majkpusztát örök időkre istentisztelet céljára adta a kamalduliaknak. Ígéretet tesz, hogy a rend építkezéséhez az uradalom bányáiból kaphat márványt, követ. *“A klastromhoz szükséges s közönséges követ, valahol határunkban tetszeni fog, bízvást vágattassanak. Sőt a Környén található fundamentumokat is fölszedhessék, nem különben Oroszlány összvedült várának követ is maguk szükségére for-*

⁵ Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9. Descriptio Foundationis Eremiti S. Joannis Nepomuceni In Praedio Majk existentis.; MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.; MOL C 99 Magyar Helytartótanács Levéltára Jelzetes könyvek. V. A. sorozat Nr. 6. Vermögensstand der Aufgehobenen Kamaldulensern vom Jahre 1783. L. még Függelék Nr. 3.

⁶ *Posthuma Memoria Josephi Esterházy ... Dum assertiones ex universa philosophia ... publ. propugnaret ...* Christophorus NEDECZKY [KOLINOVICS Gábor] ... *ex praelectionibus Adami Wittmann oblata.* Tyrnaviae, 1754. 220., 26–27.; MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

⁷ MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominium Gesztes Fasc. 46. Nr. 43.

⁸ L. Források Nr. 1.

⁹ A *“Posthuma Memoria”* kevesebbet sorol fel. NEDECZKY, 1754, 220.

¹⁰ MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominium Gesztes Fasc. 46. Nr. 45.

díthassák s azon felül gesztesi várunkban az kapu mellett folyosó formán killebb található épületben levő faragott köveket annond szabadon el hordhassák.” Fát az erdőből fog kiadatni.

Az események kezdeténél jelenlévő Kéryek, úgy látszik, beletörődtek a dolgok illetén fordulatába. Megszabadultak olyan anyagi megterheléstől, amelynek megfelelni nem tudtak volna. Biztos az, hogy Kéry Antal és nővére, Viktória a vasvári káptalan előtt 1734. február 15-én tárgyalt ebben az ügyben Radossányi atyával, és ekkor teljes békességben intézték el az ügyet.¹¹ Az a körülmény, hogy a majki rendi levéltár 1782. évi katalógusában fel van tüntetve a Kéry-féle adománylevél és a somlói alapításra adakozóknak az alapítványai is, arra vall, hogy a rend érdekének megfelelően egyeztek ki. Felvetődik még a kérdés, vajon mi indíthatta a gróftól erre az alapításra? Az általános indíték mélyebb vallásossága. A katolikus megújulás jeles harcosa volt.¹² Közelebbről maga József gróf így fogalmazta meg: *“veluti ab ineunte aetate mea erga aundem plena veneratione ducebar”* azaz *“mintegy ifjúkoromtól fogva teljes tisztelettel voltam a renddel szemben”*.¹³

Az első hivatalos jóváhagyást Groll Adolf győri megyéspüspök adta. 1734. április 17-én azzal a feltétellel engedte meg Radossányinak, hogy az egyházmegyéje területén fekvő Majkon remeteség építésébe kezdjenek, hogy a rend nem fog koldulni.¹⁴ 1734. június 5-én a Montis Coronae kolostorban a kamalduliak nagy káptalanja fogadta el a majki alapítást. Az erről szóló okiratot már szeptember 7-én elküldték a kahlenbergi remeteségből az alapító grófnak.¹⁵ Közben Adolf püspök felhatalmazást adott az új vikárius generálisnak, Szelesi (Szőlősi) Imrének, hogy az alapításhoz a király hozzájárulását szorgalmazhassa.¹⁶ Radossányinak úgy látszik, letelt a mandátuma. Vagy talán azért mentették fel a vikárius generális tisztsége alól, hogy szabadabban intézhesse a majki alapítás ügyét a helyszínen. Tény, hogy 1734-ben már nem volt vikárius generális.¹⁷ Az Apostoli Szentszék hozzájárulását a remeteség felállításához 1736. április 9-én kapták meg. Az engedélyt a szerzetesekkel foglalkozó római kongregáció részéről Barberini Ferenc bíboros írta alá. A győri megyéspüspök végső jóváhagyása 1737. augusztus 12-én, a királyi megerősítés 1738. május 31-én született.¹⁸ A rendi káptalanon már a római engedély kézhezvétele

¹¹ NITSCH, 1910, 23.

¹² L. erre NEDECZKY, 1754, passim

¹³ MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominium Gesztes Fasc. 46. Nr. 44. Kelte nélkül

¹⁴ MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

¹⁵ NEDECZKY, 1754, 222.

¹⁶ MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

¹⁷ MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominium Gesztes Fasc. 46. Nr. 48.

¹⁸ NEDECZKY, 223–227. MOL E151 Magyar Kincstári Levéltárak Magyar Kamara Archivuma Acta Ordinum et Monialium Fasc. 25.

után kijelölték az első majki rendtagokat. Ezek Kornoss Dömötör és Ádám atya, valamint Dániel testvér voltak. Dömötör atya lett az első perjel, aki maga is értett az iparos kézimunkákhoz. Bizonyára két társa is. Radossányi atyát azonban ők sem pótolhatták, akinek ügyességére és tevékenységére mindvégig szükség maradt. A kijelölt rendtagok 1736. május 5-én érkeztek Tatára.¹⁹

Itt állítólag ideiglenes lakásként „*Naimon házát*” kapták,²⁰ de ezt az uradalmi prefektus, Forgács Imre lefoglalta. Átadta neki Majkpusztát, és lakhelyül a közeli Oroszlányt jelölte ki számukra. Egy ideig itt is lakhattak, miután más helyük nem volt. Payr Sándor említi, hogy Holéczy szerint a majki barátok, amíg zárdájuk el nem készült, Oroszlányon abban a házban laktak, amely a múlt század elején a község háza volt.²¹ A főleg evangélikusok lakta faluban azonban nem sokáig maradtak, és hamarosan a közeli Vértessomlóra költöztek át. Itt az erdő mélyén, festői környezetben, kicsike romos kápolna állott egy Mária képpel.

E mellé a kápolna mellé telepedett 1734 során Publer András ferences harmadrendi magánremete, aki a móri kapucinusok felügyelete alá tartozott. A remetét Esterházy gróf és tisztjei is jól ismerték, és igen becsülték. Olyannyira, hogy maga a gróf írja 1734. augusztus 25-én Radossányihoz intézett levelében, hogy „*eő vala én inditóm is maga idustriája által, hogy arra a perfectiora, kiben mostanság vagy, azon kápolna juthatott, a midő tudnia illik, a pramentumoknak is nagyobb részét szorgalmatosság után ugyanis ő szerzette.*” A gróf ugyanis 1735/36-ban, Szűz Mária iránti kegyeletében és az újonnan letelepült német lakosságra való tekintettel pompásan megújíttatta és kissé nagyobbította a kápolnát, amelybe a mostan is meglévő „*Szomorúak vigasztalója*” Mária kegykép szintén ekörül érkezett Bécsből a magyaróvári kapucinusok közvetítésével.

Magától értetődik tehát, hogy az újonnan érkezett kamalduliak az evangélikus lakosságú Oroszlányból inkább idekiváncóztak a kegyhelynek induló, megújított vértessomlói kápolna mellé.²² Írtak is hamarosan a szlapon részeken elfoglalt és tartózkodó grófnak, engedje őket átmenetileg a somlói kápolna mellé telepedni. Esterházy azt írta vissza Szlanyából, hogy szívesen engedélyezi a kérést, sőt még az ellen sem volna kifogása, ha az atyák a kegykápolna gondozását a jövőben is mindig megtartanák.²³

Hogy a kamalduliak, ha átmenetileg is, de tényleg laktak a somlói kápolna mellett, a rend majki levéltárának két irata is alátámasztja. Az első 1736. július 26-án kelt. A vonatkozó részlet: „*Esterházy János gróf írja, hogy örül, mivel Somlón az átmeneti remeteség már készen áll...*”

A másik ugyanezen év augusztus 16-áról datálódik. Ennek szövege: „*Balog Ferenc levélben kéri a majki elöljárót, hogy a somlói harmadrendi remetét tőrjék*

¹⁹ NEDECZKY, 1754, 223–224.

²⁰ VOIT Pál, A majki műemlékegyüttes. *Magyar Műemlékvédelem* 1961–1962, 204.

²¹ PAYR Sándor, *A dunántúli evangélikus egyházkerület története*. Sopron, 1924. 1. kötet 538.

²² WEISZ János, *Adatok a vértessomlói kegytemplom történetéből*. 1971. Kézirat.

²³ NEDECZKY, 1754, 224.

meg maguk mellett.”²⁴ Ugyancsak igazolni látszik a szerzetesek somlói tartózkodását az 1742. november 27-i somlói vizitáció, amely elmondja, hogy az ottani kápolna mellett két remetelakot találtak.²⁵

Építkezések Majkon

Nedeczky szerint 1737-ben Havas Boldogasszony napján kezdték meg a tervek szerint a tényleges építkezést. Atyja távollétében az ifjú Esterházy József gróf tette le az első cella alapkövét atyja nevében és költségén. Ezt a cellát az alapító védőszentjéről, Szent Józsefről nevezték el. Ez a Gesztes felé néző, tehát keleti cellasorban az első. Közvetlenül csatlakozik a *foresteriához*.²⁶ Nedeczky az alapító Esterházy József gróf halála után (1748. május 10.), május 30-án is járt Majkon és akkor már a családi címer készen volt vörös márványból, de még nem volt a falra szerelve. A celláról Ruffi András, a gesztesi uradalom tisztartója is megemlékezik a grófnak 1738. január 15-én küldött jelentésében: „*Majkon és Semlőden. Az első helyen egy cella helre föl építetett. Födellet meg sindölesztetett restalvan egyedül az vakolassa és vülgyen lévő declivitasanak földdel meghöntése és igyenesztése. Másikban pedig ugymint Semlődi kapolnának az Plocza Gönyürül hordatott apro kövecskével ki flajstromosztatott.*”²⁷ 1737 folyamán még három, 1738-ban újabb két cella készült el, valamint ez év április 17-én felszentelték a remeteség kápolnáját, az alapító első feleségére emlékezve, Szent Franciska tiszteletére.²⁸ Ezután az építkezésekben némi szünet állott be. Mintha az első nekilendülés lelohadt volna. Befejeznivaló, díszítenivaló volt persze még. Gondot kellett fordítani a gazdaság fejlesztésére is. A halasztavak és malmok üzembe helyezésére. A malmokat vissza kellett váltani. Az egyikért például az oroszlányiaknak fizettek nyolcvankilenc forint váltásárgpénzt, a másikat Gellért Pétertől váltotta vissza Dömötör perjel még 1736-ban 64 forintért.²⁹ Az építkezési szünetnek persze az volt a mélyebb oka, hogy kimerült az anyagi fedezet, nem volt elégséges adakozó. A gazdaság maga még távolról sem volt olyan helyzetben - később sem - hogy komolyabb építkezésre futotta volna belőle. Azért csak továbbfodrozódott a remeteség jóakaróinak tábor. Lassankint újabbak jelentkeztek. 1741. január 27-én gróf Esterházy János és felesége, Berényi Borbála ötszáz

²⁴ „*Comes Joannes Esterházy scribit, gratum sibi fore, quod eremitorium interinale in Zsemle iam extractum sit, curandum tamen, ne dum Majkiense perficietur, prospectui eundem Impdimentum ponat.*”; „*Franciscus Balog scribit Superiori Majkensi, ut tertiarium, in Zsemle existentem Eremitam, secum manere patiantur.*” (MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscripio Praedii Majk. Inventarium Rerum Sacrarum sub Nr. 4. sub littera Kd. Nr. 22., 23.)

²⁵ Győri Püspöki Levéltár Visita 1742.

²⁶ NEDECZKY, 1754, 226.

²⁷ MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominium Gesztes Fasc. 46. Nr. 56.

²⁸ A cellák leírására, építetőire l. NEDECZKY, 1754, 226–27.; NITSCH, 1910, 32–42.

²⁹ VOIT, 1961–1962, 205.

forintos örökös misealapítványt tesznek saját lelkük üdvéért, és egy cella építésére hatszáz forintot adnak.³⁰ Ugyanabban az évben, június 6-án báró Zichy Ádám végrendeletileg a majki remeteségre hagyta tizenhét évre szólóan, zálogbirtokként a Veszprém megyében fekvő Maros és Juth falut és Kajár birtokát a kajári szőlővel együtt, azzal a kötelezettséggel, hogy halála után háromszáz misét mondjanak szándékára.³¹

Majk 1642. évi állapotát két vizitáció is felmérte. Az egyik rendi jellegű volt, amikor is a Montis Coronae kongregáció generálisa, Kelemen atya kereste fel az épülő remeteséget. Látogatása visszhangját 1742. október 13-án, Esterházy grófhhoz írt levele adja: "...quod mihi apprime chara et pulcherrima Fundatio Eremitae Majk". De hozzáteszi levelében: ahhoz, hogy "Eremitus", azaz remeteség legyen, okvetlenül szükséges a "cinctura", vagyis a körülkerítés, mert anélkül sohasem lesz az.³² A másik egyházlátogatást Stéhenics János győri püspöki helynök végezte 1742. november 27-én.

A rövid egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint hat cella állott: "Mely remeteségben hat épített és újonnan emelt cellát találtam." A cellák alapítóiként ezeket hozza: 1. Esterházy József alapító. 2. Dénesfalvi Cziráky József gróf. 3. Schmidek Ferenc. 4. Berényi Zsigmond pécsi püspök. 5. Baranyai János tábornok. 6. Gyulay Ferenc. A jegyzőkönyv szerint egy cella 800 forintban van. Templom még nincsen. Minden cellában négy helyiség található. Lakószoba, házikápolna, műhely és faskamra. Az alapítás 12 remetére szól. Problémát jelent itt a harmadik cella, amelyet Smidek Ferenc építtetett volna. Már nehéz lenne megtalálni annak a nyitját, miért került ő a jegyzőkönyvbe és nem gróf Esterházy Imre hercegprímás.

Annyi mégis van a dologban, hogy a remeteség levéltárának katalógusa szerint³³ Schmidek báró és felesége, született Széchényi grófnő 1736. december 21-én kétezer forintot adtak egy cellára és misékre. De 1741. március 6-én felmentették az atyákat a cellaépítés alól és csak a misék elmondását kérték, illetve tartották fenn. Schmidek nevét Schimegh formában is találjuk.

Az 1770. évi bevallás szerint Schmideg Fülöp Ernő gróf adja a kétezer forintot. Az Esterházy levéltárban egy 1717. június 4-ről keltezett iratban egy Schimegh Frigyes névvel találkozunk, aki Acsa örökös grófja. ("Comitis Friderici a Schimegh Perpetui in Acsa") Lehet, hogy egy és ugyanazon családról van szó.³⁴

³⁰ MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.; RUPP Jakab, *Magyarország helyrajzi története*. Pest, 1870. 1. kötet 498.

³¹ MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

³² MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominium Gesztes Fasc. 46. Nr. 69.

³³ L. Források Nr. 3.

³⁴ MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominium Gesztes Fasc. 48. Nr. 42.

A munkálatok 1745-ben indultak újra. 1746-ra elkészült a malom és az orosz-lányi evangélikusok, igaz, nem önkéntes közreműködésével, a hetedik cella,³⁵ valamint a most is meglévő díszkapu.³⁶ Ezt az 1860-as átalakítások alkalmával az Esterházyak a telep déli falába építtették be. 1945-ben egy alatta áthaladó harckocsi letörte róla az 1746-os évszámot jelző követ. Darabjai megvannak.³⁷ Ebben az évben kezdték meg az úgynevezett "foresteria" építését. Ez a külső kolostor. Közvetlenül a remetetelep mellé építtették észak felől. Ebben tervezték a segítőtestvérek lakását, a vendégszobákat, a közös ebédlőt, műhelyeket, konyhát, kamrát, könyvtárt, betegszobát és hasonlókat. Állítólag a *foresteriával* egyidőben tették le a világi hívek (munkások, gazdasági alkalmazottak, iparosok stb.) számára a remeteteleptől nyugatra, a most is álló Celli Mária kápolna alapkövét.³⁸ Hogy mennyire haladtak vele, nem tudni. Van azonban a vértesszomai plébánia 1747. évi vizitációjában egy megjegyzés a gesztesi hívekre vonatkozóan. Ez alapján feltételezhetjük egy kápolna meglétét Majkon, ahová a gesztesiek is jártak. Tudniillik a vértesszomai plébános arra intette az egyházilag hozzá tartozó gesztesi telepeseket (1747-ben összesen tizenkilenc család), hogy a kozmai plébániatemplomba járjanak, ne pedig Majkra, a kamalduli atyákhoz, ahová könnyebb járásuk volt.³⁹

A remeteség fenntartásához és fejlesztéséhez járult hozzá az alapító újabb adománya. Az 1747. május 12-én két teljes telket és egy rétet ajándékozott a rendnek. A tatai halastó déli partján fekvő telekre a kamalduliak rezidenciát építettek pajtával, magtárral és kerttel.⁴⁰ Ezt 1761-ben a rend nyolcezer forint ellenében eladta az alapító családnak.⁴¹ Még előbb túladtak a Zichy Ádám bárótól kapott Maros, Juth és Kajár zálogbirtokon. 1753. október 18-án ezerötyszáz forintért átengedték Nagy Andrásnak és feleségének, Hartvich Rozáliának.⁴² Noha az alapító Esterházy József 1748. május 10-én Pozsonyban elhunyt, öccse, Ferenc gróf és fia, ifjabb Esterházy József pártfogásával az építkezés az 1750-es években is nagy lendülettel haladt előre.

1752-re készen állott a *foresteria* épülete, a meglévő hetet tízre kiegészítő három újabb cella,⁴³ amelyek közül kettő József gróf végrendelete szerint épült.⁴⁴

³⁵ Részletesebben I. VOIT, 1962–1963, 205.; NEDECZKY, 1754, 242.; NITSCH 1910, 28.; BERÉNYI György, *Kamaszváros. Történelmi pillanatfelvétel Oroszlányról*. Budapest, 1965. 22. A dedikációra: Források Nr. 4., 6.; NITSCH, 1910. 32–42.

³⁶ Felirataira I. NEDECZKY, 1754, 267–268.; BERÉNYI, 1965, 19. Fordítása: USKERT Kálmán, *Kirándulásunk Majkra. A Tatai Kegyes Tanítórendi gróf Esterházy Miklós Reálgymnázium Értésítője*. 1993/34, 83.

³⁷ Özv. Esterházy Mór grófné és Richter Andrásné majki lakók szóbeli közlése. 1971. október 6.

³⁸ Más vélemény szerint már 1736-ban. NITSCH, 1910, 41.

³⁹ Győri Püspöki Levéltár Visita 1747.

⁴⁰ Bővebben I. NEDECZKY, 1754, 245.

⁴¹ Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9. Descriptio Foundationis Eremitae S. Joannis Nepomuceni In Praedio Majk existentis. L. Függelék Nr. 3.

⁴² Uo.

⁴³ A részletekre I. NEDECZKY, 1754, 267.; VOIT, 1961–1962, 213.

⁴⁴ MOL E 151 Magyar Kincstári Levéltárak Magyar Kamara Archivuma Acta Ordinum et Monialium Fasc. 25.

1753-ban végre sor került a belső remeteség központjának, a templomnak az építésére. Április 29-én Largus atya, a tóvárosi kapucinusok akkori főnöke áldotta meg az alapkövet.⁴⁵ 1755-ig évenként egy-egy, 1756-ban és 1757-ben három és egy, vagy kettő-kettő remetelak épült. Bizonytalan a báró Hunyady János által, Szent István tiszteletére emeltetett, tizenhatodik cella datálása. A végső tervben szereplő húszból tehát tizenhét készült el.⁴⁶ Mi itt külön csak a tizenötödik remetelakra térünk ki. Ezt a Szörényi-féle ház mellé, a nyugati soron gróf Erdődy Józsefné, született Berényi grófnő építtette 1756-ban, Szent Teréz tiszteletére.⁴⁷ Ez a bizonyos Berényi grófnő valószínűleg Berényi György királyi ítélőtáblás bíró egyik leánya. Berényi és családjá, felesége, Újfalussy Klára, gyermekei, Tamás, András, Zsigmond, György József, Judit, Borbála és Erzsébet 1720. április 5-én kapta meg a grófi címet. Nagy Iván még egy Éva nevű lányáról is tud. Külön kutatást kívánna annak megállapítása, hogy ezek közül melyik lehetett vajon Erdődy József felesége.⁴⁸ Rá vonatkozólag még egy adalékkal tudunk szolgálni. Eszerint 1757 januárjában *“tavarnoki (?) Erdődy né öméltósága hatvan forintot adott az ebben a remeteségben épített cellájának kápolnájára”*.⁴⁹

Már 1756-ban a remeteséget fal, *“cinctura”* övezte.⁵⁰ Ugyancsak Voit szerint 1757-ben fejezték be Pilgram tervei szerint a már említett külső kápolnát, amelyet egy feljegyzés szerint krasznahorkai Andrassy János báró építtetett volna.⁵¹ Tény, hogy a báró 500 forintot adott erre a célra.⁵² Az épületről említést tesz az 1771. évi kecskédi egyházlátogatás, valamint a kecskédi plébánia 1781-es vizitációs jegyzőkönyve. Ezek szerint a kápolnát a Celli Mária tiszteletére szentelték. Mégpedig a klauzúrán kívül azért, hogy a kevésszámú majki lakó és átutazók lelki vigasztalására legyen. Ebben csak a nép számára tartottak istentiszteletet vasárnapon és ünnepen. A kápolnát cseréppel fedték. Elkészítése után a remeteség gondoskodott a karbantartásáról. Az istentisztelethez szükséges felszerelést is a kamalduliak biztosították. Az 1781-es vizitáció azt mondja, van benne egy oltár. A szentmiséhez egy teljes fel-

szerelés. Különben a szükséges dolgokat a kamalduliak templomából hozzák ide. Tornya nincsen. Van azonban a kápolna előtt faharangláb kis haranggal. Templom- atya is van, akit a remeték bíznak meg.⁵³ Belsejét freskók díszítették, mint a templomét. Ezekből csak a bejárat fölött lévő nagy Madonna kép volt meg 1910-ben. A bejáratához huszonegy márványlépcső vezetett.⁵⁴ Jelenlegi díszje az oltár felett álló Immaculata faszobor. A világháborús események idején a szobor leesett, de csak kis horzsolásokat szenvedett. Ennek emlékére minden esztendőben május utolsó vasárnapján, valamint Mária Szepőlőtelen Szívének napját követő vasárnapon búcsúnapot hirdetnek a kápolnához. 1757-ben készült el a *foresteria* keleti szárnyán lévő ebédlő. 1761-ben Esterházy Ferenc kérésére és kétezeröt száz forintnyi adományából külön lakosztályt csatoltak hozzá az alapító család részére.⁵⁵ A *foresteria* befejezésére csupán 1770 után került sor. Ekkor már külsőleg kész volt, de még nem került sor a gyógyszerár, betegszoba, könyvtár, vendégszobák, a műhelyek kialakítására és a belső berendezés elkészítésére.⁵⁶ Nemi restancia, miként néhány cella esetében is, maradt volna még 1782 utánra is,⁵⁷ de ezt már II. József feloszlató rendelete akadályozta meg, nem az anyagi nehézségek.

Folyamatosan épült a templom is, végső formáját 1770-ben nyerte meg.⁵⁸ Ekkor már magas tornya is van, rajta óra és benne három elég nagy harang.⁵⁹ Mivel Voit értekezésében a templom és az egész remeteség építkezését, mestereit kiválóan hozza, csak néhány, általa nem említett adat közlésére szorítkozunk. Az ebédlő aranyozási munkáit teljesen August Imre pozsonyi aranyozó végezte 1756/57-ben. A remeteség számadásainak 1757. évi rovatai között találjuk meg a számára kifizetett összeg mennyiségét.⁶⁰ Szobrászmunkát végzett a szintén pozsonyi Gode Lajos is, aki Donner György Ráfael tanítványa volt.⁶¹ Szintén ebben az évben Bécsből a sekrestye részére kétszázhárom darab különféle vastagságú tölgydeszkat hozattak.⁶² Bár nem

⁵³ Győri Püspöki Levéltár Visita 1781.

⁵⁴ NITSCH, 1910, 41.

⁵⁵ VOIT, 1961–1962, 216.; Leírására l. Radossányi 1761 első felében, Esterházy Ferenchez írt levelét. NITSCH, 1910, 47.

⁵⁶ Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9. Descriptio Foundationis Eremiti S. Joannis Nepomuceni In Praedio Majk existentis.

⁵⁷ MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

⁵⁸ NITSCH, 1910, 51.

⁵⁹ Győri Püspöki Levéltár Visita Kecskéd 1781. Proventuum Kecskéd.

⁶⁰ *“Inauratori Poseniensis Emerico August pro totali inauratione et perfectione Refectorii iuxta Contractum in Augusto 1756 soluti (ut videre est ibidem) fl. 39 xr 27 1/2, hoc mense [Február] vero reliqui 35 fl. 32 1/2 xr”* (MOL E 151 Magyar Kincstári Levéltárak Magyar Kamara Archivuma Acta Ordinum et Monialium Fasc. 25.)

⁶¹ *“Domino Ludovico Gode sculptori Poseniensis a Conto laborum 100 fl.”* MOL E 151 Magyar Kincstári Levéltárak Magyar Kamara Archivuma Acta Ordinum et Monialium Fasc. 25.

⁶² MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominum Gesztes Fasc. 55. Nr. 2. Rationes Ecclesiae Maikensis pro Anno 1757. Nr. 25.

jelent teljes összeget, a templomépítés anyagi hátterének nagyságrendjéről némi képet ad Krizosztom atya, majki gondnoknak 1763. január elsején papírra vetett elszámolása az 1753-tól beérkezett hozzájárulásokról. Eszerint néhai Esterházy József gróftól tízezer forint maradt erre a célra, gróf Esterházy Ferenc ezerháromszáztizen-nyolc forint harminc és fél krajcárt, Esterházy Miklós kétezer forintot adott, Mária Terézia királynő magára vállalta, azaz elengedte a majki kolostor Otteniana grófnéval szemben fennálló kétezer forintos adósságát. A remeteség pénztára (amely magába foglalja Hunyady báró kétezer forintját is) kétezerhúszháromc és huszonegy és fél krajcár. Ez összesen tizenhatalcezer-negyvennyolc forint ötvenkét krajcárt tesz ki.⁶³

A kecskédi plébánia 1781. évi vizitációs jegyzőkönyve szerint Majkon két kriptá is volt. Az egyik a nagytemplom alatt *“in ecclesia majore”*, a másik ama kápolna *“Sacellum”* alatt, amelyet káptalanteremnek is neveztek. Voit szerint 1761-ben kezdtek volna el a kriptáépítést és 1764-ben még dolgoztak rajta.⁶⁴ Lényegében tehát mindkettő a templom alatt volt. A vizitáció arról tanúskodik, hogy a templom kriptájába csak rendtagokat temettek, ilyeneket is ritkán, mert a rendtagok létszáma nem volt nagy.

Szerzetesi élet Majkon

A majki kamalduliak istentiszteleti rendjéről a már számos alkalommal idézett kecskédi vizitáció informál bennünket 1781-ből. (Majk azért kerülhetett be a jegyzőkönyvbe, mert a pusztán lakó néhány hívő a kecskédi plébániához tartozott.) Vasárnap és ünnepen a tizenkét majki szerzetes a Prima, vagyis a papi zsolozsma imaórája után, amelyet mindig napfölkeltkor tartottak, sorban három misét mond a templom főoltáránál. Majd kilenc órakor elimádkozzák a Terciát, a zsolozsmának a Prima után következő részét, ezt a konventmise követi, amelyen minden szerzetesnek jelen kell lennie. Ezután jön a Sexta, aminek végén csendes misét mondanak Szűz Mária elég szép, de még be nem fejezett kápolnájában, amelyet a remetelepen kívül építettek a nők lelki vigasztalására, mivel ők a remeteség templomába nem mehetnek. Kivéve évente kétszer, február 7-én és május 16-án. Ezeken a napokon énekes misét is mondanak, de máskor soha, még prédikációt és katekézist sem. Hétköznapiakon és télen ugyanúgy folyik az istentisztelet, azzal a kivétellel, hogy a Prima utáni három misét nem egymásután mondják, hanem egyidőben, külön-külön, a mellékoltároknál. Hétköznapon a külső kápolnában nincs mise. A Nonát mindig tizenegy órakor recitálják, kivéve az egyház böjtjein, amikor fél tizenkettőre halasztyák. Nagyböjtben pedig, amikor a vesperást az ebéd előtt mondják, a

Nonát is előbb végzik el, vagy tizenegy órakor, vagy utána, aszerint, hogy a mise hosszabb vagy rövidebb, de úgy intézik, hogy a Vesperásnak délben vége legyen. Különben a Vesperást télen mind délután két órakor mondják, nyáron pedig három órakor. A Kompletoriumot napnyugta szerint imádkozzák. A Matutinumot egész éven át éjfél után egy órakor.⁶⁵

Felmerül előttünk a kérdés, hogy mivel töltötték az egyes atyák az idejüket a közös lelkigyakorlatokon, imádságokon kívül. Választ erre adni nem tudunk. Csak következtethetünk rá. Regulájukat ugyanis nem ismerjük közelebbről. Mivel közösen élő remeteszerzettről van szó, általában azt mondhatjuk, hogy magános életük főként elmélkedésben, vagyis a vallás igazságairól, saját lelki helyzetükről, annak az evangélium tanítása szerinti fejlődéséről és fejlesztéséről való gondolkodásban, szorosan vett magánimádkozásban, lelki olvasmány végzésében, szentírás olvasásában telt.

Az egyensúly és egészség megóvás érdekében pedig fizikai munkát végeztek a cellájukhoz tartozó kicsi kertben, vagy műhelyükben. Esetleg tudományos kérdéseket fejtegettek, írtak stb. Néhány forrás mégis némi bepillantást enged mindennapi problémáikba. A szerzetesek azzal, hogy szerzetesek lettek, vagy lesznek, még nem váltak egyúttal szentté és tökéletessé, hanem állandóan törekedniük kell a keresztény tökéletesség elérésére, amint az egyébként minden keresztény léleknek is kötelessége, ezért gyarlóságok a szerzetesek között is előfordulhatnak. Ilyen nem kívánatos hiba volt és lett idővel a majki kamalduliak között a nemzetiségi súrlódás. Mi lehetett ennek oka, vagy miért keletkezhetett ez? Egyszerű oka az volt, hogy a magyar és az osztrák kamalduli remeteségek egybetartoztak.

Mint láttuk, egy kongregáció, a Montis Coronae, annak is osztrák–magyar részlegének joghatósága alatt álltak. Ezért az előjáróság szükség szerint osztrák rendtagokat is helyezett a magyar telepekre. Nemzetiségileg tehát nagyon kevertek voltak a remeteségek. Voltak magyar, magyarhoni és osztrák tagjaik. Eleinte különösen vegyesek voltak a remeteség lakói ilyen tekintetben. Idővel aztán ebből súrlódások támadtak. Mégpedig nem a magyarhoni nemzetiségek és magyarok között, hanem az osztrákok és magyarhoniak között. A főurak és patrónusok sem látták szívesen a magyar helyeken az osztrák vagy máshonnan jött rendtagokat. Esterházy József gróf, az alapító, kezdettől fogva azon a nézeten volt, hogy lehetőleg magyar és magyarhoni rendtagokat helyezzenek Majkra. Hogy ilyen tekintetben bizonyos súrlódások voltak és az alapító család részéről is történt bizonyos intervenció, konkrét adattal is alátámaszthatjuk. 1761. április 18-án a Montis Coronae kongregáció legfőbb előjárósága úgy intézkedett, hogy Majkra csak magyarhoni rendtagokat helyezzenek. Erről Esterházy Ferenc grófot is értesítették.⁶⁶

⁶³ MOL P 185 Esterházy család tatai levéltára Dominum Gesztes Fasc. 55. Nr. 2. Rationes Ecclesiae Maikensis pro Anno 1757. Nr. 25.

⁶⁴ Vorr, 1961–1962, 223.

⁶⁵ Győri Püspöki Levéltár Visita Kecskek 1781. Proventuum Kecskek.

⁶⁶ MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

A regula ellen vétő szerzeteseket súlyosabb esetben börtönbüntetésre is ítélték. Akit idezártak, kenyéren és vízen kellett böjtölnie.⁶⁷ 1774. október 30-án Ehrenberg József környei esperes-plébánost bízta meg a majki büntetőcella felülvizsgálatával. Ő azt jelentette, hogy az elég világos, még kályhát is tesznek be. Mégis⁶⁸ meg kellett szüntetni a régi börtönhelyiséget és más üres cellát kijelölni erre a célra. De hogy merre volt ez a cella, arról ez idáig tudomásunk nincsen.⁶⁹ Érdekes megjegyzéssel találkozunk a remeteség kurtakeszi szőlőjének eladása kapcsán. 1770. február 12-én a remeteség előjárósága Damján Péter perjel alatt (Majk ettől az évtől „prioratus”) elhatározta, hogy eladja a szőlőt, amelyet valószínűleg adományba kaphattak korábban. Nem annyira az érte járó és remélt pénzösszeg miatt tették, bár az is kellett, hanem azért, hogy a remeteség fegyelmét óvják, és elejét vegyék a fölös utazásnak.

A remeteség feloszlata és utóélete

1733-ban indult meg a kezdeményezés, alapítás, tervezés a majki kamalduli remeteség érdekében. 1770-ben volt annyira, hogy perjelséggé léptethették elő. Még folytak a befejező munkálatok a templom berendezése körül, a kápolnában és a foresterián, amikor eme ígéretes lelki központ felett 1782. február 21-én II. József király kimondta a halálos ítéletet feloszlató rendeletével. Ekkor kilenc atya és három laikus testvér lakott benne. 1782. április 15-én jelent meg Majkon a feloszlási rendeletet végrehajtó bizottság Bezerédi Ignác fiskális, királyi biztos vezetésével. 1782. május 1-jén volt a java leltározás a templomban, kápolnában és a kolostorhelyiségekben. A templomnak és egyéb helyiségeknek felértékelt és leltározott berendezéseit és javait 1782. szeptember 23-án kezdték árverezni mintegy 14 napon keresztül.

Arról, hogy mi hová került a majki templomból, biztosat akkor tudnánk mondani, ha megmaradtak volna az árverési iratok 1782-ből. Mégis tudjuk, hogy a főoltárkép, valószínűleg az oltárnak részei, valamint a szószék és a templom kapitelsei az oroszlanói evangélikus templomban vannak. A gyülekezet vette meg az árverezéskor.⁷⁰ A templom sekrestyéjének remek berendezése, szekrényei a tатаi nagytemplom sekrestyéjébe kerültek és most is ott vannak. Ezt a templomot ugyanis 1784-ben fejezték be. Tehát frissen kapta a sekrestye berendezését. Ugyancsak ide került a majki sekrestyéből a „*többszajta márványból faragott és csiszolt osz-*

⁶⁷ NITSCH, 1910, 58.

⁶⁸ „*Occasio evagandi monachis tollatur*” Fr. Gábor tanúsága szerint a szőlő amúgy sem hozott nagy hasznot. A győri püspökség 1770. június 16-án adta meg hozzájárulását az eladáshoz. Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9.

⁶⁹ Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9.

⁷⁰ NITSCH, 1910, 62.; Milán János oroszlanói evangélikus lelkész szóbeli közlése 1972. május 6.; Helyi szemle.

lopokon nyugvó, baldachinnal koronázott lavabo” is, amely Mes György tатаi márványfaragó remek alkotása.⁷¹ Nitsch szerint egy igen szép feszület is itt van Majkról.⁷² A „*remek faragású szentély székek*”, vagyis a stallumok az ókomáromi görögkeleti (rác) templomba kerültek és ma is ott vannak.⁷³ Voit szerint egy szoborokkal díszített oltár Billegpusztára került.⁷⁴ A hagyomány szerint a kamalduliából való a vértestolnai templom oltára, talán a kép is és néhány angyal.⁷⁵ Egy harang Ácsra került.⁷⁶ A kecskédi Szent Anna plébániatemplomban „*két értékes ereklyetartó*”, a felsőgallai templomban pedig nyolc aranyozott gyertyatartó, egy kehely és két oltárkő van Majkról.⁷⁷ Ugyanitt talán még a Szent Kereszt oltárképe Majkról való. Az 1875. évi felsőgallai vizitáció, ugyan népi hagyományra hivatkozással, azt is mondja, hogy az egész oltár, sőt a főoltár is Majkról való. De ez nem látszik valószínűnek. Nitsch szerint néhány kisebb tárgy Szákra került.⁷⁸

A feloszlató rendelet tizenhárom kamaldulit talált Majkon: a perjel Budaházy Adalbert, a gondnok Szaniszló Jeromos, a könyvtáros Miklós Apollinár, a sekrestyés Frank Tádé, valamint Rozmann Balázs, Melicher Anzelm senior, Zagorik Miklós, Höbling (Helbling) Tamás, Zovinecz (Zsovinecz) Onufrusz, Szuhany (Szuhány) Mór atyákat és Langer Gáspár pincemester, Lehrner (Leghner, Lenner?) Egyed, szakács, Tarra Sebestyén, kertész testvéreket.⁷⁹ Közülük Szaniszló Jeromos és Miklós Apollinár még a remeteség elhagyása előtt elhunytak. Frank Tádé Itáliába távozott, valószínűleg egy ottani remeteségbe. Zagorai Miklós, aki szláv származású, és a feloszlás idején 36 éves volt, a tатаi piaristákhoz költözött és ott készült a lelképásztorkodó papok számára akkor előírt királyi vizsgára (*examen regium*). A németül és szlávul is tudó Höbling Tamást 1797-ben Boldogasszonyban (Frauenkirchen) talál-

⁷¹ VOIT, 1961–1962, 224.

⁷² NITSCH, 1910, 62.

⁷³ BOROVSKY Samu, *Komárom vármegye története*. Budapest, 1907. 491.; *Komárom vármegye Évkönyve az 1941. évre*. 321.

⁷⁴ VOIT, 1961–1962, 224.

⁷⁵ RIEGLER János, *Vértestolna a múlt és jelen tükrében*. 1938. 12. Kézirat.

⁷⁶ Páky József ácsi plébános személyes közlése. 1970. július 31.

⁷⁷ OSVÁTH Andor, *Komárom és Esztergom vármegyék múltja és jelene*. Budapest, 1938. 558.

Az egyik oltárkőnek, amelyik a Szent Vendel oltáron van ez a felirata: HonorI sanCti Joannis a NepoMVCk portatIle hoC sUae eXCelentIae BanaLI Josephi EszterhazIanae In bonIs eXIstens eXaCtor StephanUs sárVári posUlt eX Voto qUoD et Claustro MalkensI In sILVI exIstentI InsIgnat bonae qUoqUe Vitae patrIbUs CaMaLDULensIbUs AssIgnat 1734. Ezt tehát még Esterházy József gróf javainak pénztárosa, Sárvári István ajándékozta fogadalomból a kamalduliaknak. Csak bökkenő az évszám, 1734. Akkor kinek adta? Talán László atyának abban a reményben, hogy a remeteség biztosan meglesz, és ajándéka a templomba kerül. A másiknak, amely jelenleg a Szent Flórián oltáron van, ez a felirata: Anno MDCCXL die 14 Junii ill. ac. Rev. D. Adolphus Episc. Jaurin. P. Basilico E. C. M. C. pro usu ad Maros Eremi Majkensis Bonum anno MDCCXLII. die 18 nov. gratiose obtulit. Ezt tehát Adolf győri püspök szentelte 1740. június 14-én és 1742. november 18-án odaajándékozta a kamalduli Bazilikusz (Vazul?) atyának, hogy a majki remeteség Maros nevű birtokán használhassa.

⁷⁸ NITSCH, 1910, 62.

⁷⁹ MOL C 99 Magyar Helytartótanács Levéltára Jelzetes könyvek. V. A. sorozat Nr. 6. Vermögensstand der Aufgehobenen Kamaldulenser vom Jahre 1783.

juk, ahová az államtól megszabott járandóságot Csornáról utalták ki számára.⁸⁰ A Majk felszámolásakor ötvenkét éves és beteges Zovinec Onufruszt, aki szintén szláv származású volt, ugyancsak a tatai piaristák fogadták be. Meghalt jámborul az Urban 1814-ben.⁸¹ A többiek sorsáról nincs tudomásunk.

A felosztató bizottság az atyák távozása után a templom és remeteség kulcsait az akkori kocsmabérlő, Dumleszhauser Mihály gondjaira bízta.⁸² Nevével 1798. október 13-án is találkozunk Majkon.⁸³ A birtok a királyi kamara kezelésébe került, majd több más tulajdonosé lett. A templomot, miután árván állott, az egyházi hatóság 1785. október 20-án exszekráltatta. Mivel II. József király ráparancsolt az Esterházy családra, mint az oroszlanói evangélikus gyülekezet kegyuraságára, hogy annak dűledező kápolnája helyébe újat építsen, ezért a gróf, minden bizonnyal Esterházy Ferenc⁸⁴ (1746–1811) a majki exszekrált templomot a torony kivételével elbontatta, és jórészt annak anyagából építtette fel 1787-ben az oroszlanói evangélikus templomot.

Az évek során egy Österreicher Dávid nevű zsidó bérlőnek is jutott egy rész a majki birtokból. Ő a foresteria épületeit kibérelte posztógyár céljaira Liechtenstein hercegtől, aki 1824-ben vásárolta meg a pusztát. A remetecellákba az üzemben dolgozó munkások és családtagjaik költöztek.⁸⁵

Esterházy Miklós gróf 1828-ban visszaváltotta a család régi majki birtokát. A foresteriát 1860 körül alakították át kastéllá. Majk utolsó kegyura és birtokosa Esterházy Mór János volt. Majkon született 1881. április 27-én és meghalt Ausztriában 1960. január 26-án. Mariazellben temették el. Özvegye, gróf Károlyi Margit jelenleg is Majkon lakik hűgával, az államosítás évétől, 1952-től a maga választotta Szent Ferenc cellában, amelyet annak idején gróf Esterházy Ferenc kancellár emeltetett.⁸⁶

A remeteség felosztása után Majk a legnagyobb veszélyben a II. világháború idején forgott. A decembertől márciusig tartó, több hónapos környékbeli csatározások után a front 1945. március 18-án fordult át végleg Majkon, anélkül, hogy jelen-

⁸⁰ Győri Püspöki Levéltár. Ordines Religiosi Fasc. 9. Relatio Trimestralis super statum pensionatorum Individuorum et exreligiosorum in Dioecesi Jaurinensi viventium

⁸¹ Uő.

⁸² MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk. 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.

⁸³ Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9.

⁸⁴ WEISZ János, *Adatok Felsőgalla, ma Tatabánya III. plébániájának és templomának történetéből*. 1969. 76. Kézirat.

⁸⁵ Bővebben NITSCH, 1910, 64.; SZABAD György, *A tatai és gesztesi Esterházy uradalom áttérése a robotrendszerrel a tőkés gazdálkodásra*. Budapest, 1957. 119., 188., 426.; A pusztá állapotára, lakói-
ra 1833 táján l. OSVÁTH, 1938, 585.

⁸⁶ Részletesebben ESTERHÁZY János, *Az Esterházy család...* Budapest, 1901, passim; Valamint személyes közlésből. Majk többi jelenlegi lakójára l. Források Nr. 15.

több károkat okozott volna.⁸⁷ Ezután tábori kórházat rendeztek be a kastélyban. Még ugyanebben az évben fakitermelésre beosztott háborús bűnösöket helyeztek el benne, majd egy orosz léghárító alakulat laktanyája lett. 1946-tól a "Magyar Író-nők Köre" bérelte alkotóház céljaira, 1950-ben kubikosok ideiglenes lakhelyéül szolgált. 1952-ben államosították és itt működött egy ideig az egyik oroszlanói általános iskola kihelyezett osztálya is. 1958-tól üresen állott. Csak nyaranként táboroztak benne úttörők. Menetközben két helyiségét mezőgazdasági szakiskola számára rendezték be. Az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség 1962-ben kezdte meg az ebédlő restaurálását. A kastélyrész 1972-ben újra üresen állott.⁸⁸

Források

1.

Tata, 1738. július 28.

Esterházy József horvát bán Majkot a kamalduliaknak adományozza

(Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9. — 1770. április 23-án készült hitelesített másolat. Kiadva Nitsch, 1910, 20–23.)

Comes Josephus Esterházy de Galantha, perpetuus in Frakno, Arcium et Dominiorum Sempte, Papa, Tatta, Gesztes, Devecser et Ugod Haereditarius Dominus, Regnorum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque Banus, Sacratissimi Principis ac Domini Domini Caroli VI. Dei gratia electi Romanorum Imperatoris, Semper Augusti, ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiaeque et Regis, Archi Ducis Austriae, Ducis Burgundiae, Actualis Intimus Consiliarius, Camerarius, Generalis Vigiliarum, Praefectus, Colonellus Comitatus Comaromiensis Supremus Comes et Confiniorum Collapianorum Unnanorumque Supremus Capitaneus: Ad perpetuam rei memoriam tenore praesentium significamus quibus expedit universis. Pro ac deliberato recolentes animo, quam pium laudabile Deoque ter optimo maximo acceptissimum sit, ac salutare, dum de bonis temporalibus suprema largitate Nobis dispensatis, quidpiam in Thesaurum immarcescibilem ad spem aeternae retributionis transfertur: Quod vix unquam magis meritorie ac salubrius efficitur, [!] quam cum Clastra ac Asceteria, in quibus Releigosae Personae abdicatis saeculi deliciis pie sanctorum Patrum imitantes exempla in assiduis Orationibus jejuniisque ac aliis christianae [!] pietatis operibus divinam Misericordiam pro Nobis possint

⁸⁷ Az eseményeket behatóan ismerteti KOVÁCS Emil, *A Szabadság útján*. Tatabánya, 1969, 9., 11., 38., 48–51.

⁸⁸ GOMBKÖTŐ Gábor–HAVASHÁZI László, *Város született. Riportkönyv Oroszlányról*. Budapest, 1964. 19.; BERÉNYI, 1965, 35.

ferventius exorare, fundantur ac erigantur. Hinc ad Sacrum Ordinem Eremitarum Camaldulensium de Monte Coronae nuncupatorum, arctiori utpote vivendi genere divino servitio mancipatum singularem gerendo amorem et affectum assumptis in nos universorum quorumque Haeredum ac Successorum oneribus nostrorum, totale et integrum praedium Nostrum vulgo Majk nuncupatum, inque Comitatu Comaromiensi situatum ac ad Dominium Nostrum Gesztes spectans, alias in Dioecesi Jaurinensi existens et habitum, cum universis Agris, Sylvis, Pratis, Pascuis ac Piscinis, aliisque nuncupati Praedii quocumque nomine vocatis appertinentiis simul ac ternis in contiguitate antelatarum piscinarum extructis molendinis una cum pervetusto, quod aliunde Religiosi cujuspian Ordinis antiquitus fuisse nosceretur manifeste, de quadratis in et extra lapidibus condam magnifice exstructo, injuria nihilominus temporum proh dolor! pene desolato templo, primo et ante omnia ad debitam erga divinam clementiam pro multimodis nobis desuper concessis beneficiis contestandam gratitudinem, proque incremento solius gloriae ac spirituali animae nostrae solatio, R. P. Ladislao Radossany Actuali quippe Hungarico-Germanicae Nationis Vicario Generali, ac per ipsum suo S. Ordini Eremitarum Camaldulensium in Salutem et refrigerium Animarum Nostrarum, Parentum item et Cognatorum, Antenatorumque Nostrorum, tam vivorum quam defunctorum sponte ac libere eaque Juris perpetuitate, qua videlicet Nos et antecessores nostri ab antiquo possederunt vel possidere potuerunt, pro erigenda nova Camaldulensi Eremo, honori Gloriosi Xti¹ Martyris Divi Joannis Nepomuceni dicanda, institutique sui conformi Domicilio exstruendo, titulo foundationis conferimus, donamus ac inperpetuamus: Ita quidem ut quidquid Juris, Domini ac Libertatis in praememorato praedio Majk, suisque appertinentiis praeattactis ad nos spectare dignoscitur, aut in futurum quoque modo spectare dignosceretur, id totum praesentium per vigorem in praefatum R. P. Ladislaum Radossany Vicarium Generalem totumque suum Sacrum Ordinem iam plene perpetuoque sub suis veris et antiquis limitibus nullam iuris dominiique proprietatem nobis successoribusque nostris reservando, translatum esse declaramus. Et ut de praesentis voluntariae donationis Nostrae indubia effecutione eo certior reddatur Sacer Ordo Camaldulensis, non solum ad implementum hujusce fassionis nostrae suis punctis et clausulis modo praevio circumscriptae, Nos, successoresque Nostros virtute praesentium obstrictos declaramus. Quin et pro majori stabilimento et perpetua firmitate rei, recepta alioquin Patrii Juris Nostri Hungarici solemnitate, in loco quopiam autentico vivae vocis nostrae oraculo praemissa universa ratificamus. Pro qua munificentia, Beneficio, affectu et Christiano zelo Nostro idem quoque R. P. Ladislaus Radossany, alias Ordinis praenuncupati per Germaniam et Hungariam Vicarius Generalis a Supremo Tribunali Italico hac in parte sufficienter autorizatus, se successoresque suos fide religiosa obstrictum obstrictosque declaravit, praeter diurna videlicet aequae ac Nocturna precum suarum suffragia, ad infra-scripta sacrosancta Missae Sacrificia perpetuis temporibus indubie celebranda: et

¹ Christi

quidem pro Avo Nostro Comite condam Nicolao Eszterházy, Regni Hungariae Palatino sacra duodecim, pro Avia nostra Ctissa² Katarina Nyáry Sacra itidem 12, pro Genitore nostro Comite Francisco Eszterházy duodecim. Pro Genitrice nostra Comitissa Catharina Tököly duodecim. Pro fratre nostro germano Comite Antonio condam Eszterházy duodecim. Pro sorore pariter Germana nostra Comitissa Rosalia Eszterházy, Comitis condam Francisci de Batthyán Consorte duodecim. Pro vivis de familia nostra Eszterházyana universim duodecim. Non secus et pro defunctis dictae familiae nostrae duodecim. Singulis mensibus absolvenda. Pro defunctis item familiae S. R. I.³ Comitum ab Egkh et Hungerspach annue sacra octo. Ad intentionem porro nostram et Consortis Nostrae Charissimae Mariae Franciscae S. R. I. Comitissae ab Egkh et Hungerspach hebdomadatim Sacrum unum. Fatis vero cedentibus Nobis praefata Sacra annue quinquaginta dua constituentia pro refrigerio animarum Nostrarum celebraturi. Anniversaria quoque quotannis divisuri, cum totidem Missae Sacrificiis, quot quot pro tempore in toties fata Eremo Majkensi reperientur Presbyteri, adjunctis officiis Defunctorum Psalteriis Davidicis aliisque praescriptis precibus, eo quo supra consceintiae obligatione se successoresque suos absoluturum absoluturosque obstrinxit. Insuper ad praemissa universa Jus Reigum sive Consensum, Sacrae item Congregationis Romanae approbationem, non secus Episcopi Dioecesani, ac Rssmi⁴ Ordinis sui Generalis Confirmationem semet toties mentionatus R. P. Ladislaus Radossany exoperaturum obtulit, successoresque suos eatenus obligavit. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes Litteras Nostras fundationales Donationales propriae Manus Nostrae subscriptione et usualis autentici Sigilli Nostri appressionem roboratas extradandas esse duximus.

Datum in Arce Nostra Tata Die Vigesima octava Mensis Julii Anno Domini Millesimo Septingentesimo Trigesimo Tertio.

Comes Josephus Eszterházy m. p.

L. S.

Franciscus Balogh m. p.

2.

1738–1743, 1748–1751

Adatok a majki hívek nemzetiségi összetételére

(Bánhidai Plébánia Irattára. Anyakönyvek Nr. 1. Kereszteltek és házasultak — Környei Plébánia Irattára. Kereszteltek Anyakönyve. (Házasultak Könyve Nr. 1.)⁵

² Comitissa

³ Sacri Romani Imperii

⁴ Reverendissimi

⁵ Itt azokról a hívekről van szó, akik a remeteség malmaiban, halastavai körül, szántóföldjein, erdejében, állatai stb. körül mint alkalmazottak dolgoztak. Az 1771. évi kecskédi vizita szerint a pusztai világi lakói akkoriban magyarok és németek voltak. Valamennyien katolikusok. A fenti adatok alapján ehhez hozzátehetjük, hogy a korábbi években legalább egy részük szláv, szlovák eredetű.

[*Bánhidán kereszteltek Majkról:*]

1. Tichlár János 1738. március 5.
2. Kocz Gábor 1739. március 26.
3. Radovsky Jakab 1742. Keresztszülő Szikora Tamás
4. Kohus Mihály 1742. Keresztszülő Homolya János
5. Kellhoczi István 1743. május 10.
6. Tanos János 1743. szeptember 4. Anya Drazovszki Kata, keresztszülő Suppenepelcz János.
7. Banovski István 1743. november 12.
8. Cohus Mihály 1745. február 21. Keresztszülők Rácz András és Molnár Márton.
9. Rajner Péter 1745. július 25. Keresztszülő Senk Mátyás⁶

[*Bánhidán házasságot kötők Majkról:*]

10. Sömlén esküdött Rener Péter Majkról a Majkról való Anna Regina özvegygel. 1744. július 23.
11. 1745. november 14-én házasságot kötött Petrás János a majki Palkova Katalinnal. Tanúk voltak Szikra Tamás, Bilik Ferenc.
12. 1746. február 20-án házasságot kötött Ratkovski János, akkor Majkon a tisztelendő atyáknál szolgálatban álló ifjú, aki a Nyitra megyei Galgócon született, a Komárom megyei Bokodon született Fekete Katalinnal, akinek szülei az atyáknál voltak szolgálatban. Tanúk: Molnár István, Fekete János⁷

[*Környén kereszteltek Majkról:*]

13. Kumbert Ádám 1748.
14. Fekete János 1748.
15. Dudás Márton 1748.
16. Terpalik János 1749.
17. Polechszin János 1749.
18. Molnár Márton 1749.
19. Pap István 1749.
20. Varga Ferenc 1749.
21. Tretivein János 1749.
22. Ötves János 1749.

[*Környén házasult Majkról:*]

23. Fischer Ádám majki kertész 1751. január 18.

⁶ A keresztszülők is valószínűleg mind Majkra valók. Senk biztosan. Így szerepel: "*Matthias Senk ex Majka*"

⁷ Mint helyi érdekű adatot említjük meg ugyaninnét, hogy 1743. augusztus 2-én meghalt az András nevű majki molnár, szentségekkel ellátva, 51 éves korában. Temette P. Máté bánhidai plébános misével és magyar szentbeszéddel.

3.

Majk, 1770. április 20.

A remeteség alapítványai az uralkodónak tett bevallás alapján
(Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9. Descriptio Foundationis Eremitae S. Joannis Nepomuceni In Praedio Majk existentis)⁸

3^{io} mikor id. Esterházy József gróf, az alapító észrevette, hogy Majkpuszta nem elegendő a remeteség fenntartására, adott még Tatán 2 sessiót és rétet és telket egy hospitium számára. Ezt visszaadták az alapító családnak

1761-ben, és kaptak érte	8000 forintot
4. 1741-ben Zichy Ádám (septemviralis assessor) báró végrendeletileg zálogbirtokként Maros és Juth falut hagyta nekik 17 évre. Ezt még előbb továbbadták	1500 forintért
5. Cziráky József gróf és felesége, Barkóczy Borbála már előbb örök misékre adott 1732-ben	2000 forintot
6. Portugália fennkölt fejedelme 1732-ben	450 forintot
7. VI. Károly császár és király 1734-ben	1200 forintot
8. Dietrichstein hercegnő	1000 forintot
9. Fr. Paulinus rendi testvérünk fogadalma előtt 1733-ban hagyott	1300 forintot
10. Báró Monsstorff György 1734-ben	300 forintot
11. Kaucz Fülöp úr örökmisékre 1734-ben	400 forintot
12. Nemeslelkű Sándor (Sanderiana) Borbála úrnő örökmisékre 1731-ben	100 forintot
13. Nemeslelkű Neuhauser György úr fia, mielőtt belépett a ciszterekhez Heiligenkreuzban, Ausztriában, örökmisékre hagyott 1732-ben	1000 forintot
14. Schmidegg Fülöp Ernő gróf örökmisékre 1736-ban	2000 forintot
15. Zichy Miklós gróf örökmisékre 1757	2000 forintot
16. Bizonyos Rumt [?] József örökmisékre	300 forintot
17. Felismann József örökmisékre	100 forintot
18. Gyulai grófné született Falussi örökmisékre	2000 forintot
19. Esterházy János gróf és felesége, Berényi Borbála	500 forintot
20. Bokor László nyitrai kanonok 1744. örökmisékre	100 forintot

⁸ Amikor Mária Terézia mint apostoli király tanácsadói befolyására az egyház ügyeibe kezdett belenyúlni, a szerzetesek létszámára és koldulási ügyeikre vonatkozólag is kért jelentést. A szerzetes előjárók útján a püspökségek kérték be a bevallásokat. (*Katolikus Lexikon*, III. 281.) Így került sor arra, hogy 1770. április 20-i keltezéssel Damján Péter majki perjel megküldte a jelentést a győri püspökségnek. Ez a "*Descriptio Foundationis Eremitae S. Joannis Nepomuceni In Praedio Majk existentis*" átfogó képet ad a remeteség akkori helyzetéről. A jelentésből az alapítványokra és a cellákra vonatkozólag közlünk adatokat.

21. Lengyel Gáspár úr 1746. örökmisékre	600 forintot
22. Nagy János 1745. örökmisékre	100 forintot
23. Nagyon tisztelendő Simony nenyési plébános ⁹ 1749. örökmisékre	1000 forintot
24. Esterházy József gróf alapító, végrendeletben örökmisékre 1749	1200 forintot
25. Baranyai János tábornok örökmisékre 1749	2000 forintot
26. Özv. Baranyai Imréné, született Lengyel Borbála örökmisékre	1000 forintot
27. Tisztelendő Haszelpék nyitrai kanonok örökmisékre 1752	200 forintot
28. Jankovics István örökösei örökmisékre 1751	1000 forintot
29. Zay báróné, született Berényi Judit grófnő örökmisékre 1757	1000 forintot
30. Berényi Tamás gróf örökmisékre 1757	1000 forintot
31. Hartvigh Rozália örök misékre + férjéért "et filio Nagy"	1000 forintot
32. Spisics Máttyás zászlós örökmisékre	100 forintot

Összesen¹⁰

41450 forint

4.

Majk, 1770. április 20.

A remeteség cellái az uralkodónak tett bevallás alapján

(Győri Püspöki Levéltár Ordines Religiosi Fasc. 9. Descriptio Foundationis Eremiti S. Joannis
Nepomuceni In Praedio Majk existentis)

A cellák száma 20-ra volt tervezve, de csak 17 készült el.

A keleti oldalon:

1. Alapítója Cziráky gróf, Szent Borbála tiszteletére.

⁹ Az 1782. évi összeírás szerint Simony László hanyi plébános. (MOL C 103 Magyar Helytartó-tanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.)

¹⁰ Mária Terézia 1759. április 19-én elengedte nekik azt az adósságot, amelyet 1750-ben vettek fel özv. Onettiana született Maholay grófnétól, és amely a grófné halála után a kincstárra szállt. A gróf-né végrendeletben ezt az összeget a majki templomra akarta hagyni, de végrendelezése előtt váratlanul meghalt. 2000 forintról van szó. (NITSCH, 1910, 51.)

2. Esterházy József cellája Szent József tiszteletére.
 3. Esterházy Imre érsek cellája Szent Romuald tiszteletére.
 4. Egh grófnő, Esterházy József felesége cellája Szent Franciska tiszteletére.
 5. Saurer grófnő, Esterházy József második feleségének cellája Szent Antal tiszteletére.
 6. Esterházy Ferenc kancellár cellája Szent Ferenc tiszteletére.
 7. Esterházy Imre nyitrai püspök cellája Szent Benedek tiszteletére.
 8. Lengyel Lajos cellája Szűz Mária tiszteletére.
 9. Lengyel Lajos cellája Szent Imre tiszteletére.
 10. Lengyel Lajos cellája Szent Lajos tiszteletére.
- A nyugati oldalon:
11. Gyulay grófné, született Újfalussy cellája Mindenszentek tiszteletére.
 12. Baranyay János tábornok cellája Szent Pál tiszteletére.
 13. Berényi grófok cellája Szent Teréz tiszteletére.
 14. Szörényi László püspök cellája Szent László tiszteletére.
 15. Erdődy grófné, született Berényi cellája Szent Erzsébet tiszteletére.
 16. Báro Hunyady cellája Szent István tiszteletére.
 17. Hartvigh József úr cellája Nepomuki Szent János tiszteletére.
- A jelentés szerint ekkor 15 rendtag lakott Majkon.

5.

A remeteség főnökei és egyéb ismert tagjai
(Nitsch, 1910. 53. kiegészítésekkel.)

A remeteség ismert főnökei, illetve perjelei

Radossányi László ¹¹	1733–1736
Kornos Demeter	1736–1738
Félix atya ¹²	1738–?
Radossányi László	1763–1767
Damjáni Péter	1768–1771 1770-től perjel
Bernát atya	1772–1774
Melicher Anzelm	1774–1777

¹¹ László atya 1733-ban még vikárius generális volt, de már megbízták a majki alapítás ügyének vitelével. Lehet, hogy közben–közben itt is lakott. Pontosan hol? Erről tudomásunk nincsen. 1733-tól mint intéző, felügyelő, ügyvivő szerepel, akinek szíven feküdt ez az alapítás.

¹² "P. Felici Superiori Majkensi 1738. nov. 15." MOL. P 185. Esterházy család. Dominium Gesztes. Fasc. 46. Nr. 59. Valószínűleg 1742-ig. 1742-ben Demeter és László atyát Lánzsérre helyezték. Hogy közben ki lehetett a majki főnök, nem tudjuk. Tény, hogy 1761-ben a rendi tanács nem engedte meg, hogy Radossányit újra megválasszák.

Zovinecz Onuphrius	1778–1781
Budaházy Adalbert	1781–1782

Egyéb remetéik

Ádám atya	1736
Frigyes atya	1742
Márton atya	1742, 1757
Vazul atya	1742 ¹³
Jácint atya	1757
Krizosztom atya	175, gondnok 1763-ban
Bonifác atya	1757
Tibor atya, káptalani jegyző	1770
Dániel testvér	1736
Gábor testvér	1742, 1770 ácsmester

6.

Majk, 1782.

A remeteség épületeire és birtokára vonatkozó adatok a feloszlatáskor végzett összeírás alapján.

(MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster
1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk.
1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.)

Foresteria

“Ebben az épületben, és jelesen a felső traktusában, van három kisebb helyiség már elég befejezett állapotban, de hat még befejezetlen, azonkívül egy nagyobb helyiség ebédlőnek szolgál. Az első traktusban pedig, ideértve az épület oldalszárnyait is, van két ebédlő. Egy nagyobb és elegáns festményekkel díszített, melyben az atyák évente csak ritkán étkeztek. A másikat, melyben gyakrabban jöttek össze, ők foresteriának nevezték. Kisebb helyiség, részben vendégek, részben a testvérek számára van szám szerint tizenhat, melyekből három még befejezetlen. Van két konyha. Egy a főzéshez, egy a halak elkészítéséhez. Két nagyobb társalgó, és két kisebb. Azonkívül asztalosműhely, sütőműhely, éléskamra, egy nagyobb helyiség mosáshoz és egy kamra, amelyet régi asztalosműhelynek hívnak. Az említett épületek előtt pedig középen márvánnyal körített kút látható.¹⁴ Azonkívül pince, amelybe kb.

¹³ Egy Majkról származó, most Felsőgallán lévő oltárkő felírása alapján.

¹⁴ A kútra l. VOIT, 207.; NITSCH, 1910, 48.

ezeröttszáz urna fér el, végül egy istálló, ahol kényelmesen elhelyezhető nyolc ló. Az istállóval és három kocsinak való kocsiszínnel átellenben épült az udvaron egy kézműves műhely egy másik egyszerű és hosszúra nyújtott épülettel. Jó anyagból készült és zsindellyel volt fedve. Ez választja el a kertet az udvartól, és egyik részén különféle raktárnak szolgál, másik oldalán pedig virág valamint citrom és egyéb olasz fa és gyümölcs elhelyezésére.”

Cellák

Cella van tizenhét. Mindegyikben van egy szoba, egy kis kamra és kápolna és mellette kis kertecske.

Sorban ezek:

1. Szent József cellája. Szent József oltárával. Esterházy József gróftól.
2. Szent Romuald cellája. Oltára még nem kész. Helyette Mária kép függ a falon. Esterházy Imre primás alapítása.
3. Szent Franciska cellája. Nedves. Nem lakható. Oltárát is más cellába vitték.
4. Szent Benedek cellája. Még befejezetlen. Építtetője Esterházy János gróf.
5. Szent Ferenc cellája. Assisi Szent Ferenc oltárával. Alapítója Esterházy gróf kancellár.
6. Szent Imre cellája. Kápolnája még nem egészen kész. Oltár nincsen benne. Esterházy Imre gróf, nyitrai püspök építtette.
7. Szent Lajos cellája. Szent Lajos király oltárával.
8. Szent Imre cellája. Szent Imre gipsz oltárával.
9. Szűz Mária cellája. Kápolnája még nincsen egészen készen. Oltára nincsen. A három cella valamikor Lengyel Lajos költségén épült.
10. Nepomuki Szent János cellája. Hartvigh József alapítása. Van benne Nepomuki Szent János oltár.
11. Szent Magdolna cellája. Kápolnája még nem egészen kész. Báro Hunyady alapítása.
12. Szent Teréz cellája. Ide hozták át a Szent Franciska cella kis oltárát. Berényi grófné alapítása.
13. Szent László cellája. Szent László oltárával. Már meglehetősen romos. Szörényi László szerémi püspök alapítása.
14. Szent Zsigmond cellája. Kápolnája még nem egészen kész. Berényi Zsigmond pécsi püspök alapítása.
15. Szent Pál cellája. Szent Pál oltárával. Baranyai János és Imre alapítása. Egy idő óta a gondnok atya kamrájának használta.
16. Mindenszentek cellája. Mindenszentek oltárával. Gyulai Ferenc gróf alapítása.
17. Szent Borbála cellája. Oltára még nem egészen kész. Cziráky gróf alapítása.

A cellákban különben minden oltár mozgatható, kivéve Szent Imre, Szent Pál és Mindenszentek cellájának oltára.¹⁵

Templom

A remeteség közepén kiemelkedik az elegáns és tágas templom. Könnyen fér el benne nyolcszáz ember. Főoltára még nem egészen kész. Van hat mellékoltár. Ezekből kettő kész. Mégpedig Szűz Mária és Keresztelő Szent János oltára. Van két oldaloratoriuma. Ezek alatt van az egyik oldalon a sekrestye, falhoz rögzített szekrényekkel és Szent Miklós oltárával, a másik oldalon pedig Nepomuki Szent János kápolnája a szent oltárával.¹⁶ Leltározáskor volt a toronyban egy nagy óra, egy nagy, egy közepes, egy kis és egy kicsike ércharang.

Kertek

Az említett épületek mellett van két kert. Egy konyhakert és egy gyümölcsös. Együttesen kb. tizenhárom mérőnyi tiszta jövedelmük kitesz ötven forintot. A konyhakertben méhház is van kb. harminc kas számára. Jelenleg azonban egy sincs benne. A gyümölcsösben van a jó anyagból készített és márvánnyal kirakott halastó (vivarium piscium)¹⁷

[Az épületek anyagi értékelése]

Feleskettetett tatai mesteremberek becslése szerint:

a foresteria épületei, a kertben lévő épületek és a falak értéke:

25 230 forint 58 fillér

a cellák és bennük lévő oltárok értéke:

10 043 forint 36 fillér

a templom, harangok, toronyóra minden tartozékkal együtt:

18 778 forint 36 fillér

¹⁵ Az 1770. évi bevallásban néhány cellának más a védőszentje, mint ebben az összeírásban. Sőt, az 1770. évi bevallás szerinti ötödik cella alapítójaként id. Esterházy József gróf van feltüntetve, aki - mint említettük - végrendeletileg második feleségének, vagyis Saurer grófnő emlékére akarta felépíttetni ezt a cellát Szent Antal tiszteletére. Hogy mikor és miért történtek ezek a változások, erre nézve eddig adatot nem találtunk.

¹⁶ Ez a foresteria felőli oldalon volt.

¹⁷ Itt, a foresteria jobb szárnya előtti kertben épült egy 4,5 x 4,5 m területű, köralakú kápolna. Oltár is volt benne és freskókkal, stukkókkal volt díszítve. (Bővebben NITSCH, 1910, 41.) Jelenleg is megvan, de bádogtető van rajta és inkább csak kerti szerszámokat tartanak benne. (Özv. gróf Esterházy Mórincé szóbeli közlése. 1972. január 5.)

a remeteségen kívül álló kápolna (amelyet vasárnapon és ünnepen használtak, mert a templomba ritkán mehettek idegenek):

483 forint 48 fillér

[A remeteség birtoka]

Szántóföldjük három külön tagban terült el.

1. volt a "Szaroz Ér melléke"

Ez kitett huszonnyolc holdat és kb. ötvenhat mázsás hozamú.

2. a "Zsemlei Határra düllő"

Kb. tíz hold és húsz mázsás hozamú.

3. az "Oroszlányi Határra düllő"

Hatvannégy hold és kb. százhuszonnyolc mázsás hozamú.

Ezt a szántóföldet az akkor szokásban lévő háromnyomásos módszer szerint műveltették és évente vethettek hatvannyolc mázsa rozst és hatvannyolc mázsa zabot. Földjeik általában nagyon homokos, sőt nedves területen voltak. Ezért régebben búzát sohasem vetettek, árpát is nagyon ritkán.

Évről-évre általában termelhettek tehát százhetvenhét mázsa rozst és százhetvenkét mázsa zabot. Számítva a rozs mázsáját negyvenkét krajcárban, annak értéke százhuszonhárom forint ötvennégy krajcár. A zab mázsáját tizenkilenc krajcárban, kitett ötvenhárom forint tizenhat krajcárt.

Az uradalmi káposztás kb. egy mázsa hozamú volt. Termelhettek benne negy-száz fej káposztát. Van több káposztás is, de ezek a malmosok és alkalmazottak között vannak elosztva. A káposztás hozamát két forintban vették fel.

Uradalmi rét volt két részletben és kb. huszonöt kaszára való. Azonkívül az erdőn is kaszáltak, így évente kb. közepes számítás szerint negyvenhat négyfogatos kocsira való szénát kaptak. Kocsinként két forintban számítva kitesz kilencvenkét forintot. Sarju használatra nem voltak alkalmasak. Ezenkívül volt három rétecske a malmok mellett. Ezek összesen három kétfogatú kocsira való szénát adtak. De ezek a malmosok magánhasználatában voltak.

Major

A halastavon túl, a remeteséggel átellenben, szilárd anyagból épült és náddal fedett majorépület volt, három helyiséggel. Ez béresek és pásztorok számára szolgált. Volt benne két kicsi kamra és ugyanannyi konyha is apró pincével. Volt itt tehén- és ökoristálló. Ez is szilárd anyagból épült és náddal volt fedve. Az istállóban könnyen elfért húsz darab ökör, és ugyanannyi tehén. Mellette téli karám volt apróbb állatok számára. Ebbe harminc darab volt elzárható. Volt hozzá kocsisín kocsik és egyéb gazdasági felszerelés számára. Ezeknek az épületeknek összértéke ezernégyszáz-harmincöt forint.

Az összeírás napján volt a majorban:

1. Három hintós ló a remeteség használatára. De mind hibás.	40 forint
2. Két ökör. Egy három éves és egy öregebb.	40 forint
3. Tizennégy tehén	132 forint
4. Három kétéves üsző	20 forint
Négy egyéves üsző	20 forint
Két kétéves tinó	14 forint
Két egyéves tinó	12 forint
Tizennégy igás ökör	420 forint
Egy hibás ökör	12 forint
Összes értékük:	726 forint
A vaj, sajt évi értékét felbecsülték:	54 forint 45 krajcár

Malmok

Volt három kétkerekű malom. Belőlük egy zsúppal, kettő cseréppel volt fedve. Mindegyiknek külön molnára volt.

1. Az első Vachtler Ferenc bérelte. Háza náddal volt fedve. Volt benne két szoba, egy pici kamra és egy konyha. Összértéke ezerkétszázharminckilenc forint tizenöt krajcár. Volt hozzá egy istálló négy tehén számára. Ezt az előző molnár építette égetett téglából. Szalmával volt fedve. Ezt Vachtler megváltotta tizenöt forinttal. Volt a malom mellett kb. egy mázsa hozamú kertecske és egy rét, amely egy kocsira való szénát adott.

2. A másodikat Bűrchner János bérelte. Ez szalmával volt fedve. Értéke kilencszázkilencvenhat forint. A hozzátartozó ház közel volt az összeomláshoz. Az atyák egészen újjá akarták építeni. A házban volt egy szoba, egy konyha, egy pince és mellette egy kis istálló két tehén részére. Azonkívül egy kis, egy mázsa hozamú kert, és egy fél kocsira való szénát termő rét. Össz jelen értéke négy forint.

3. A harmadik malmot az atyák alapjaitól kezdve újjáépítették. Cseréppel volt fedve. Értéke ezeregyszázhuszonkilenc forint. A malmos háza elég elhanyagolt volt. Volt benn egy szoba, egy kamra, egy konyha és hozzá egy istálló két tehén részére. Értéke hét forint. Tartozott hozzá egy fél mázsa hozamú kertecske, és fél kocsi szénát adó apró rét.

Halastavak

Ezekből is három volt. Egymásután következtek és szükségesek voltak a malmok miatt. Jövedelmet különben, legalábbis a felosztás körüli időben, nem hoztak. A Tatáról hozott halászmester véleménye szerint azért nem, mert egyrészt nem vol-

tak szabályos halastavak – halakat kellett volna belevinni –, másrészt mert más halas vízzel nem volt összefüggésük, és csak különféle forrásokból táplálkoztak stb. Csak a tavakban lévő nádat tudták felértékelni ötven forintra.

Vendégfogadó

A major szomszédságában volt egy vendégfogadó. Körül volt kerítve. Volt benne öt szoba, két kamra, egy konyha, kétszáz urnát befogadó pince, három istálló. Ezekből egy ötven ló részére, kettő pedig a vendéglős saját rendelkezésére szolgált és összesen tíz darab állat befogadására voltak alkalmasak. Egy hat kocsinak való kocsizín. Ezek összértéke háromszáz forint.

Uradalmi házak

1. Az egyik az első malomház mellett állott. Ez jól épített ház volt. Volt benne két szoba, egy konyha. Értéke kétszáztizennyolc forint húsz krajcár. Ebben az uradalmi vincellér és erdész lakott. Mindegyiknek külön egy mázsa hozamú kertcskéje volt.

2. Volt öt zsellérház égetett téglából. Az egyikben lakott Schuch Pál, aki kőműves is volt. Volt mellette egy mázsa hozamú kertecske. Ezért köteles volt évente ötvenkét nap kézimunkát végezni. Értéke kilencven forint. A másikban Schweizer Mihály lakott. Volt ugyanakkora kertje. Ő is ötvenkét nap napszámot teljesített. A házikó értéke harminc forint. A harmadikban Szabó Ádám lakott. Kertje ugyanolyan volt. Szintén tartozott ötvenkét napi robottal. A házikó értéke huszonöt forint. A negyedikben lakott Haintzman Mátyás vejével, Dinkmajer Antallal. Az első már harminc éve végezte a robotot. Néhány éve már mindkettő felmentést kapott a robot alól. Az épület értéke hat forint. Az ötödik üresen állott és dülőfélben. Anyagértéke két forint.

Téglaégető

Ez azonban csak a remeteségnek és javadalmának dolgozott. Értéke kétszázharmincnyolc forint.

Erdő

Volt elég nagy erdő a remeteséghez tartozó területen. Meglehetősen jól fejlődött az alapítástól kezdve. Vastagabb tölgy azért még nem igen akadt benne. A perjel köz-

lése szerint a tatái uradalom adott a remeteségnek évente százötven, sőt több öl tűzfát ajándékként. Az erdőből csak a kidőlt és száraz fát termelték ki a zsellérek és alkalmazottak.

Szőlő

Volt szőlőjük a Kis Somló nevű szőlőhegyen, amely kb. kilencven urnát hozott évente. Bora azonban utolsó volt [vinum ultimae classis]. Csak a másik szőlőhegyével keverve volt tartható. Száztizenkét forint harminc krajcár. Volt ezen egy kis prэшáz és benne prés. Húsz forint. Hegyjog címén [titulo juris montani] kilencedet szedtek, ami kb. száz urnát jelentett. Százhuszonöt forint. Volt azonkívül egy szőlőjük Balatonkajáron, amelyet még Zichy Ádám báró adott nekik és amely évente hetven, sőt száz urnát is termett. De lassankint úgy elhanyagolták, hogy utóbb már csak tíz urnát adott.

7.

Majk, 1782. május 1.

A remeteség könyveire vonatkozó adatok a felosztatáskor végzett összeírás alapján.

(MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk. 1. csomó Nr. 6. Conscripio Praedii Majk.)

A könyvtárban találtak 644 könyvet. Ezeket cím szerint vették leltárba 11 lapon. A 11. lapon vannak feltüntetve a könyvtárban volt kéziratok:

1. Historia Suppressi monasterii Patrum Camaldulensium Majkiensis a natiuitate sua, de anno 1734.
2. Liber Rationum Continuus Perceptionem et Erogationem ab Anno 1736 usque 1740.
3. Liber similis ab Ao 1740 usque 1757.
4. Liber missarum 1736–1741.
5. Liber similis 1741–1767.
6. Liber similis 1767 usque Interventum Suppressionis.
7. Articuli promontory Kis Somlo ad Praedium Majk Spectantis.

Leltárba vették a remeteség levéltárának iratait. Ezeket Béla (Adalbert) perjel állította össze. Aláírták 1782. április 30-án Bossány András és Bezeredy Ignác fiskális.

[A temlom könyvei:]

- 1 Martyrologium Romanum
- 5 új misekönyv
- 3 öreg misekönyv
- 6 gyásmisekönyv
- 1 estergomi rituálé
- 1 Rituale Ecclesiasticum
- 1 Thesaurus Benedictionum
- 10 kórusi zsoltárkönyv (psalteria choralia)
- Vitae Patrum
- 1 Gramatica Religiosa
- 1 Regula S. Benedicti in duplo

8.

Majk, 1782. május 1.

Budaházy Béla perjel cellájának berendezése a felosztatáskor végzett összeírás alapján.

(MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk. 1. csomó Nr. 6. Conscripio Praedii Majk.)

- 1 öreg ágy puha fából
- 1 íróasztal kis könyvvállvánnyal puha fából
- 1 kis szekrény puha fából
- 1 imazsámoly puha fából
- 1 öreg bőrszék
- 1 faszék
- 1 dupla pokróc
- 1 egyszerű pokróc
- 1 szalmazsák
- 1 vánkoshuzat
- 4 öreg függöny két vas ablakrúddal
- A mellékkamrában
- Két könyvvállvány puha fából
- 1 asztal puha fából
- 1 kis pulpitus puha fából
- 1 puhafaszekrény 6 fiókkal

- 1 öreg karosszék, bélés nélkül kemény fából
- 1 bádóg irattartó
- 1 szenteltvíztartó
- 4 rézmetszet
- 1 íróasztal kis könyvpolccal
- 1 ruhatartó

Ezt a leltárt is 1782. május 1-jén írták alá Bossány és Bezerédy.

9.

Majk, 1782. május 1.

A remeteség templomának felszerelésére és berendezésére vonatkozó adatok a feloszlatáskor végzett összeírás alapján.

(MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk. 1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.)

Ezüsttárgyak

- 4 nagyobb kehely ugyanannyi paténával, tűzben aranyozva
- 2 kisebb detto, detto
- 1 aranyozott kehely, amelynek felső része ezüst, de alsó része a paténával együtt réz
- 3 kehely aranyozott rézpaténákkal
- 1 ciborium rézfedővel, aranyozva
- 1 kis pixis a szent olaj részére
- 1 tabernákulum kulcs
- 1 kis persely [?] (Opfer Füss)
- 1 kis nyaklánc
- 1 szentségtartó rézből, részben aranyozott, részben ezüstözött.

Sárgaréz és fémtárgyak

- 1 füstölő
- 1 tömjéntartó
- 1 kis kézi gyertyatartó
- 2 öntött nagyobb gyertyatartó
- 2 öntött kisebb gyertyatartó
- 1 nagyobb csengettyű
- 8 kisebb csengettyű

- 1 kisebb loretto csengettyű [?]
- 1 ezüstözött nagyobb templomlámpa, ötvös munka

Réztárgyak

- 1 nagyobb szenteltvíztartó vas hintővel
- 2 kisebb szenteltvíztartó vashintővel

Ón-(cin)tárgyak

- 1 hármás pixis szent olaj számára
- 1 lavór fémcsappal
- 2 gyertyatartó
- 1 pár felajánlási kancsó

Templomi öltözék

- 1 miseruha nehéz, félpuha anyagból, ezüst (fél)szegéllyel
- 1 miseruha félpuha aranyanyagból, ezüst (fél)szegéllyel
- 1 miseruha félpuha anyagból, arany (fél)szegéllyel
- 2 halványszínű miseruha nehéz anyagból, arany (fél)szegéllyel
- 1 halványszínű miseruha nehéz anyagból, ezüst (fél)szegéllyel
- 1 öreg, rossz, selyem miseruha sárga szegéllyel (mit Leonischen Borten)
- 1 elviselt miseruha nehéz anyagból, arany szegéllyel
- 1 elviselt miseruha félselyem anyagból leon aranyszegéllyel
- 1 ibolyakék miseruha fehér selyemszegéllyel
- 1 zöld (moiren [?]) miseruha sárga selyemszegéllyel
- 1 zöld miseruha zöld selyembéléssel (Taffet), sárga selyemszegéllyel
- 1 öreg (drogeteneres [?]) zöld miseruha piros selyemszegéllyel
- 7 elviselt zöld miseruha félselyem anyagból, sárga szegéllyel
- 4 jobb, zöld gyapjúanyagból, sárga szegéllyel
- Egynek sincs kehelytakarója.
- 4 kék ugyanazon gyapjúanyagból, sárga szegéllyel
- Egynek ugyanazon szín helyett selyem kehelykendője van.
- 1 fehér moireből [?] fekete damasztkeresztel és arany szegéllyel
- 1 detto, leon arany Blasch [?] szegéllyel
- 1 öregebb sárga selyemszegéllyel
- 1 detto elviselt, leon himzett keresztel és sárga selyemszegéllyel
- 2 fekete gyapjúból, sárga keresztel és selyemszegéllyel
- 4 miseruha, melyekből 1 selyem, 1 festett gyapjú
- 1 fekete selyem és 1 fekete gyapjú, mind használhatatlan, megjegyzendő, hogy a feljebb említett miseruhák minden tartozékkal el vannak látva.
- 1 pluviálé félselyemből, jó arany félszegéllyel, félpuha bojtokkal, és ezüstözött csattal

- 1 selyemöv félpuha boldbojtokkal
- 3 selyemöv félpuha ezüstbojtokkal
- 11 tarka gyapjúöv hasonló bojtokkal
- 12 fehér gyapjúöv hasonló bojtokkal
- 1 piros bársonyvánkos, leon arany blasch [?] szegéllyel
- 2 velum
- 1 öreg selyemkendő a pulpitus letakarására
- 1 öregebb ciboriumköpenyke félpuha anyagból

Templomi fehérnemű

- 1 finom alba széles cérnacsipkéekkel, piros selyembéléssel, hasonló vállkendővel
- 5 alba még szélesebb csipkéekkel, vállkendőkkel
- 20 alba keskenyebb csipkéekkel, vállkendőkkel
- 2 rochetum
- 1 karing
- 1 korporálé aranycsipkéekkel
- 12 korporálé cérnacsipkéekkel
- 15 korporálé csipke nélkül
- 78 kehelytörő
- 4 vállkendő csipke nélkül
- 8 nagyobb kéztörő
- 50 kicsi kéztörő
- 9 öreg oltárkendő
- 9 alsó oltárterítő durva vászonból

Ereklyetartók

- 1 Nepomuki Szent János ereklye bőrtokban, ezüst filigrán munka
- 1 Szent Bernát ereklye ezüst foglalatban
- 1 Szent Mátyás apostol ereklye szokásos foglalatban
- 1 Szent Kereszt ereklye ezüst foglalatban
- 1 Szent Rajmund ereklye szokásos foglalatban
- 1 Szent Bernát ereklye szokásos foglalatban
- 1 Szent Balázs ereklye szokásos foglalatban
- 1 Szent Simon ereklye szokásos foglalatban
- 1 Csodatevő Szent Gergely ereklye szokásos foglalatban
- 1 Szent Romuald, ezüst, filigrán foglalatban
- 1 Szent Bertalan, szokásos foglalatban

- 1 Szent Ignác szokásos foglalatban
- 1 Szent Borbála, szokásos foglalatban
- 1 Nepomuki Szent János szokásos foglalatban
- 1 Szent Romuald szokásos foglalatban

Ezeket lepecsételt zacskóban átadták a perjelnek.

4 ereklye, éspedig Szent Aurél vértanú, Jusztina, Gaudenc és Illuminata ereklyéi a főoltáron állanak, két, aranylécecskével díszített piramisban.

Be nem épített képek

- 7 nagyobb festmény fekete kerettel
- 6 nagyobb festmény keret nélkül
- 1 kis festmény keret nélkül
- Szent Romuald kis képe tölgykeretben
- Szűz Mária képe aranykeretben
- 1 kis festmény kék kerettel, aranylécecskével
- 2 üvegre festett kép festett kerettel
- 1 festett nagy feszület keret nélkül
- 1 rézmetszet fekete kerettel
- 2 kék keretbe foglalt viaszkép
- 2 kicsi keretbe foglalt viaszkép
- 1 elefántcsont feszület aranyozott fafoglalatban üveg alatt
- 3 kánontábla a főoltáron arany fakeretben
- 12 kis kánontábla puhafakeretben a többi oltáron

Szobrász- és asztalosmunka

- 1 feszület a tabernákulumon
- 4 fafeszület
- 1 húsvéti gyertyatartó kemény fából
- 1 álló pulpitus
- 23 kis pulpitus
- 6 nagy gyertyatartó a főoltáron
- 12 kis gyertyatartó
- 12 imazsámoly puha fából
- 1 mosdózsámoly
- 2 fali gyertyatartó
- 1 zsámoly 2 lépcsővel
- 1 [?] talán Gefass [?] tehát edény [tartó] a templom fehérneműje részére
- A feltámadt szobra szobrászmunka.

Megjegyzendő, hogy a sekrestyében lévő szekrények, a stallumok és burkolatok a kápolnában rögzítettek, és az asztalosok becslésébe fel vannak véve.

Egyéb templomi felszerelés

- 8 vastartón függő bádóg gyertyatartó
- 1 nagy ostyavágó vas
- 1 kis ostyavágó vas
- 2 Weichwandl [?] [Talán Kandl, azaz kancsó, szenteltvíztartó]
- 6 pár felajánlási kancsó üvegből
- 6 egyforma vánkoss festett bőrből
- 1 posztóvánkoss

A cincturán kívüli kápolnában

- 1 fafeszület
- 2 kis festmény aranyozott keretben
- 1 nagyobb festmény fekete keretben
- 3 kánontábla tölgykeretben
- 1 öreg gyűrött oltárvánkoss
- 1 faimazsámoly

A templomtoronyban

- 1 nagy toronyóra
- 1 nagy ércharang
- 1 közepes ércharang, 1 kis ércharang, 1 még kisebb

Ezeket a leltárokat aláírta Bossány és Bezerédy 1782. május 1-jén.

10.

Majk, 1782. május 4.

A remeteség ebédlőinek berendezése a feloszlatáskor végzett összeírás alapján.
(MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk.
1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.)

A [kis] ebédlő

Egy katedra¹⁸ [felolvasó emelvény], egy kredencszekrény és a burkolaton kívül, amely dolgok rögzített és már az asztalosok becslésébe fel lett véve, még hat kemény és nagyobb étkező asztal van benne.

Az előszoba

- 1 falhoz épített márványlavór ércsappal
- 1 rögzített kredencszekrényke
- 1 szenteltvíztartó fekete márványból [stb.]

A foresteria [ebédlője]

- 1 háromtagozatú nagy asztal puha fából
 - 10 rossz bőrszék
 - 20 rossz faszék
 - 1 kis asztal puha fából
 - 1 felszolgáló asztal puha fából
 - 1 beépített kredencszekrényke puha fából
 - 3 nagyobb kép fekete keretben aranyozással
 - 1 rajz az összes kamalduli remeteségről fekete keretben
 - 1 rajz az összes kamalduli remeteségről keret nélkül
 - 1 festett kép Szent Romualdról keret nélkül
 - 2 rézmetszet tölgykeretben aranyozással
 - 5 másik rézmetszet tölgykeretben aranyozással
 - 1 kisebb rézmetszet fekete keretben
 - 8 rézmetszet fekete kerettel
 - 1 szenteltvíztartó
- [Ezeket kívül még sokféle korsó, kávéporcelán, tányér stb. volt felvéve.]

11.

Majk, 1782. augusztus 20.

A cellák oltárainak leírása a feloszlatáskor végzett összeírás alapján.
(MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamalduler Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk.
1. csomó Nr. 6. Conscriptio Praedii Majk.)

A cellákban lévő oltároknak [...] összeírása. Vannak közöttük, amelyek szilárd

¹⁸ "Ami pedig az ebédlőben lévő katedrát illeti, az tölgyből faragott elegáns alkotás, itt-ott aranyozással. Ámbár nagyszerű, mégis csekély költséggel úgy alakítható, hogy kisebb templomban még sok évig székeknek szolgálhat." Bezerédy felosztási biztos feljegyzése. Majk. 1782. augusztus 20. (Magyar Országos Levéltár. C 103. Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamaldulenser Klöster: Zobor, Lechnic, Landsee, Majk. 1. csomó. Conscriptio Praedii Majk. Nr. 6.)

anyagból készültek, mások viszont diófából és tölgyfából készült asztalosmunkák. Az előbbiből van hat, mégpedig Szent Romuald, Szent Imre, Szent Zsigmond, Szent Pál, Szent Borbála és Mindenszentek cellájában. Részben már készek, részben befejezetlenek. Mindegyiknek megvan azonban a vászonra festett főképe. Mivel mozgathatatlanok, csak úgy használhatók arra rászoruló templomnak, hogy a rajtuk lévő képeket osztják szét, és erősítik oltárookra. A másik fajtából van hét, és pedig Szent József, Szent Ferenc, Szent Lajos, Nepomuki Szent János, Szent Magdolna, Szent Teréz és Szent László cellájában. Ezek, Szent László oltárát leszámítva, amely a hely nedvessége folytán meglehetősen rongálódott és csak nehéz munka árán javítható ki, letörött, de meglévő töredékeivel, jó állapotban vannak és mind kész. El is mozgathatók és máshová vihetők. Mivel azonban a cellák alacsonyok, ezért a bennük lévő oltárokat sem lehetett a megkívánt magasságra emelni.

Ezért nagyobb templomokban nem használhatók. Kisebb templomokban azonban mellékoltároknak, de főként kórházakban, vagy kápolnáknak lehetne őket használni.

12.

Majk, 1782.

A remeteség alkalmazottainak fizetésére vonatkozó adatok a feloszlatáskor végzett összeírás alapján.

(MOL C 103 Magyar Helytartótanács Levéltára Inventarien der in Ungarn aufgelassenen Klöster 1782–1790. Kamaldulenser Klöster Zobor Lechnic Landsee Majk. 1. csomó Nr. 6. Conscripção Praedii Majk.)

A majoros gazdák [vilici] éves járandósága: 32 forint, 2 mázsa búza, 16 mázsa rozs, 1,5 mázsa zöldség

A két béres éves járandósága: 60 forint, 4 mázsa búza, 32 mázsa rozs, 3 mázsa zöldség

Kocsisok: 24 forint, 35 forint élelem fejében

Vincellérek: 12 forint, 2 mázsa búza, 10 mázsa rozs

Erdőcsősz: 12 forint, 1 mázsa búza

Majorosok: 24 forint, 2 mázsa búza, 13 mázsa rozs, 1,5 mázsa zöldség

Pásztor: 18 forint, 1,5 mázsa búza, 15 mázsa rozs, 1,5 mázsa zöldség

13.

Majk, 1783.

A remeteség értékére és kihelyezett tőkéjére vonatkozó adatok

(MOL C 99 Magyar Helytartótanács Levéltára Jelzetes könyvek. V. A. sorozat Nr. 6. Vermögensstand der Aufgehobenen Kamaldulensern vom Jahre 1783.)

Majk pusztát felbecsülték:	15 177 forint 3 19/27 krajcár
A épületek értéke:	7 616 forint 58 krajcár

Összesen:	22 795 forint 61 19/27 krajcár
A tevőleges tőke: ¹⁹	46 550 forint

Az ingóságokért stb. inkasszáltak:	2 543 forint
------------------------------------	--------------

Mindez összesen:	71 888 forint 61 19/27 krajcár
Ehhez jön	

A kolostori épületek értéke:	53 535 forint 78 krajcár
------------------------------	--------------------------

Az értékesebb templomi felszerelések ára:	294 forint 2/3 krajcár
---	------------------------

Az összes épületek és ingóságok értéke:	126 718 forint 40 19/27 krajcár
---	---------------------------------

A felosztás végrehajtása alkalmával talált készpénz: 184 forint 20 krajcár.

Ezt az összeget 1782. június 25-én és szeptember 27-én átutalták a pénzügyi hivatalhoz. (Officium solutionum)

Kihelyezett tőkében volt:

1. 1772. január 1. Esterházy Ferenc grófnál 5 %-ra 31 700 forint

2. 1769. január 1. Esterházy János grófnál 5 %-ra 5 000 forint

3. 1780. május 1. A tatai piaristáknál 5 %-ra 3 000 forint

1780. május 1. óta hátralékban voltak a kamattal

4. 1778. július 22. Góczy Gáspárnál 6 %-ra 3 000 forint

Kamatrestancia 1781. július 22. óta

5. 1764. március 30. Bartakovics Gábornál 6 %-ra 1 000 forint

Ez a tőke kötelezi Bartakovics Jankát, azaz

Góczy Gáspár özvegyét és Bartakovics Gábor

nővérét és utódait. Restancia 1781. május 30. óta.

6. 1777. február 12. Seiff Jánosnál 6 %-ra 1050 forint

Kamatrestancia 1781. február 1. óta

7. 1775. július 27. Szokolay Istvánnál 6 %-ra 600 forint

Restancia 1781. július 27. óta

8. 1776. július 11. Deáky Rozáliánál 6 %-ra 500 forint

9. 1779. november 9. Jankovicsné

Pongrátz Magdolnánál 300 forint

Restancia 1780. november 6. óta

10. gróf Nitzki Kristófnénál 300 forint

Restancia 1765. szeptember 6. óta

¹⁹ L. alább

11. 1767. március 11. Hoffmann Józsefnél 6 %-ra 100 forint
 12. 1751. március 19. Lengyel Lajos ígért heti két mise fejében 2000 forintot.
 Ez után 1763-ig a kamatokat is fizették, fia azonban, miután a birtokot nagy ter-
 hekkel vette át, megtagadta a kamatfizetést, ezért 1766 óta a miséket sem mondták
 már el.

Összesen: 46 550 forint

14.

Majk, 1783.

A remeteség alapítványi miséi

(MOL C 99 Magyar Helytartótanács Levéltára Jelzetes könyvek. V. A. sorozat Nr. 6.
 Vermögensstand der Aufgehobenen Kamaldulensern vom Jahre 1783.)

1. Cziráky József gróf, 2000 forint, évente 52 mise az alapítóért és feleségéért, Borbáláért.
2. Neuhauser György, 1000 forint, évente 52 mise a Neuhauser család élő és elhunyt tagjaiért.
3. Szander [Sándor] Borbála, 100 forint, 6 mise az alapítóért.
4. Kautz Fülöp, 400 forint, 24 mise az alapító családjáért.
5. Schmideg Frigyes, 2000 forint, 104 mise a Schmideg család élő és elhunyt tagjaiért.
6. Zichy Miklós, 2000 forint, 52 mise az alapítóért és feleségéért, Erzsébetért.
7. Rumel József, 300 forint, 18 mise az alapító lelki üdvéért.
8. Fleischmann Illés, 100 forint, 6 mise az alapítóért és feleségéért, Mariannáért.
9. Gyulay Borbála, 2000 forint, 52 mise az alapítóért és rokonaiért.
10. Esterházy János, 500 forint, 30 mise az alapító és felesége, Borbála lelki üdvéért.
11. Bokor László, 100 forint, 4 mise a szándék megjelölése nélkül.
12. Éva, 300 forint, 12 mise a szándék megjelölése nélkül.
13. Lengyel Gáspár, 300 forint, 12 mise a szándék megjelölése nélkül.
14. Esterházy József gróf, 200 forint, 12 mise Franciska grófnéért.
15. Esterházy József gróf, 200 forint, 12 mise Antónia grófnéért.
16. Esterházy József gróf, 1000 forint, 52 mise Egkh grófnőért.
17. Baranyay János, 2000 forint, 52 mise az alapítóért és családjáért.
18. Lengyel Borbála, 1000 forint, 40 mise az alapítóért és férjéért, Imréért.
19. Meg nem nevezett, 100 forint, 6 mise Stelláért.
20. Hazelpék János, 200 forint, 12 mise az alapítóért és hozzátartozóiért.
21. Jankovich István [utóda] [?] 1000 forint, 52 mise az alapítók szülőjéért, Jankovich Istvánért.
22. Zay Judit, 1000 forint, 31 mise az alapítóért.

23. Berényi Tamás, 1000 forint, 31 mise az alapító szándékára.
24. Spissich Mátyás, 100 forint, 3 mise a szándék megjelölése nélkül.
25. Simony László, 1000 forint, 52 mise az alapítóért, Simony Annáért és a Simony család többi tagjáért.
26. Nagy János, 1000 forint, 104 mise az alapítóért és Ferenc fiáért.
27. Hartvigh Rozália, 1000 forint, 104 mise az alapítóért.
28. Nagy János, 100 forint, 4 mise az alapítóért, az alapító anyjáért, Katalinért és az alapító atyjáért.
29. Jankovich Antal, 1000 forint, 104 mise az alapítóért, és az elhagyott szenvedő lelkekért.
30. Unterholtzer Anna, 50 forint, 2 mise a szándék megjelölése nélkül.

Összesen: 23 050 forint és 1097 mise

31. Esterházy József alapította a felosztott kolostort és adta Majk pusztát annak fenntartására, de azt akarta az alapítólevél alapján, hogy ezért évi 176 misét mondjanak. Rendes számítás alapján ezért a teherért felvételük: 2514 forint 28 4/7 tőke.

Ezzel együtt az alapítványi misék tőkéje: 25 564 forint 28 4/7 forint

A misék száma: 1273

Megjegyzendő, hogy az alapítólevélnek 1770. évi hitelesített másolata szerint sokkal több misét kívánt a gróf, mégpedig havonta. Lehet, hogy a "singulis mensibus" másolási hiba és "singulis annis" helyett áll. De nem valószínű, hogy ilyen tévedést követtek volna el, anélkül, hogy a hitelesítők észrevették volna.

15.

Majk, 1772. január 5.

A cellák lakói

(Richter Andrásné szóbeli közlése)

1. Szent József cellájában Barillo András vágóhídi dolgozó és családja.
2. Szent Romuald cellájában Boha Péter bányász (fatelepi dolgozó) és családja.
3. Szent Franciska cellájában Bacsa János nyugalmazott bányász.
4. Szent Benedek (Szent Antal)²⁰ cellájában Varga Lídia nyugdíjas és húga.
5. Szent Ferenc cellájában gróf Esterházy Mórincné.
6. Szent Imre (Szent Benedek) cellájában özvegy Matus Ferencné.
7. Szűz Mária cellájában Vass Dávid nyugalmazott erdészeti dolgozó.
8. Szent Imre cellájában Bíró N. bányász és családja.

²⁰ A zárójelben szereplő nevek az 1770. évi bevallásban szereplő patrónusoké.

9. Szent Lajos cellájában élelmiszerbolt. Ellátja Szabó Lászlóné Oroszlányból.
10. Nepomuki Szent János cellájában Korompai Ernő bányász és családja.
11. Szent Magdolna (Szent István) cellájában Gulyás Mária nyugalmazott tanítónő.
12. Szent Teréz cellájában Horváth István bányász és családja.
13. Szent László cellájában Richter András nyugalmazott géplakatos és családja.
14. Szent Zsigmond (Szent Teréz) cellájában Sári György nyugalmazott bányász és családja.
15. Szent Pál cellájában Gábor István bányász és családja.
16. Mindenszentek cellájában Schatt János bányász. Jelenleg két albérlője lakik benne: Dobos és Ferkel erdészeti dolgozók és családjaik.
17. Szent Borbála cellájában özvegy Varga Józsefné, bányász fiával.

*

Néhai Weisz János kézirata sajtó alá rendezését a tanulmánykötet szerkesztőjének felkérésére végeztem el. A kéziratot Puskely Mária bocsájtotta rendelkezésünkre. A kiadásra való előkészítés során mindvégig igyekeztem ahhoz a szerkesztői instrukcióhoz igazodni, hogy a munka minél inkább megfeleljen egy, a már meglévő kutatási eredményeket számos vonatkozásban kiegészítő, illetve továbbvivő szakpublikáció tartalmi és formai követelményeinek. Ennek megfelelően elhagytam a pre-montreiekről és kamalduliakról szóló, csekély irodalomból építkező bevezető részt. Továbbá a tartalmilag összefüggő, de sokszor elszórva hozott adatokat egymás mellé helyeztem. A szerző könnyen hozzáférhető szakirodalomból merített, hosszas idézeteit utalásokkal helyettesítettem, néhány szubjektív, vagy a témát csak távolról érintő részt mellőztem. A jegyzeteket a szövegből kiemeltem, és - mind a könyvészeti mind a levéltári hivatkozások hiányait lehetőség szerint pótolva - lábjegyzetté alakítottam. A forrásközléseket, valamint a nagyobb adatközléseket a dolgozattól függelékben különítettem el, s a négy fejezetcím szintén a szerkesztés során keletkezett. Elsősorban a főszövegben néhány, a lényegi mondanivalót nem érintő utalást, átkötő mondatot magam voltam kénytelen megfogalmazni. A szerző mondatait próbáltam mindvégig tiszteletben tartani, így stílusis javítást csupán egy-két elkerülhetetlen esetben alkalmaztam.

Tusor Péter

Összefoglalások - Résumé

TÖRÖK JÓZSEF

A kamalduli rend története és a megszervezett magány (Összefoglalás)

Az ezredforduló táján inspirálódott és 1012 körül megszervezett kamalduli szerzetesrend alapítója, Szent Romuáld a kor lelkeségi áramlataiból táplálkozva, a remetészkedés intézményét a közösségi élet keretébe ágyazta és megteremtette az aszketikus tökéletesség csúcsai felé törekvő egyén és a kizárólag középuton vezethető közösség egyensúlyát, valamint jóteknony, dinamikus feszültségét. Ennek következtében a XVI. század során lelki reneszánsz ment végbe és újra megalapozta a toszkánai és a Monte Corona kongregációk töretlen fennmaradását.

JÓZSEF TÖRÖK

L'histoire de l'ordre des Camaldules et la solitude organisée

L'ordre des Camaldules fut inspiré et fut organisé vers l'an x mil. Son fondateur, Saint Romuald Ravenne fut influencé par les courants spirituels de l'époque et placant l'érémisme au milieu de la vie communautaire, il a réussi de trouver l'équilibre entre la vie solitaire et la vie communautaire qui sont en état de tension. Pour cette raison l'ordre des Camaldules a connu une renaissance au XVIe siècle laquelle a refondé l'existence permanente des deux congrégations: la congrégation toscane et celle de Monte Corona.

HERVAY FERENC LEVENTE

A premontreiek és majki prépostságuk (Összefoglalás)

A magyarországi premontrei monostorok élén a 13. század közepétől nem apátok, hanem prépostok állottak. A *Catalogus Ninivensis* szerint a magyarországi premontrei circaria 1235-ben huszat ölelt fel. A váradi Előhegy és Lelesz ekkor közvetlenül Premontre alá tartozott, a többi prépostság Bozók kivételével Váradelőhegy közvetlen vagy közvetett filiája volt. A rend magyarországi jelenlétét a 12. században csupán két pápai oklevél (1179, 1181) tanúsítja. A második oklevél említi Szent István király egyházát mint Riével birtokát. Ez inkább vonatkozhat Bozókra, amely Szent István királyról volt elnevezve, míg Váradelőhegy prépostsága Szent István vértanút tisztelte pártfogóként. A utóbbinak korai alapítása nem igazolható. Valószínű, hogy az első premontreiek csak III. Béla király idejében (1172-1196) érkeztek Magyarországra. A tatárjárás (1241-1242) előtt huszonhárom, utána 1280-ig további kilenc monostort alapítottak. Négy prépostság alapítója a király volt az Árpád-házból, a többi valamely nemzetség, család vagy főúr. Öt jelentős konvent: Csorna, Jászó, Lelesz, Ság és Turóc 1351 után is igen sok hiteles oklevelet állított ki. A majki prépostság kevés birtokkal és csekély jövedelemmel rendelkezett. Alapításának körülményei ismeretlenek. Az oklevelek is csak ritkán említik. 1982-ben feltárták háromhajós templomának alapfalait. A templom negyvenöt méter hosszú volt és három félkörrel záródott. A 16. század közepén a török hódítás következtében Majk is elnéptelenedett. Köveit felhasználták a közelében a 18. században épült kamalduli remeteséghez.

FERENC LEVENTE HERVAY

Les Prémontrés et leur prévôte de Majk (Résumé)

Dès le milieu du 13e siècle ce ne sont pas des abbés mais des prévôts qui étaient mis à la tête des monastères prémontrés de Hongrie. Selon le catalogue de Ninive, la circarie de Hongrie embrassait en 1235 20 monastères. Előhegy (Promontoire) de Várad et Lelesz appartenaient alors directement à Prémontré, les autres prévôtés, sauf Bozók, étaient directement ou indirectement filles de Várad. La présence de l'ordre en Hongrie au 12e siècle n'était attestée que par deux bulles papales (1178, 1181). La seconde bulle fait mention de l'église du roi Saint Étienne, comme possession de Riéval, tandis que la prévôte de Várad vénérail le protomartyre Saint Étienne comme patron. La fondation précoce de cette derinière ne peut être vérifiée. Il est probable que les premiers Prémontrés ne sont venus en Hongrie que sous le règne du roi Béla III. Avant l'invasion de Mongols (1241-1242) furent élevés 23 monastères, ensuite jusqu' 1280, en étaient fondés 9. Des rois de la maison d'Árpád étaient les fondaterus des quatre prévôtés, les autres devaient leur existence à un clan, à une famille ou à un baron. Cinq monastères importants: Csorna, Jászó, Lelesz, Ság et Turóc dressèrent même après 1351 très beaucoup de chartes authentiques. La prévôte de Majk avait peu de fonds et de médiocre revenu. Les circonstances de sa fondation sont inconnues. Les chartes même ne le mentionnent que très rarement. En 1982 furent mis au jour les fondaments de son église à trois nefs. L'église avait 45 mètres de longueur, son chevet était terminé par trois abside en hémicycle. Au milieu du 16e siècle, par suite des conquêtes turques, aussi Majk se dépeupla. Au 18e siècle ses pierres étaient utilisées aux constructions de l'ermitage des Camalduls.

BEKE MARGIT

A majki kamalduliak (Összefoglalás)

A középkori kamalduli remeteség hazánkban nem tudott gyökeret verni. Buda felszabadulása, valamint a Rákóczi szabadságharc leverése után többek között Majkon létrejött a remeteség. Kéry Ádámnak, Esterházy Józsefnek és Radossányi László általános rendfőnöknek köszönhetően.

Az épületegyüttes a 18. században 17 cella-házával, a foresteriával és a templommal II. József általi felosztásáig működött. A szigorú, aszketikus életmódot folytató szerzetesek mintát adtak a túlvilágon és nem a földi életben igazságot remélő főuraknak.

MARGIT BEKE

Les Camaldules de Majk (Résumé)

L'ordre camaldule créé au Moyen Age ne pouvait pas d'établir dans notre patrie malgré de fait que son fondateur, Romuald ait pénétré jusqu'à la frontière hongroise, quelques de ses élèves passèrent même par la cour du roi Saint Étienne.

Pour cet ordre ecclésiastique une époque plus favorable ne fut arrivée qu'au 17e siècle, quand à côté des trois couvents de Nyitra, Lánzsér et Lechnic se constitua le quatrième, l'ermitage de Majk. Ce fut le comte Joseph d'Esterházy qui donna la propriété de Majk aux Camaldules par sa chartre de fondation, rédigée en 1733. Après ce moment la construction de l'Église, des chapelles et de 17 ermitages, puis celle de la forêtierie fut commencée selon le projet de F. A. Pilgram. Ce furent certains magnats et leurs épouses qui firent bâtir les cellules particulières.

Les ermites menaient une vie strictement contemplative et ils faisaient vœu de silence complet. Les pères passaient les jours en priant et en travaillant dans le jardin, tandis que les frères s'occupaient du jardinage, de la restauration, de la cuisine et de la charpenterie. Ils cultivaient des herbes médicinales dans le jardin créé autour de l'ermitage et vraisemblablement ils s'occupaient de la guérison aussi.

SZ. JÓNÁS ILONA

Kolostorkert a barokk korban (Összefoglalás)

A majki kamalduli kolostoregyüttes kertjei feltehetően a kor kertépítészeti stílusjegyeit hordozták.

A barokk főúri kertekről szóló feljegyzések alapján képet kaphatunk e kor kertművészetéről. Lippay György esztergomi érsek híres pozsonyi kertjének leírása megismertet a szabályosan elrendezett kert szépségével és gazdagságával. Az árnyas sétányok, tavak, útvesztők, szökőkutak, a képekkel és szobrokkal díszített mechanikus szerkezetekkel ellátott pavilonok, mesterséges barlangok, az épületek és a növények, a fák és virágok művész együttese egyaránt szolgálta a látvány és a kellemes környezet varázsát. Az antik istenszobrokkal és mitológiai jelenetekkel benépesített római kertművészet és ízlés utánzását a barokk kor a reneszánsztól örökölte a középkori hagyományokkal együtt.

A középkori kertkultúra modellje a kolostorkert növényeivel, virágaival, rendezettségével maga is az antik öröksége. E kertek hasznosságuk mellett (veteményes, gyümölcsös, gyógynövény-kert) kezdettől allegorikus, szimbolikus jelentőséggel is bírtak. Nemcsak a kert részei, a kerítés, a víz, a forrás, a növények, a virágok, hanem maga a kolostor is szimbólum, az elveszett Paradicsomkert jelképe; az égi Éden világi előképe.

A remeterendeknél, mint a karthauzi és a kamalduli is, természethez kötődésük által még nagyobb hangsúlyt kapott a kert művelése, és szeretete. Majkon a szerzetesi házak melletti kiskertek a kolostorkertek hagyományának folytatói, szimbolikus jelentésükkel együtt, míg a főépület melletti díszkert, a kúttal, a remetelak szentélyével, a növényeivel a barokk kertművészet jegyeire utal.

ILONA SZ. JÓNÁS

Le jardin monastiqu á l'époque honogve (Resumé)

Les jardins du monastère camaldoli de Majk durent avoir les caractères de l'art du jardin de l'époque. Après les descriptions des parcs des châteaux baroques, on peut se faire l'image de cet art. L'une d'entre elles, nous présente le célèbre jardin de Poson de György Lippay archevêque d' Esztergom (1600-666).

Les allées ombrées, les labyrinthes, les fontaines jaillissantes, les longues galeries avec les tableaux, les pavillons et les grottes artificielles munis des statues et des automates, la disposition des plantes, des arbres et des fleurs servirent de l'enchantement du spectacle et du bien-être des visiteurs.

Le jardin baroque a hérité de la Renaissance de l'imitation de l'art du jardin romain - avec les statues divines et mis en scène mythologiques - et en même temps les traditions médiévales.

Au moyen âge le modèle du horticulture fut le jardin du monastère soi même héritage antique, avec ses plantes, arbres et fleurs. Ces jardins a côté de leurs utilités (légumiers, vergers, plantes médicales) eurent de l'importance allegorique et symbolique. En dehors les composants du jardin, la clôture, la fontaine, les plantes, fut le monastère lui-même une symbole, la figure du Paradis perdu, tableau vivant l'Éden céleste.

Chez les ordres ermites, comme les Chartreux et les Camaldoli, reçurent plus grand l'accent la culture et l'affection du jardin à cause de leurs attachements pour la nature.

A Majk les petits jardins à côté des maisons religieux furent continueurs les traditions du hortus monastique, avec leurs symbolismes, alors que le jardin d'agrément du bâtiment logis, fait allusion aux arts des jardins baroques, avec la fontaine, l'oratoire solitaire, avec ses arbres et buissons.

KÖPECZI BÉLA

Rákóczi és a Grosbois-i kamalduliak (Összefoglalás)

A szerző bemutatja a grosbois-i kamalduliak történetét és Rákóczi velük való kapcsolatait. Ismerteti, hogy miért választotta a fejedelem a kamalduliakat visszavonulása számára. A *Notes sur la vie du prince Ragotzi* alapján ismerteti Rákóczi ottani életét és érdeklődését a janzenizmus iránt. Megtartja ugyanakkor kapcsolatait a külvilággal s erről ír Besenvalinak és Gualterio bíborosnak. Törökországba való elmenetele után tartja kapcsolatait a kamalduliakkal és figyeli azt a vitát, amely a janzenizmus körül folyik Franciaországban. 1726-ban szívét a kamalduliaknak ajánlja fel s ezt 1735-ös halála után itt helyezik el. A kolostor 1768-ban megszűnt. Azóta kutatták Rákóczi szívét, de eredménytelenül. Rákóczinak a kamalduliakkal való kapcsolata meghatározta vallásosságát, közel vitte a korban eretnekségnek számító janzenizmushoz.

BÉLA KÖPECZI

Rákóczi et les Camaldules de Grosbois (Résumé)

L'auteur fait connaître l'histoire des Camaldules de Grosbois et leurs relations avec le prince Rákóczi. Il relate les événements qui l'ont conduit à trouver sa "retraite" chez les Camaldules. Sur la base des *Notes sur la vie du prince Ragotzi* il raconte les événements de sa vie et son intérêt pour le jansénisme. Il entretient en même temps ses relations avec le monde extérieur et il en parle dans ses lettres à Besenvel et au cardinal Gualterio. Après son départ pour la Turquie, il maintient ses rapports avec les Camaldules et il s'intéresse à la discussion autour du jansénisme en France. En 1726 il déclare de faire entrer son cœur chez les Camaldules d'après sa mort de 1735. Le cloître fut supprimé en 1768, depuis on a cherché à découvrir le cœur, mais sans résultat. Cet attachement de Rákóczi aux Camaldules influence sa religiosité, proche du jansénisme, déclaré comme hérésie à cette époque.

† HOPP LAJOS

Rákóczi imái (Összefoglalás)

A magyarországi későbarokk évtizedeiben hazafias érzelmekkel telítődött vallásos könyörgés, a szubjektív hangulatú imádság műfajának keretében II. Rákóczi Ferenc közösségi imaszerző célzatával új imádságszerző feladatra is vállalkozott. Fejedelemsége kezdetétől fogva élt a személyes vallásos kegyesség irodalmi kifejezési lehetőségével, s a politika szükségszerűség következtében hatásosan kapcsolta össze a kuruc politikai publicisztika célkitűzéseivel. A *Rákóczi Ferenc buzgó éneke* (1703), a kuruc hadsereg számára előírt, német és latin nyelvre is lefordított *Alázatos imádság* (Debrecen, 1703) stb. ennek, valamint a felekezetek közötti különbözőségeken való felülemelkedettségnek példái.

Rákóczi az emigrációban 1714-től foglalkozott az imák írásával. Imái tárgya itt már a bűnöktől való szabadulás. Törökországi tartózkodása alatt sajátos funkciót kapott életében a lelki erő megőrzését tápláló vallásos érzelmű irodalmi megnyilatkozás lehetősége. Az *Aspirationes principis Chistiani*, *Aspirations d'un prince chrétien* stb. fohászok már latinul és franciául íródtak, és Rákóczi katolikus vallásos gyakorlatának és erre vonatkozó olvasmányainak személyes irodalmi hajtásai.

Les prières de Rákóczi (résumé)

Dans le cadre du genre de la prière subjective et de l'oraison pénétrée du patriotisme qui est caractéristique du temps de baroque tardif hongrois, Ferenc Rákóczi avec l'intention d'être auteur de prière collective, s'est chargé d'écrire de nouvelles implorations. Dès le commencement de son règne il pouvait utiliser les possibilités littéraires pour manifester la piété personnelle et à cause de la nécessité politique, il l'a efficacement rattachée à la programme de propagande politique kouroutz. *Le chant zélé de Ferenc Rákóczi* (1703), *La prière humble* (Debrecen, 1703) traduite en latin, en allemand et prescrite à l'armée de Rákóczi sont les exemples de ses efforts et de 'indifférence de la distinction de religion.

Dans l'émigration Rákóczi commence à écrire ses prières dès 1714. À ce temps-là son sujet est déjà la délivrance des péchés. Pendant son séjour en Turquie, la possibilité de la manifestation littéraire de la religiosité qui aide à garder sa force morale, gagne une fonction spacieuse dans sa vie. Ses implorations *Aspirations principis Christiani*, *Aspirations d'un prince chrétien* etc écrites déjà en français sont des fruits littéraires de sa dévotion catholique et ses lectures y relatives.

A magyar Grosbois? (Összefoglalás)

A tanulmány a franciaországi Grosbois és a magyarországi Majk kamalduli kolostorait összekötő rendkívül összetett és eddig rejtett kapcsolataira világít rá három összefüggésben: a hallgatás, mint kommunikációs válasz, a magány, mint a megújulás nemezise és a gesztusokba rejtett szellemi-politikai stratégiák története.

II. Rákóczi Ferenc (1676-1735), a magyar konföderáció és Erdély választott fejedelme bekapcsolódva Franciaország oldalán a spanyol örökösödési háborúba, 1703 tavaszán szabadságharcot indított Magyarország állami önrendelkezése érdekében a magyar királyi koronát is viselő Habsburg császár uralma ellen. A háború folyamán XIV. Lajos, majd Anglia és Hollandia ugyan többször is szavatolta, hogy Magyarország és Erdély ügyét, mint az európai hatalmi egyensúly tényezőjét befoglalják az universalis békébe, de az egyenlőtlen erőviszonyok miatt 1711-ben a kilátásba helyezett nemzetközi garanciális béke helyett az uralkodó és a magyar főrendek kompromisszuma zárta le a háborút. A híveivel együtt száműzött fejedelem inkognitóban a francia király udvarában kapott menedéket, s 1714-ben, miután a spanyol örökösödési háborút befejező rastatti békéhez fűzött reményei is megghiúsultak, költözött Grosbois-ba, a néma barátok kolostorába. Rákóczi családjában is több példa van rá, hogy a kiszolgáltatott személyiség nem beszél, hallgatása a válasz a hatalommal szemben.

Rákóczi 1714-1717 között élt Grosbois-ban, itt készült el a magyarországi háborút összefoglaló írása franciául, a *Memoires* és alakult ki újabb politikai stratégiája. A janzenizmus eszméit valló kamalduliak megszervezett magányában töltött három év történetét a *Confessio peccatoris (Vallomások)* című írói művében örökítette meg. Szigorú önvizsgálattal és az újjászületés bibliai misztériumairól elmélkedve készült fel az újabb cselekvést vállaló döntésére.

A majki kolostor alapításának ideje egybeesik Rákóczi és hívei bujdosásával, amikor még nevük említését is tiltották. A kolostort azon a birtokon alapította gróf Esterházy József horvát bán, majd országbíró, amelyet testvérétől I. József elkobzott. Gróf Esterházy Antal (1676-1722) dunántúli főkapitány a császári kegyelem helyett Rákóczival ment száműzésbe, fia, Bálint, az ugyancsak száműzött főgenerális fiának, Bercsényi Lászlónak francia huszárezredében szolgált. Az alapító titkára, Kolinovics Gábor (1698-1770) történetíró összegyűjtötte a lakosság körében a szabadságharc emlékeit. A cellákat építtető családok többsége valamilyen kapcsolatban volt Rákóczi vállalkozásával. Néhány cellát a magyar szentek - Szent István, Szent Imre, Szent László és Szent Erzsébet - tiszteletére szenteltek fel. A bécsi és ma-

gyarországi janzenista körök hatásáról további kutatások dönthetnek.

Mivel a kamalduli kolostorok az olaszországi anyaház vezérterve szerint épültek, a majki kertes cellaházak őrzik az azóta lerombolt Grosbois-beli kolostor egykori látványát.

ÁGNES R. VÁRKONYI

Le Grosbois hongrois? (résumé)

L'essai nous révèle trois aspects des relations très complexes et jusqu'à nos jours cachées entre les cloîtres camaldules de Grosbois en France et entre celui de Majk en Hongrie. Ces aspects sont les suivants: - le silence comme une sorte de communication, une sorte de réponse; - la solitude comme la genèse du renouveau; - et les stratégies politico-spirituelles incarnées par des actes comme une histoire sous-jacente du texte.

Ferenc Rákóczi II (1676-1735), prince électif de la confédération de Hongrie et de Transylvanie, prenant part à la guerre de succession d'Espagne au printemps 1703, a entamé une guerre d'indépendance contre l'empereur Habsbourg qui était à cette époque également souverain de la Hongrie. Pendant la guerre, Louis XIV, l'Angleterre et les Pays-Bas ont de nombreuses fois promis que la statut de la Hongrie et de la Transylvanie, comme un élément important de l'équilibre européen, sera garanti par la paix universelle. Malheureusement, en 1711, au lieu de la paix attendue, c'est par un compromis entre le roi et les magnats que la guerre s'est terminée. Le prince exilé et ses amis les plus fidèles ont trouvé refuge, à la cour du roi français. En 1714, après la paix de Rastatt qui a mis fin à la guerre de succession d'Espagne, le prince a perdu tout son espoir et a décidé de se réfugier à Grosbois, au cloître des moines muets. Dans la famille de Rákóczi on trouve plusieurs exemples similaires, lorsque la personne assujetti choisit de garder le silence pour protester contre l'oppression du pouvoir.

Rákóczi a vécu à Grosbois entre 1714 et 1717. Il y a écrit ses *Mémoires* en français, dans lesquelles il retrace événements de la guerre. C'est également dans ce monastère qu'il a élaboré sa nouvelle stratégie politique. Il a écrit l'histoire de ces trois années passées dans la solitude artificielle des moines camaldules, imprégnés des idées jansénistes, dans son oeuvre littéraire intitulé *Confessio peccatoris* (Confessions). En méditant sur les mystères de la naissance spirituelle, il s'est décidé, après critique rigoureuse, à entreprendre une nouvelle mission.

La fondation du cloître de Majk date de l'époque de l'exil de Rákóczi et de ses amis, quand il était interdit même d'évoquer leurs noms. Le cloître a été fondé par József Esterházy, ban de Croatie puis *judex curiae*, sur un domaine qui avait été confisqué à son frère par Joseph I (1678-1711). Le comte Antal Esterházy (1676-1722), capitaine de Transdanubie gracié par le roi, a choisi plutôt l'exil avec Rákóczi que de rester en Hongrie. Son fils Bálint a porté les armes dans le régiment hussard

de László Bercsényi (1689-1762), maréchal de France, fils du général exilé de la guerre d'indépendance. Gábor Kolinovics (1698-1770), le secrétaire de fondateur du cloître et historien a collecté les reliques de la guerre d'indépendance. La plupart des familles qui ont fait construire des cellules étaient en relation proche ou lointaine avec l'entreprise de Rákóczi. Certaines cellules portent les noms des saints hongrois, notamment de Saint Étienne, de Saint László et de Sainte Elisabeth. L'influence des cercles jansénistes hongrois et viennois doit être prouvée par des recherches complémentaires. Etant donné que les cloîtres camaldules ont été construit suivant le modèle de la maison mère italienne, les cellules entourées de jardin de Majk nous permettent d'imaginer comment était le monastère de Grosbois aujourd'hui détruit.

FÜLÖP ÉVA

Majk és az alapító, gróf Eszterházy József országbíró tata-gesztesi uradalma (Összefoglalás)

A Majkkal foglalkozó szakirodalom gyakran említi az alapító gróf Eszterházy József (1682-1748) országbíró, azonban kevésbé utal a praedium közvetlen gazdasági környezetét jelentő tata-gesztesi uradalma gazdálkodására.

Eszterházy József részben családi örökségként, részben királyi adományként nyert, illetve a közjogi méltóságai és jószágai jövedelme révén szerzett birtokkomplexuma 1702 és 1738 között alakult ki, s Kőrös vármegyétől a birtokai központjának számító Fejér és Komárom megyei javakon át, Győr, illetve Pozsony megyei birtokokig terjedt.

Majk az Esterházy család gesztesi uradalmának tartozéka volt, s a család grófi ágát alapító Eszterházy Ferenc (1641-1684) semptei és pápai kapitány gyermekei közül Antalra (1678-1722) szállott. A Rákóczi-szabadságharc után Eszterházy Antal követte száműzetésébe a fejedelmet, s birtokát testvérei 1721-ben fiági örökösödéssel, királyi adományul nyerték.

Majkot tehát, a II. Rákóczi Ferenchez csatlakozó Antal volt birtokának tartozékát öccse, József, talán nem minden vonatkozás nélkül adományozta éppen a kamalduli rendnek. Az 1733-ban Tatán kelt alapítólevelet a fundátor mellett későbbi praefectusa, Balogh Ferenc (1708-1765) is szignálta. A jogvégzett Balogh a kor elismert gazdasági szaktekintélyének számított, működése kiterjedt az Esterházy család ifjabb fraknói grófi ága egész dunántúli birtokterületére (tata-gesztesi, szeredi, semptei, pápa-ugod-devecseri uradalmak). Tőle származik a kamalduliak gazdagságáról az első, 1745-ben kelt felmérés is. A birtok ellenőrzése során beszámol urának a három malomról, amelyek ellátták liszttel a remete-szerzeteseket és cselédjeiket. A földeket nyomásrendszerben művelték, és trágyázták is. A tatái határban lévőket pénzért műveltették. Kaszáló rétjeiket, a Vértesben elterjedt módon, irtással nagyobbították. Az állatállományt fejőstehenek, borjak, jármosökrök, sertések alkották. Szőlejük is volt, melynek borából maga Balogh Ferenc is szívesen vásárolt.

Az 1740-es évektől a magyar mezőgazdaságban az értékesítési lehetőségek bővülése (porosz-osztrák és osztrák örökösödési háborúk, illetve a belső népesség gyarapodása és az örökös tartományok ipari fejlődésének megindulása) nyomán erősödtek az intenzív gazdálkodásra utaló jegyek (a bérbe adott regálék visszaváltása az uradalmakban, vendégfogadók, kocsmák építése, a korszerű gabonatarolók, a granáriumok megjelenése, a "svájcerájok", azaz lefejőstehenészetek gyarapodása stb.). Azonban a majki uradalom újabb, II. Józsefnek e rend magyarországi működését

felfüggesztő rendelkezése nyomán készült 1782. évi részletes felmérése is arról tanúskodik, hogy az 1740-1760-as évekhez hasonló jelentős gazdasági változásokra a továbbiakban nem került sor. Az árutermelés lendülete a nagybirtokokon is megtört, s természetes módon a szerzetesrendi birtokoknál ezt erősítette a sajátos belső, önellátására törekvő struktúra is.

ÉVA FÜLÖP

Majk et la domaine à Tata-Gesztes de sa fondateur, le juge du pays József Eszterházy (Résumé)

La littérature sur Majk indique souvent le nom du fondateur, comte József Eszterházy (1682-1748), juge du pays, mais elle se réfère moins à l'économie de la domaine Tata-Gesztes, qui faisait l'ambiance économique du praedium.

L'ensemble de ses domaines se formait entre 1702-1738. Il les a reçu comme héritage familiale d'une part, donation royale d'autre part ou par son bien et revenue du haute dignitaire de l'État. Le centre des domaines était le terrain des comitats Fejér et Komárom, et la territoire s'étendait sur les comitats Győr, Pozsony et Kőrös.

Majk appartenait à la domaine de la famille Esterházy à Gesztes. Cette appartenance a été héritée par Antal Eszterházy, fils de Ferenc Eszterházy, le capitaine suprême de Sempite et Pápa, fondateur de la branche comtale de la famille. Après la guerre de l'indépendance de Rákóczi, Antal Eszterházy a suivi le souverain dans l'exil. En 1721 ses frères ont hérité sa domaine comme donation royale.

Son frère, József Eszterházy, a donné en fief Majk, partie des domaines d'Antal s'associant à Ferenc Rákóczi II, à l'ordre de Camaldoli. La lettre fondatrice était signée en 1733 à Tata par le fondateur József Eszterházy et son futur praefectus, Ferenc Balogh (1708-1765). Balogh ayant terminé ses études de droit était une des personnes d'une compétence reconnue de son époque. Son activité s'étendait sur toute le territoire de la domaine transdanubienne de la branche cadette comtale de Fraknó (les domaines Tata-Gesztes, Szered, Sempite, Pápa-Ugod-Devecser). Il a procédé la première notification sur l'économie de l'ordre en 1745. En surveillant la domaine il a rendu compte à son seigneur des trois moulins approvisionnants de farine les ermites-moines et leurs serviteurs. Les moines cultivaient la terre à l'assolement et ils la fumaient aussi. Ils payaient pour la cultivation de la terre, qui se trouvait à la territoire de Tata. L'ordre agrandissait ses prairies de fauche par déboisement, de la manière répandue dans la montagne Vértes. Leur cheptel contenait des vaches à lait, des veaux, des boeufs au jog et des cochons. Ils avaient du vignoble aussi. Ferenc Balogh se fournissait volontierement chez eux du vin.

Dès les années 1740 les débouchés de l'agriculture hongroise se sont agrandit: avec la guerre de succession d'Autriche et la guerre de 7 ans, avec l'augmentation de la population interne et le développement industriel des États de la maison d'Autriche. Les signes de l'économie le développement industriel des États de la maison d'Autriche. Les signes de l'économie intensive sont devenues plus marquantes: dans les domaines on rachetait droits régaliens loués, on commençait a con-

struire des auberges, des tavernes et des grainiers modernes, on augmentait le nombre des laitières de type suisse ("Schweizerei"), etc. Cependant la notification plus récente et détaillée en 1782 de la domaine, que a suivit l'ordre de Joseph II sur la suspension de l'activité de l'ordre en Hongrie, témoignait du fait, que par la suite il n'y avait pas de changements si importants qui étaient comparables à ceux années 1740-1760. L' élan de la production des marchandises se brisait dans les domaines et cela se passait à la même manière dans les domaines d'église dont la structure économique faisait fond sur une certaine exploitation de subsistance.

ZACHAR JÓZSEF

A katonáskodó Esterházyak. Adattár egy magyar arisztokrata dinasztia honvédő szerepéhez (Összefoglalás)

A középkor óta napjainkig az egyik legismertebb magyar arisztokrata család - az Esterházyak. Közben egyes kiemelkedő családtagoknak az államéletben, diplomáciában, politikában, közigazgatásban, gazdálkodásban, oktatásban és művelődésben játszott szerepét a történeti kutatás már megnyugtatóan feltárta, az Esterházyaknak a honvédelemhez való hozzájárulására vonatkozó vizsgálat mindaddig háttérbe szorult. A források azonban, elsődlegesen a családi és megyei levéltárakban, a nemesi felkelések, a végvári ügyek, a katonaállítások, az ezredfenntartások és más katonai témák területén gazdagon fennmaradtak, a hadilevéltárak pedig irattömegükkel megadják a kutatás keretét, irányát és tematikáját. Erre a lehetőségre építve, a szerző elsődlegesen az Osztrák Hadilevéltár állagaiban végzett forrásfeltárást. Az 1648-1848 közötti sorsdöntő két évszázadban, hadügyi szempontból az állandó hadsereg korában élt nyolc nemzedék katonai szerepvállalását vette számba. Bemutatja, hogy az egyes ágak sokszor azonos nevű egyes családtagjai miként tettek eleget társadalmi helyzetükből és állásukból fakadó honvédő kötelezettségeiknek. Kitér azonban az insurrectiók szerepvállaláson túl két más jelentős területre is. Részletezi a császári(-királyi) állandó hadseregbeli, elsődlegesen oszmánellenes felszabadító harcokbeli önkéntes katonai ténykedést. Hasonlóképpen számba veszi a Habsburguralom törvénysértéseivel szemben az ország alkotmányos rendjének helyreállítása érdekében vívott szabadságharcokbeli szerepvállalásokat és ebből fakadó emigrációs katonáskodást is. Ezzel az Esterházyakra vonatkozó sajátos adattárral igyekszik ösztönözni az arisztokrata dinasztiáknak a fegyveres szolgálatbeli szerepére vonatkozó további kutatásokat.

JÓZSEF ZACHAR

Les Esterházy en état de soldat Un répertoire de l'emploi militaire d'une dynastie aristocrate hongroise (Résumé)

C'est les Esterházy qui font une des familles hongroises les plus célèbres à partir du moyen âge jusqu'à nos jours. Pendant que le rôle des certains membres de la famille joué dans la vie d'État, diplomatie, politique, administration, économie, éducation et culture est déjà mis à jour par les recherches historiques d'une manière rassurante, c'est l'analyse de la contribution.

Des Esterházy à la défense nationale qui est poussée à l'arrière-plan jusqu'à l'heure actuelle. Toutefois les sources, surtout celles de la levée de noblesse, des affaires des forteresses et places de frontières, du recrutement, du maintien des régiments, sont subsistées dans une richesse considérable et c'est les masses des documents des archives de la guerre qui, quant'à eux, donnent les cadres, sens et sujets des recherches. En battissant sur cette possibilité, l'auteur avait fait principalement et longuement la recherche dans les fonds de sources des Archives Autrichiennes.

De la Guerre et tenait: compte de l'engagement militaire de huit générations des Esterházy entre 1648 et 1848, c'est-à-dire dans les deux siècles de l'armée permanente. Il présente, de quelle manière les membres des différentes lignes de cette famille faisaient face à leurs engagements militaires conformément à leur état et situation. Mais l'auteur s'étend sur deux autres problèmes importants. C'est en plus de la levée de noblesse qu'il précise l'activité volontaire dans l'armée permanente impériale (-royale), surtout contre les Ottomans dans les guerres de libération. Pareillement, il fait état du service militaire des Esterházy dans les guerres d'indépendance contre les illégitimités de l'empire des Habsbourg et pour le rétablissement de l'ordre constitutionnel en plus dans l'émigration à la suite des échecs. C'est avec cette documentation spécifique que l'auteur s'efforce d'encourager les recherches suivantes concernant le rôle des dynasties aristocrates au service militaire.